

№ 7 (209) Липень 2013

Здано до друку 26.06.2013 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-601, 01601, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Постановою президії ВАК України
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до "Переліку
наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора
і кандидата наук" (економічні науки)

Журнал рекомендовано до друку
та до поширення через мережу Інтернет
Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

КОНТАКТИ

Адреса редакції:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
(адреса для листування:
Редакції періодичних видань,
вул. Інститутська, 9, Київ – 601, 01601, Україна)
Тел./факси: (044) 524-96-25, 525-38-25
Тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 527-31-77
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Електронна версія журналу буде доступна
на офіційному сайті Національного банку України
у січні 2014 року.

Передплатний індекс 74132

© Національний банк України, 2013

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

Р.Підвисоцький, Ю.Матвійчук
Майбутнє платіжного ринку – безконтактні платіжні інструменти
і широке використання електронних грошей 3

О.Махасва
Основні інфраструктури сучасного фінансового ринку та міжнародні стандарти
їх оверсайта 18

БАНКИ УКРАЇНИ

В.Міщенко
Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи 11

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у травні 2013 р. 39

М.Гриценко
"Банк, якому довіряють – 2013" 61

В.Сирота
Комунікаційна політика як фактор стабілізації діяльності банку
в кризовий період 62

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

Митники радилися в Херсоні 24

Хроніка найважливіших подій і рішень. Травень 2013 року III стор. обкладинки

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ПЕТРИК О.І. (голова)	МОРОЗ А.М.
АРБУЗОВ С.Г.	ПАТРИКАЦ Л.М.
БАЖАЛ Ю.М.	ПРАСОЛОВ І.М.
БАРАНОВСЬКИЙ О.І.	РАЄВСЬКИЙ К.Є.
БОРОВЕЦЬКИЙ Ришард	РИЧАКІВСЬКА В.І.
ВОВЧАК О.Д.	САВЛУК М.І.
ВОЖЖОВ А.П.	СЕНИЩ П.М.
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.	СМОВЖЕНКО Т.С.
ГЕСЦЬ В.М.	СОРКІН І.В.
КІРЄЄВ О.І.	СТЕЛЬМАХ В.С.
КОВАЛЕНКО О.І.	ТРИДІД О.М.
КОЗЬМЕНКО С.М.	ФЕДОСОВ В.М.
КРУГЛИК С.В.	ШАРОВ О.М.
ЛЮТИЙ І.О.	ШЕВЧУК А.В.
МИТНИК Стефан	ШУЛЬГА Н.П.
МИЩЕНКО В.І.	ЩЕРБАКОВА О.А.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	МАТВІЙЧУК Ю.Г., ПАЦЕРА М.М.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Дизайнери:	ХАРУК О.В., НЕВСЬКИЙ Д.О.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Розповсюдження:	ТРИКИША А.І.
Фото:	БОЖЕНКО А.С., МАТВІЙЧУК Ю.Г., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Черговий редактор	ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом організації видавничого забезпечення
Головного управління
господарського забезпечення
Національного банку України

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.-вид. арк. 8.4

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів –
рекламодавець.

МАКРОЕКОНОМІКА

І.Белова, С.Башлай

Визначення фінансової стабільності України 25

М.Пацера

Міжнародна банківська конкуренція: погляд науковців 31

Б.Пшик

Фінансоміка як новітній напрям економічної науки: сутність,
передумови виникнення, особливості прояву 55

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

В.Крилова, М.Ніконова

Особливості кредитної кооперації в Україні 34

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць (за травень 2013 року) 67

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України щоденно (за травень 2013 року) 68

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України
у травні 2013 року 71

Ринок державних цінних паперів України у травні 2013 р. 72

ФІНАНСИ, БІЗНЕС, СОЦІУМ

Ю.Матвійчук

У пошуках українськості: між дилемами Європи та викликами Росії 40

Л.Патрікац

Сучасний банкір: хто він? 43

СВІТОВА ЕКОНОМІКА

В.Козюк

Життєвий цикл резервної валюти 44

БАНКНОТИ І МОНЕТИ

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотою номіналом 5 гривень
у червні 2013 року 52

Про введення в обіг пам'ятної монети "75 років Луганській області" 53

Про введення в обіг пам'ятної монети "Материнство" 53

О.Матвійчук

Українська лірична пісня – найкраща!
Не тільки в музичному, а й у нумізматичному мистецтві 54

Українські зірки у "Монетному сузір'ї – 2013" 67

НОВІ КНИГИ

Т.Зінькова

Поповнення інформаційних ресурсів найбільшої книгозбірні України 70

Нотатки з конференції/

Майбутнє платіжного ринку — безконтактні платіжні інструменти і широке використання електронних грошей

28–29 травня у Києві під егідою Національного банку України відбулася Міжнародна конференція “Платіжний форум”. Участь у цьому заході взяли представники центральних та комерційних банків, керівники банківських асоціацій, компаній, платіжних систем, розробники та постачальники технологічних рішень і систем, експерти і фінансисти з України та зарубіжжя. Під час проведення форуму вони мали нагоду обмінятися досвідом, безпосередньо обговорити нагальні питання розвитку ринку платіжних карток, їх нормативно-правового регулювання, обігу електронних грошей, нагляду та оверсайта за ними. Конференція проведена вперше, за задумом організаторів вона має стати щорічною.

The International conference “Payment forum” was held on 28 – 29 May in Kyiv under the aegis of the National Bank of Ukraine. Representatives of central and commercial banks, heads of banking associations, companies and payment systems, developers and suppliers of technological decisions and systems, experts and financiers from Ukraine as well as from neighbor and distant countries took part in the conference. During the meeting, they had the opportunity to exchange experience and to discuss topical issues of the development of the market of payment card systems, normative legal regulation of the systems, electronic money circulation as well as oversight and supervision under it. The conference was held for the first time, and organizers hope that it will become annual.

Відкриваючи конференцію у перший день її роботи, заступник Голови Національного банку України **Валерій Прохоренко** наголосив, що важливою місією заходу є напрацювання спільного розуміння та бачення основних напрямів розвитку ринку платіжних систем, осмислення сучасних тенденцій і потреб споживачів, а також сприяння подальшому розвитку платіжної інфраструктури України.

Ринок платіжних систем і супутня інфраструктура в останні роки активно розвиваються, вони виконують одну з ключових функцій фінансової системи, це сутини, що сполучають між собою всі складові банківської системи, по них проходять величезні обсяги трансакцій.

Завдяки законодавчим ініціативам Національного банку нещодавно було ухвалено низку законів, які сприяють забезпеченню стабільності, надійності й незалежності функціонування платіжної системи України, поступовому збільшенню обсягів безготівкових розрахунків, створенню ефективного правового підґрунтя для роботи платіжних систем, регулювання їх роботи в рамках правового поля. Також значного прогресу досягнуто у сфері правового захисту прав споживачів фінансових послуг. Важливим напрямом діяльності регулятора є безпека здійснення розрахунків у платіжних системах, запобігання злочинним і шахрайським діям, спрямованим проти власників платіжних карток.

Валерій Прохоренко.

Широке представництво партнерів і колег на форумі свідчить про глибоку зацікавленість у досягненні позитивного результату, це найголовніше, зазначив Валерій Прохоренко.

Директор департаменту фінансової політики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України **Іван Лівий** окреслив економічні реалії ринку платіжних систем. В Україні він поступово зростає та є ключовою складовою успішного розвитку фінансової системи України. При цьому грошові потоки неминуче генерують певні ризики, які можуть впливати на її роботу. Саме тому забезпечення надійності платежів є важливим елементом фінансової стабільності в країні. Зростання кількості операцій, що виконуються за допомогою електронних грошей, потребує високого рівня безпеки платіжних систем.

Іван Лівий.

Показники розвитку ринку платіжних карток в Україні за основними параметрами аналогічні європейським країнам, водночас є певні проблеми, які потребують вирішення. Більшість карток (близько 93%) емітовані українськими банками в рамках міжнародних платіжних систем, при цьому понад 99% операцій відбуваються в межах України. Внутрішня інфраструктура для забезпечення повного циклу обміну інформаційними даними щодо операцій з використанням карток між усіма учасниками потребує вдосконалення. Роботу українських банків у цій сфері забез-

печують 23 незалежних процесингових центри, близько 80% усіх проведених в Україні карткових операцій опрацьовуються ними самостійно, лише 17% проходять через процесингові центри Віза у Лондоні та Мастеркард у Сент-Луїсі (США). Після опрацювання в зарубіжних центрах ці дані надходять до України. Їх обробка відбувається відповідно до міжнародних, а не вітчизняних правил і тарифів. Банки зобов'язані платити провідним платіжним системам комісійні у доларах США та англійських фунтах стерлінгів. Ця ситуація призводить до залежності внутрішнього платіжного ринку України від іноземних комунікацій та систем обробки платіжної інформації.

Саме тому, за словами доповідача, нині вкрай необхідно створювати законодавчі передумови для розвитку конкурентоспроможної національної платіжної інфраструктури. Національна система маршрутизації карткових операцій і багатосторонній кліринг сприятимуть безпеці платіжних систем України, зміцненню її потенціалу та фінансової незалежності.

Наталія Синявська.

Директор Генерального департаменту інформаційних технологій та платіжних систем НБУ **Наталія Синявська** ознайомила учасників форуму із сучасним станом платіжних систем, перспективами їх розвитку та законодавчими новаціями у цій сфері.

Нині вітчизняний платіжний ринок включає державні платіжні системи (міжбанківська Система електронних платежів, СЕП), Національна система масових електронних платежів (НСМЕП), шість карткових платіжних систем, дев'ять систем грошових переказів, створених резидентами, 23 міжнародні системи грошових переказів, внутрібанківські платіжні системи. Обсяги платежів, здійснених із їх використанням у 2012 р., більш як у 8 разів перевищили обсяг ВВП, а операції з платіжними картками становили понад 50% ВВП. Це свідчить про динамічне зростання цього ринку, саме тому його регулювання є важливою складовою роботи Національного банку України.

Основа законодавства, що регулює діяльність платіжних систем, — це Закон України “Про платіжні системи і переказ грошових коштів”, ухвалений у 2001 році. Відтоді суттєво змінилася ситуація на фінансовому та платіжному ринках, швидко розвиваються новітні види послуг, утворюються нові системи та інструменти, виникла необхідність вносити до нього зміни. Сучасні платіжні системи є високотехнологічними, дають змогу переводити значні кошти за декілька хвилин. Нагляд за їхньою діяльністю має бути належним, саме тому необхідно посилити повноваження НБУ та інших державних органів для забезпечення дієвого контролю, безпечності та прозорості платежів. Наприкінці 2012 року за ініціативою НБУ розроблено законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про функціонування платіжних систем та розвиток безготівкових розрахунків”. Також наприкінці 2012 року ухвалено Закон “Про депозитарну систему”, внесено зміни до Закону “Про Національний банк України”. Цими змінами центральному банку надано додаткові повноваження у сфері нагляду за платіжними системами, створення їх реєстру, надання ліцензій небанківським фінансовим установам тощо. Завдяки законодавчим змінам створено правову

основу для розбудови національного платіжного простору, що забезпечить фінансову незалежність країни. Врегульовано визначення електронних грошей, електронних платіжних засобів, їх емісії та обігу. Це дало змогу учасникам ринку працювати у правовому полі.

Наталія Синявська також наголосила, що законодавчі зміни дають змогу запровадити єдиний підхід до державного регулювання діяльності платіжних систем, збільшити частку безготівкових розрахунків, підвищувати рівень економічної безпеки країни та позитивно впливатиме на розвиток економіки України.

Безготівкові розрахунки як стратегічний напрям розвитку банківської системи розглянув у своїй доповіді виконавчий директор Незалежної асоціації банків України **Сергій Мамедов**. Банкір зазначив, що збільшення обсягів безготівкових розрахунків сприятиме зміцненню фінансової системи та економічному розвитку країни. Адже близько 220 млрд. грн. готівки перебувають в обігу, крім цього у населення, за різними оцінками, накопичено від 40 до 70 млрд. доларів США. Ці кошти можуть бути залучені в економіку і працюватимуть на її зростання. Розширення сфери використання безготівкових розрахунків також сприятиме залученню фінансових ресурсів до банківської системи держави, завдяки чому значно зросте її кредитний потенціал.

Основними ризиками, які необхідно мінімізувати у процесі впровадження безготівкових розрахунків, є: операційний, ліквідності, кіберзлочинності. Нині рівень шахрайств із банківськими платіжними картками в Україні незначний, проте необхідно діяти на випередження, враховуючи поступове зростання кількості безготівкових операцій у майбутньому.

В Україні учасники ринку також усвідомили значущість безготівкових розрахунків, адже це зручно, надійно, швидко і безпечно. Запровадження Національним банком обмеження готівкових розрахунків сумою до 150 тис. грн. більшість банків підтримує. Якщо порівняти цей ліміт з іншими країнами, то побачимо, що у США він становить 5 тис. доларів, у Франції — 5 тис. євро, в Італії та Іспанії — 1 тис. євро. Очевидно, що мати платіжну картку значно зручніше і безпечніше, ніж оперувати готівкою.

Цілком підтримуючи обмеження суми платіжної операції готівкою, банкіри пропонують зменшити її до 50 тис. гривень. Це дасть змогу не лише збільшити кількість і обсяги безготівкових розрахунків, а й сприятиме дедоларизації економіки, зазначив Сергій Мамедов.

В Україні є інфраструктура для широкого впровадження безготівкових розрахунків. Це 33 млн. активних карток, мережа банкоматів — 30 тис., POS-терміналів — 172 тис. штук. При цьому користувача необхідно стимулювати до безготівкових розрахунків, надаючи йому певні бонуси і знижки, а також залучаючи до програм лояльності. Банкам необхідно активно працювати над підвищенням рівня фінансової грамотності населення. Представник НАБУ запропонував об'єднати зусилля банків, регулятора, всіх учасників ринку для налагодження ефективної взаємодії.

Під кутом порівняльного аналізу розглянув специфіку регулювання платіжних систем у США та ЄС незалежний експерт **Антонін Єрмоленко**. Ключове питання — досвід ін-

Сергій Мамедов.

новацій та законодавче регулювання платіжних систем у розвинутих країнах світу. Ефективне, надійне і безперервне функціонування платіжних систем ґрунтується на оверсайті, прозорій конкуренції, захисті прав усіх учасників ринку платежів і остаточних споживачів, зміцненні безпеки.

Практика законодавчого регулювання діяльності міжбанківських комісій (Interchange Fees), регулювання платіжних операцій в Інтернеті, захисту персональних даних користувачів у розвинутих країнах засвідчила свою ефективність. Гучні справи щодо антиконкурентних дій деяких компаній, порушень у діяльності платіжних систем, зокрема нав'язування додаткових послуг чи певного оператора, а також щодо завищення тарифів, затримки платежів, спільних емісій (кобрендингу) платіжних карток мали широкий резонанс у фінансових колах. Лише у США позивачам у судовому порядку було виплачено понад 15 млрд. доларів компенсацій. У різних країнах світу в судовому провадженні перебувають позови щодо різних порушень на мільярди доларів. Усі ці проблеми стали результатом автономного функціонування ринку, законодавці різних країн звернули увагу на проблеми, коли вони вже почали чинити негативний вплив на стан макроекономіки.

Нині основна глобальна тенденція регулювання — це впровадження ефективного оверсайта за платіжними системами. Вже понад сто центральних банків у всьому світі його запровадили. Наприклад, у США платіжна система може розпочати діяльність, лише отримавши відповідну ліцензію Федерального резервного банку, який затверджує правила її роботи, контролює основні інформаційні бази, а у випадку порушень може застосувати заходи впливу. В системі Федерального резерву США створена спеціальна рада з нагляду за платіжними системами, яка аналізує поточний стан, зміни на внутрішньому і зовнішньому ринках, прогнозує виникнення можливих загроз, надає рекомендації щодо нормативних рівнів капіталу, ліквідності, управління ризиками тощо. Цей орган отримав повноваження визначати системно значущі платіжні та розрахункові системи, надавати аналітичні дані для Федерального резервної системи. Всім учасникам ринку створено умови для вільного вибору платіжної системи, механізмів здійснення платежів.

У країнах Євросоюзу щорічний обсяг безготівкових платежів становить понад 70 млрд. євро — це більше однієї третини світового показника. В ЄС є три основних установи, котрі здійснюють регулювання платіжних систем — Європарламент, Європейська система центральних банків країн — членів ЄС, Європейська платіжна рада. Ключові документи європейського центробанку регулюють оверсайт роздрібних і карткових платіжних систем. Роботу Єдиної європейської платіжної системи (ЄПС — Single Euro Payments Area, SEPA) регулюють “Директива про платіжні послуги 2007 р.”, “Основи карткового бізнесу SEPA”, “Вимоги до стандартизації карткового бізнесу SEPA”. Ідея функціонування єдиного європейського платіжного простору була реалізована завдяки обов'язковим універсальним вимогам для всіх банків і платіжних систем, що функціонують на теренах ЄС.

Антонін Ермоленко.

У Євросоюзі всі платіжні системи зобов'язанні проаналізувати, систематизувати й уніфікувати правила обслуговування клієнтів, при цьому заборонено обмежувати їх право вибору певного інструменту або дискредитувати провайдерів платіжних сервісів щодо їх взаємодії з учасниками платіжних систем. Тарифи на послуги платіжних систем мають бути уніфіковані й діяти в усіх країнах ЄС, вони диференційовані за певними видами послуг, крос-субсидування тарифів заборонено. При цьому кожний оператор для обґрунтування тарифів має надати методику їх об'єктивного розрахунку. В платіжних організаціях і системах управлінські й технологічні функції розділені, а функції технологічного провайдера може виконувати будь-яка система, що відповідає вимогам і стандартам.

Представник Національного банку Республіки Білорусь **Наталія Штевніна** розповіла про досвід формування у Білорусі системи безготівкових розрахунків за роздрібними платежами, що здійснюються за допомогою банківських платіжних карток систем Белкарт (47.1%), Віза (37.5%) і Мастеркард (15.4%). У Білорусі використовують різні види електронних грошей та системи дистанційного банківського обслуговування. Система безготівкових розрахунків включає сукупність електронних платіжних інструментів, засобів платежу і банківських технологій, які забезпечують обіг коштів. Операції відбуваються в Єдиному розрахунково-інформаційному просторі. Частка операцій, виконаних за допомогою цієї системи, на 01.05.2013 р. становила 15.7% від обсягів роздрібних розрахунків. Найактивніше у Білорусі використовують банківські платіжні картки, загальний обсяг емісії яких становить 10.4 млн. штук. Емісію електронних грошей здійснюють 8 банків, а дистанційне банківське обслуговування — 24 банки.

1 квітня цього року в Білорусі постановою уряду було схвалено “План спільних дій державних органів і учасників фінансового ринку з розвитку системи безготівкових розрахунків за роздрібними платежами з використанням сучасних платіжних інструментів і засобів платежу на 2013—2015 роки”. Основні складові цієї програми включають організаційно-правове і методичне забезпечення, популяризацію розрахунків у безготівковій формі серед населення, вдосконалення цінової політики, регулювання готівкового грошового обігу, збір статистичних даних про стан безготівкових розрахунків за роздрібними платежами, організацію роботи програмно-технічної інфраструктури. Білоруська колега також наголосила, що результатом реалізації цієї програми має бути збільшення частки безготівкового грошового обігу в обсязі платіжних послуг населенню, а також частки безготівкового товарообігу в його роздрібному сегменті до 50%.

Представник департаменту регулювання розрахунків Банку Росії **Юрій Борисов** ознайомив учасників форуму з основними положеннями “Стратегії розвитку національної платіжної системи”, схваленої Банком Росії 15 березня 2013 року. Вона має на меті вдосконалення регулювання і правозастосування законодавства у платіжній сфері, сприяння вдосконаленню правової основи з урахуванням російських та міжнародних стандартів, їх гармонізацію, вдосконалення методологічної і нормативної бази регулювання, наглядку й оверсайта. Нині у Росії зареєстровано

Юрій Борисов.

25 операторів платіжних систем, із них 2 системно значущі — платіжні системи Банку Росії і Національного розрахункового депозитарію.

Доповідач акцентував увагу на основних напрямках діяльності центробанку Росії щодо нагляду в національній платіжній системі (НПС). Наші сусіди йдуть шляхом стимулювання і підтримки ініціатив учасників ринку платіжних послуг щодо розширення їх географічної доступності, розвитку операційної інфраструктури, збільшення кількості електронних платіжних терміналів та кількості банківських платіжних агентів. Також у стратегії передбачено стимулювання розвитку дистанційного обслуговування із запровадженням елементів самообслуговування з використанням інноваційних платіжних технологій, сприяння ширшому використанню електронних засобів платежу для оплати державних і муніципальних послуг, розширення безготівкових платежів у бюджетній сфері.

Значна увага приділяється підвищенню довіри споживачів до НПС, зростанню рівня фінансової грамотності населення, розвитку стимулів і навичок раціонального та відповідального використання електронних засобів платежу, підвищенню безпеки, рівня захисту прав споживачів. При цьому наголошено, що захист — це не лише справа держави, а й обов'язок споживача здійснювати обдумані і зважені вчинки. У Росії планують розробити процедуру позасудового врегулювання спорів між кредитними організаціями, платіжними системами та їх клієнтами. Також розроблено законопроект про запровадження інституту фінансового омбудсмена, який перебуває на доопрацюванні.

Серед пріоритетних напрямків розвитку платіжних систем і платіжної інфраструктури Банк Росії має на меті сприяти створенню єдиної національної інфраструктури, що забезпечуватиме обмін платіжними та іншими фінансовими повідомленнями, а також підтримуватиме учасників ринку в процесі інтеграції платіжних клірингових і розрахункових інфраструктур роздрібних платіжних систем шляхом створення клірингового центру національного рівня. Така централізація сприятиме зменшенню витрат кредитних організацій, відкритій і чесній конкуренції.

Специфіку використання нових платіжних засобів проаналізував експерт Банку Франції **Тьєрі Фрігу**. Нині в ЄС напрям удосконалення безготівкових платежів є вельми популярним серед фінансових установ та регуляторів ринку. Нові платіжні інструменти здебільшого пов'язані з мобільними електронними пристроями та Інтернетом. Обсяги таких безготівкових платіжних операцій щороку зростають, а питання безпеки і запобігання шахрайству є надзвичайно актуальними.

Наприклад, у Франції інтернет-платежі становлять 8% від загального обсягу, проте на них припадає 60% випадків шахрайств. Злочинці викрадають персональні дані користувачів, використовуючи скінінг, фішинг. Запобігаючи цьому, регулятор вимагає від банків встановлювати надійні системи аутентифікації клієнтів для допуску їх до здійснення безготівкових платіжних операцій. Для здійснення операції через мережу Інтернет необхідно отримати електронний паспорт, який засвідчуватиме, що саме цей користувач є легальним тримачем платіжної картки. Центральні банки та наглядові органи країн — членів ЄС

Тьєрі Фрігу.

під час загальноєвропейського форуму з питань безпеки роздрібних платежів затвердили дані норми. При цьому провайдери платіжних послуг самостійно обирають технічні рішення для надійної ідентифікації користувачів.

Безконтактні платіжні інструменти набувають дедалі більшого поширення серед тримачів платіжних карток і закладів торгівлі. Адже це насамперед зручно. Крім того, такі платіжні інструменти спрощують і пришвидшують процедуру розрахунків. Але іміджевий ризик для цього виду платежу є значним, адже кожен випадок крадіжки коштів впливає на прихильність споживачів. Проте є певні контрзаходи. Якщо безконтактні розрахунки здійснюються без введення персонального коду, їх сума обмежена до 20–30 євро. Цей спрощений вид використовується для повсякденних споживчих розрахунків, а для шахраїв така сума не може бути привабливою. Дуже важливою складовою є захист даних на шляху від мобільного пристрою до платіжного терміналу. Надійний контрзахід — відмова від використання однакового коду при здійсненні повторних платежів. Тобто кожний платіж має унікальний код, який не повторюється, отже, перехоплення попереднього електронного ключа не дає шахраям доступу до системи. Французький експерт також наголосив, що безпека значною мірою залежить від самих платників. Здебільшого їхнє легковажне ставлення до цієї проблеми є основним стимулом для дій злочинців.

Про неабиякий потенціал розвитку платіжних систем і безготівкових розрахунків свідчить досвід китайських колег, які розпочинали їх створення буквально з нуля, а нині сягнули показників, які можуть викликати захоплення. Керівник представництва компанії “Чайна Юніонпей” у країнах СНД (China-UnionPay) **Саша Фань** розкрив деякі секрети такого успіху. Компанія, що була створена лише у березні 2002 року в Шанхаї, нині включає майже 400 організацій-членів і понад 3 тис. співробітників у всьому світі. Важливим стимулом для її розвитку було те, що китайські банки емітували лише власні картки, які обслуговувалися банкоматами та платіжними терміналами цієї фінансової установи.

Отже, основа успіху — системний підхід до розвитку бізнесу. Компанія пройшла три найважливіші етапи становлення. Під час першого було впроваджено процесингові центри в усіх великих містах Китаю. Другий етап забезпечив налагодження співпраці і взаємодії між підрозділами в різних регіонах, забезпечив стандартизацію технологічних параметрів і уніфікацію вимог. На третьому етапі компанія активізувала діяльність за межами КНР. У вересні 2012 р. була створена “Юніонпей Інтернешнл” (UnionPay International, UPI), що є дочірньою компанією “Чайна Юніонпей” і спеціалізується на обслуговуванні клієнтів у всьому світі.

До 2013 року компанією було емітовано понад 3,4 млрд. карток Юніонпей, їх обслуговують понад 440 тис. банкоматів, 7,12 млн. POS-терміналів у 114 країнах та регіонах світу, обсяги мережевого обслуговування міжбанківських операцій сягнули суми 21 800 млрд. юанів, зростання цього показника порівняно з 2011 роком становить 42%.

Представник американської консалтингової компанії

Саша Фань.

“Сіско” (Cisco) **Філіп Фарах** проаналізував багатоканальність (omni-channel) як сучасний тренд у банківському бізнесі та його вплив на майбутнє платіжних систем. Цей тренд розвитку роздрібною торгівлі та безготівкових платежів поєднує інноваційні технології й уподобання споживачів. У глобальному масштабі відбувається розвиток конвергенції звичних і віртуальних засобів, започатковується ера, коли люди з будь-якого місця можуть одержати доступ до здійснення платіжної операції, одночасно використовуючи цифрові інформаційні та аналітичні ресурси, портали магазинів, мобільний зв'язок, соціальні мережі й платіжні системи.

Філіп Фарах.

Мобільний банкінг набуває дедалі більшої популярності, адже заощаджує час, є простим, зручним і дає споживачеві широкий спектр вибору послуг. Споживач може отримати миттєвий кредит із рахунка мобільного гаманця в рамках певного ліміту, оплатити товари, придбані друзями чи родичами, зарезервувати необхідний товар на майбутнє. Реальність у цій сфері швидко змінюватиметься — магазини у вітринах і на сайтах виставлятимуть зображення товарів, які споживач зможе оплатити з мобільного телефону чи з планшетного комп'ютера й у зручний час отримати їх. Мобільні технології та соціальні мережі створюють новий якісний рівень зручності і дають життя новим бізнес-моделям, які швидко поширюються серед великої кількості користувачів. Частка безготівкових роздрібних платежів невинно зростатиме, саме тому банки мають уже нині подбати про те, щоб не втратити своїх конкурентних позицій на ринку. Один із перспективних напрямів — це інформаційне посередництво. Банки можуть розробити новітні цифрові послуги і безконтактні платіжні технології, а також стати довіреними уповноваженими зберігачами персональних даних про особу та її активи. Незабаром безконтактні, безготівкові платежі будуть органічно інтегровані у наше життя, для їх здійснення не буде потреби докладати надзусиль, це платежі наступного покоління, за ними майбутнє, наголосив експерт.

Заступник директора Генерального департаменту інформаційних технологій та платіжних систем НБУ **Інна Тютюн** розкрила деталі стратегії розвитку національної картової платіжної системи України. Пілотний проект впровадження НСМЕП стартував у грудні 2000 р. У липні 2001 року було емітовано першу платіжну картку цієї системи, а в листопаді 2004 року відбувся перехід до промислової експлуатації цієї системи. Нині НСМЕП — це 58 банків-учасників, 9 небанківських установ, системою емітовано понад 3.5 млн. платіжних карток. Ощадбанком емітовано понад 6 млн. “Національних карток” у рамках проведення виплат компенсацій вкладникам Ощадбанку колишнього СРСР. Картки обслуговують понад 6 тис. терміналів НСМЕП, 11 тис. інших терміналів приймають їх. Зважаючи на те, що 98–99% платіжних операцій проводяться на території України, а лише 1–2% — за кордоном, національна система має значний потенціал розвитку. При цьому тарифи НСМЕП значно нижчі, ніж у міжнародних платіжних систем.

Правління Національного банку України постановою від 14.06.2012 р. № 245 затвердило “Стратегічну програму розвитку безготівкових роздрібних платежів в Україні на

2012–2014 роки”, відповідно до якої відбувається розвиток національної платіжної системи та модернізація НСМЕП. Буде створено центральний маршрутизатор з підтримкою відкритих міжнародних стандартів, розрахунково-кліринговий центр як основа національного платіжного простору, процесинговий центр, а також запроваджено EMV-сумісні специфікації для чіпових карток.

1 червня 2013 року стартував пілотний проект у рамках модернізації національної платіжної системи, що включає налагодження взаємодії між шістьма банками і створенням Національним банком України центральним маршрутизатором. З 1 жовтня 2013 року ця система має запрацювати в плановому режимі, до неї зможуть підключитися всі зацікавлені банки — учасники НСМЕП.

У модернізованій НСМЕП будуть реалізовані якісно нові рішення для платіжного ринку. Система передбачає створення карток з магнітною смугою і EMV-чіпом на основі відкритих міжнародних стандартів. Для розрахунків у мережі Інтернет використовуватимуться спеціальні технології захисту даних. У майбутньому можливе використання карток НСМЕП за кордоном у разі розміщення на картці логотипа міжнародної платіжної системи. Основним завданням при цьому є суміщення технологічної платформи НСМЕП із загальноприйнятими міжнародними стандартами, впровадження платіжних засобів із багатофункціональними властивостями, зменшення витрат банків за рахунок використання діючої інфраструктури. Також модернізована система має забезпечити прозору тарифну політику, впровадження ефективних засобів управління і мінімізації ризиків, організації автоматизованого моніторингу платежів. Для оброблення внутрішньобанківських операцій із картками НСМЕП банки матимуть змогу використовувати власні процесингові центри або скористатися процесинговим центром Національного банку, в якому застосовуються відкриті міжнародні протоколи і стандарти.

У рамках модернізації НСМЕП передбачено реалізацію супутніх проектів, зокрема автоматизацію системи виплат Пенсійним фондом України пенсій і грошових допомог пенсіонерам, зборів і внесків недержавного пенсійного страхування, виплат відшкодувань Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, автоматизованої системи для оплати проїзду в транспорті, проекту “Електронний студентський квиток” тощо.

Представник Платіжної ради Великобританії, керівник підрозділу платежів у реальному часі платіжної системи “Вокалінк” (VocaLink) **Джим Мортімер** поділився англійським досвідом щодо об'єднання платежів і розрахунків у соціальній сфері. Компанія “Вокалінк” була створена у Великобританії понад 40 років тому великими компаніями і Банком Англії. При цьому центральний банк здійснює оверсайт та регулювання діяльності платіжних систем, забезпечуючи належну якість послуг. Компанія безпосередньо співпрацює з Банком Англії та урядом у сферах надання консультацій, розробки спеціалізованих програмних рішень, централізованого обчислення і збору податків, аналізу договорів і запобіганню шахрайству. За словами доповідача, 25 років у роботі системи майже нічого не змінювалося, проте останнім часом завдяки розвитку технологій відбуваються якісні і дуже швидкі зміни. Експерт детально ознайомив колег із функціонуванням ринку платіжних систем у Великобританії, наголосивши, що клієнти дедалі частіше використовують електронні гроші і безготівкові платежі замість чеків і готівки.

Підприємства також активно використовують новітні технології, заощаджуючи час і кошти. Уряд використовує ці сервіси для виконання термінових платежів.

Наприкінці 2011 року “Вокалінк” уклала контракт на впровадження центральної бази даних для здійснення мобільних платежів P2P і P2B у Великобританії. Ця база даних зберігатиме інформацію про клієнтів, у тому числі “проксі”, який однозначно ідентифікуватиме клієнта. Насамперед проксі-ідентифікаторами клієнтів будуть номери мобільних телефонів. Коли клієнту необхідно зробити мобільний платіж, він просто відкриє свою банківську сторінку, введе суму платежу та номер телефону одержувача і натисне “відправити”. Джим Мортімер наголосив, що таким безконтактним мобільним платежам належатиме майбутнє, отже, необхідно вже нині подбати про нього.

Кілька доповідачів ознайомили учасників форуму із прикладними аспектами функціонування платіжних систем. Зокрема, **Ірина Гріншпане** детально описала сучасні підходи та рішення у сфері централізації розрахунків за допомогою новітніх технологічних рішень компанії “Тієто” (Tieto). Представник Банку Росії **Максим Карлік** охарактеризував роль російського центрбанку в розвитку платіжних систем. Начальник управління нових технологій та розвитку департаменту технологій роздрібних платежів НБУ **Василь Московець** розповів про технологію збору та передачі даних від реєстраторів розрахункових операцій до Державної податкової служби України.

Другий день роботи “Платіжного форуму” було присвячено переважно практичним темам: представленню нових платіжних інструментів, питанням регулювання діяльності небанківських установ на ринку платіжних систем, їх оверсайта, запобігання шахрайству і злочинності у цій сфері.

Директор департаменту технологій роздрібних платежів НБУ **Станіслав Широчин** репрезентував якісно новий мобільний платіжний інструмент НСМЕП, який, зокрема, дасть змогу здійснювати оплату товарів і послуг у мережі Інтернет. Для здійснення оплати і передачі рахунку він використовує здатність смартфонів розпізнавати К’ю-Ар (QR)-код. Такий спосіб оплати відкриває перед споживачами широкі можливості для купівлі товарів чи послуг на різних майданчиках: як через звичні касові апарати торговельних мереж, так і через банкомати, Інтернет, телеторгівлю і навіть безпосередньо з рекламних щитів, якщо на них зображено К’ю-Ар-код. Технологія готова до впровадження, на даному етапі пріоритетом є касова техніка, повідомив Станіслав Широчин. Нині НБУ як розробник технології здійснює сертифікацію касових апаратів на предмет відповідності наказу № 1057 Міністерства фінансів стосовно створення контрольної стрічки в електронній формі в реєстраторах розрахункових операцій та порядку передачі відповідних даних. Очікується, що впродовж року буде створено мережу з понад 50 000 касових апаратів (загальна їх кількість в країні перевищує 280 000), здатних підтримувати безготівкові платежі, у тому числі й з використанням К’ю-Ар-коду. Це суттєво посприє розвитку безготівкових платежів у нашій країні, переконаний Станіслав Широчин.

Про розробку та впровадження су-

часних прогресивних технологій, продуктів і послуг розповідали також представники консорціуму “ЄДАПС” та платіжного сервісу “Ю-Ей Пей” (UAPay), платіжної системи “Глобал мані”, компаній “Інком”, “Оупен Вей” (Open Way), “Пластик карта”. Зокрема, були представлені новітні мобільні та безконтактні платіжні інструменти, розробки ідентифікаційних документів та електронних цифрових підписів, комплексні рішення з уніфікації електронних каналів здійснення платежів і комунікацій не лише на фінансовому ринку, а й із державними органами.

Учасники форуму мали змогу порівняти особливості правового регулювання операцій з електронними грошима в Україні та Росії. Так, заступник начальника відділу управління політики безготівкових платежів департаменту платіжних систем НБУ **Тетяна Коваленко** повідомила, що перші правила гри на ринку електронних грошей в Україні були встановлені ще у 2008 році постановою № 178 Національного банку. Роком пізніше була ухвалена Директива Європейського парламенту і Ради ЄС щодо започаткування та здійснення діяльності установами — емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними. Основні норми цієї директиви знайшли відображення в оновленому Положенні “Про електронні гроші”, ухваленому постановою Правління НБУ № 481 у 2010 році. Це положення та Закон України “Про платіжні системи і переказ коштів в Україні” (зі змінами) визначають поняття електронних грошей, основні права, обов’язки, відповідальність їх емітентів, агентів та користувачів, правила використання електронних грошей. Зокрема те, що випуск електронних грошей в Україні може здійснювати тільки банк, і ці гроші можуть бути лише у гривні та на суму, що не перевищує обсяг отриманих банком коштів.

Тетяна Коваленко повідомила також деякі статистичні дані. За станом на 01.04.2013 р. Національним банком України погоджено правила трьох систем електронних грошей: “Максі” (емітент ПАТ “Альфа-банк”), “Манексі” (MoneXy) (емітент ПУАТ “Фідо-банк”), “Глобал мані” (емітент ПАТ “Ощадбанк”); також погоджено правила здійснення операцій з електронними грошима банками — членами міжнародної платіжної системи “Віза Інтернешнл” (VISA International): ПАТ “Кредитпромбанк”, АБ “Південний” та ПАТ “АСТРА-банк”. Крім того, випуск електронних грошей у першому кварталі 2013 року здійснювали 11 банків — членів НСМЕП. Сума електронних грошей, на яку за цей період користувачі здійснили операції з метою оплати товарів і послуг, майже вдвічі перевищила показник аналогічного періоду минулого року. Лідером в Україні за обсягами використання електронних грошей є система “Глобал мані” (банк-емітент ПАТ “Ощадбанк”).

“Подальший розвиток ринку електронних грошей в Україні повинен здійснюватися з певними обмеженнями, спрямованими на запобігання несприятливим наслідкам можливого виходу частини платіжного обороту з-під банківського контролю. Національний банк готує чергові нормативні зміни, оскільки для ринку електронних грошей в Україні залишається актуальним питання про формування сучасної, чіткої та прозорої регулятив-

У залі засідання конференції.

ної бази, що ґрунтується на кращому міжнародному досвіді з дотриманням балансу між захистом прав споживачів, державним наглядом за системами електронних грошей та стимулюванням їх розвитку”, — повідомила Тетяна Коваленко.

Про те, як оцінюють нинішній стан і потенціал розвитку платіжного ринку України представники бізнесових кіл, розповіла на форумі **Анна Дерев'янка**, виконавчий директор Європейської бізнес-асоціації, що об'єднує близько тисячі компаній. За її словами, бізнес позитивно оцінює прогресивні зусилля Національного банку на платіжному ринку в напрямі збільшення частки безготівкових розрахунків, детінізації економіки, встановлення справедливих регулятивних умов, підвищення фінансової грамотності населення та популяризації безготівкових платежів. У цьому сенсі, зокрема, позитивно оцінено пропозицію Національного банку про встановлення граничної суми розрахунків готівкою (яке згодом було оформлене у вигляді відповідної постанови Правління НБУ). Водночас, за даними членів Європейської бізнес-асоціації, лише 11% усіх платежів у минулому році в Україні здійснювалося у безготівковій формі. Анна Дерев'янка озвучила п'ять рекомендацій, сформульованих представниками бізнесу, що мають сприяти поліпшенню ситуації з безготівковими розрахунками в країні:

1) ефективна імплементація норм законодавства відповідно до найкращих європейських практик, розробка і впровадження нормативної бази на виконання закону;

2) відкритий діалог на рівних між ринком і регулятором щодо різних питань: операційних, стратегічних тощо;

3) чесний конкурентний ринок як запорука його розвитку, вільний доступ споживачів до технологічних новинок у галузі платежів, правове забезпечення інноваційних рішень (електронні гроші, платежі через Інтернет, мобільні платежі);

4) подальший розвиток платіжної інфраструктури;

5) захист прав споживачів, притягнення до відповідальності торговців за незабезпечення споживачам права доступу до електронних способів оплати за товари, роботи, послуги.

“Стимулювання переходу на безготівкові розрахунки на державному рівні є виправданим і необхідним”, — зазначила Анна Дерев'янка і запевнила, що відповідні заходи будуть підтримані представниками Європейської бізнес-асоціації та можуть стати прикладом державно-приватного партнерства.

Окрему тему “Платіжного форуму”, присвячену регулюванню діяльності небанківських установ на ринку платіжних систем, відкрила доповідь директора департаменту платіжних систем Національного банку України **Наталії Лапко**. Вона окреслила в загальних рисах структуру ринку прийому готівкових грошових коштів, класифікувала його учасників та докладно зупинилася на законодавчих змінах у сфері регулювання грошових переказів. Як відомо, змінами до законів “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” і “Про Національний банк України” від 18 вересня 2012

Наталія Синявська обмінюється досвідом з іноземними колегами.

року право надавати ліцензії небанківським фінансовим організаціям на переказ грошових коштів без відкриття рахунків передано від Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг), до Національного банку України. Введено новий елемент платіжної інфраструктури: “оператор послуг платіжної інфраструктури — клірингова установа, процесингова установа та інші особи, упо-

вноважені надавати окремі види послуг у платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів”. Передбачена обов'язкова реєстрація Національним банком платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, після якої вони отримають право здійснювати свою діяльність. Поки що положення про порядок реєстрації розробляється, повідомила Наталія Лапко. Натомість ще один важливий документ — Положення “Про порядок видачі небанківським фінансовим організаціям ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків” — затверджено постановою Правління НБУ від 26 лютого 2013 року № 57. Даною постановою врегульовано:

— порядок видачі, переоформлення ліцензії на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків, а також підстави, за якими Національний банк має право відмовити небанківській фінансовій організації у видачі ліцензії або відкликати її;

— право небанківської фінансової організації здійснювати переказ коштів лише за наявності ліцензії Національного банку та за умови участі в платіжній системі;

— право небанківської фінансової організації, яка здійснює свою діяльність на підставі ліцензії на переказ коштів, отриманої до вересня 2012 року в Нацкомфінпослуг (таких ліцензій було видано близько 25), подати Національному банку до 1 січня 2014 року відповідні документи і на безоплатній основі отримати ліцензію НБУ на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунків.

Кожен, хто надає послуги з переказу коштів, має набути відповідного статусу, працювати у платіжній системі, чітко дотримуючись вимог чинного законодавства. “Тоді споживач, для якого, власне, усе це побудовано, знатиме: хто бере на себе відповідальність за прийняті у нього гроші і передачу їх кінцевому отримувачу”, — наголосила директор департаменту платіжних систем НБУ Наталія Лапко.

Порушену тему продовжив начальник відділу юридичного департаменту НБУ **Роман Кармазин**, який у своїй доповіді акцентував увагу на окремих питаннях правового регулювання переказу коштів небанківськими установами в Україні. Зокрема на наявності одразу двох державних регуляторів. Так, згідно із законами “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” та “Про Національний банк України” небанківські фінансові установи для здійснення фінансової послуги з переказу коштів зобов'язані виконувати вимоги Національної комісії, що здійснює регулювання на ринку фінансових послуг — у частині внесення до реєстру фінансових установ, та Національного банку України — в частині отримання ліцензії на переказ коштів без відкриття рахунків. Очевидною необхідністю є мінімальне обґрунтоване державне втручання єдиного фінансового регуля-

Наталія Лапко.

тора — Національного банку України, що сприятиме ефективному регулюванню на ринку переказів коштів. Слід врахувати також і проблему неповного легального юридичного визначення поняття “переказ коштів”. Стаття 1 Закону “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” дає таке визначення: переказ коштів — це рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі. Законодавство не містить суб’єктного складу учасників правовідносин щодо переказу коштів як фінансових посередників (банк, фінансова установа тощо), не визначає і повного суб’єктного складу осіб, які отримують фінансову послугу та не описує порядку їх дій. Унаслідок цього на практиці виникає плутанина в розумінні прав і обов’язків осіб, що беруть участь у переказі коштів, а у споживачів фінансових послуг виникає невпевненість у збереженні фінансового активу, підсумував Роман Кармазин.

Ринок грошових переказів дуже активний в усьому світі, що є наслідком глобалізації міжнародного ринку праці. За даними Світового банку, з 2000 року обсяги транскордонних переказів зросли у чотири рази, перевищили 500 млрд. доларів США і, за прогнозами, щорічно зростатимуть на 7–8%. Цей ринок є перспективним і в Україні, наголосила начальник управління нагляду (оверсайта) за платіжними системами та системами розрахунків НБУ **Олена Махаєва**.

Олена Махаєва.

Вона проаналізувала сучасний стан та основні тенденції розвитку ринку грошових переказів, зазначила, що в нашій країні функціонують 23 міжнародні системи грошових переказів, створені нерезидентами, та 10 систем, створених резидентами — банківськими та небанківськими установами. Доповідач констатувала, що Україна є реципієнтом транскордонних переказів: сума коштів, які надходять до країни, в сім разів перевищує суму коштів, які відправляються за її межі. Основний потік вхідних переказів, майже 85%, здійснюється через міжнародні системи, створені нерезидентами: насамперед російські й американські. Частина наших громадян надає їм перевагу навіть для здійснення переказів усередині країни. Звичайно, хотілося б, аби на українському ринку панували українські компанії, зауважила Олена Махаєва. Адже зі створених вітчизняними банками дві системи переказів мають статус міжнародних: “Приватмані” (“PrivatMoney”) ПАТ “КБ “Приватбанк” та “АВЕРС” ПАТ “Банк “Фінанси та кредит”. На початку поточного року заявила про наміри здійснювати транскордонні перекази система “Велсенд” (“Welsend”), запроваджена АБ “Укргазбанк”. Ще дві банківські системи грошових переказів мають статус внутрішньодержавних: “Аваль-експрес” ПАТ “Райффайзен-банк “Аваль” та “Софт” АКБ “Укрсоцбанк”. Із систем, запроваджених небанківськими організаціями, значну частку переказів на території України здійснює “Поштовий переказ” Українського державного підприємства поштового зв’язку “Укрпошта”. З нею конкурують “Інтерпейсервіс”, “Фінансовий світ” та “Глобал мані”. За підсумками 2012 року небанківські системи переказу коштів охопили 72% всього ринку внутрішньодержавних грошових переказів, залишивши банківським системам лише 28%. Тож представник НБУ закликала вітчизняні банківські установи до активності на ринку грошових переказів.

Практичним досвідом роботи й основними проблемами на ринку поділилися з учасниками “Платіжного форуму” представники фінансової компанії “Контрактний фін” (платіжна система “Ізі Пей” (EasyPay)) та першої в Україні міжнародної системи грошових переказів “Аверс”, створеної банком “Фінанси та кредит”.

Закордонні гості — представники центральних банків Польщі та Казахстану, розповіли про те, як організовано в їхніх країнах оверсайт платіжних систем, а представник центробанку Азербайджану поінформував про заходи, що вживаються з метою боротьби з картковим шахрайством.

До речі, Незалежна асоціація банків України розробила цілу концепцію протидії кіберзлочинності у банківському секторі. Координатор цього проекту **Тетяна Самсонюк** повідомила, що основною складовою концепції є створення Єдиної інформаційної бази банків з метою антишахрайського обміну інформацією і розповіла про конкретні механізми наповнення, умови зберігання, доступу та використання даних цієї інформаційної бази. Також у рамках концепції передбачено посилення взаємодії з правоохоронними органами, проведення профілактичних антишахрайських заходів, створення інформаційного ресурсу для населення та впровадження соціального проекту “Протидія кіберзлочинності”.

Представник Міністерства внутрішніх справ **Леонід Тимченко** навів статистику найрезонансніших та найпоширеніших випадків кіберзлочинності у банківській сфері. Серед них — використання фальшивого банкомата, банкоматного вірусу, скімерних накладок на банкомати для зчитування інформації, використання підроблених карток, викрадення коштів за допомогою системи “Клієнт-банк” тощо. Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС тісно взаємодіє з Національним банком, Держфінмоніторингом, Незалежною асоціацією банків України, Українською міжбанківською асоціацією членів платіжних систем у галузі обміну відповідною інформацією, повідомив представник МВС і закликав усіх суб’єктів фінансового ринку бути обачливими, оскільки фантазія злочинців безмежна.

Підсумки робочого дня конференції було підбито під час засідання круглого столу, де учасники форуму мали змогу отримати відповіді на всі актуальні запитання.

Резюмуючи дводенну роботу, заступник Голови Національного банку України **Валерій Прохоренко** зазначив, що “Платіжний форум” максимально виконав своє завдання: відбувся відкритий діалог, обмін думками та досвідом, у тому числі й міжнародним. Він подякував усім учасникам конференції за цікаві ідеї відносно нових продуктів, інструментів, підходів, які можуть стати стимулом і поштовхом до подальшого розвитку ефективних і безпечних систем безготівкових розрахунків. “Національний банк постійно прислухається до потреб ринку, аналізує відгуки споживачів, систематизує і трансформує їх у нормативну базу, намагаючись при цьому збалансувати інтереси всіх сторін: бізнесу, приватних осіб, держави — але в першу чергу виходити з національних інтересів”, — наголосив заступник Голови Національного банку України Валерій Прохоренко та запросив усіх зацікавлених наприкінці травня наступного року взяти участь у другій Міжнародній конференції “Платіжний форум”.

**Роман Підвисоцький,
Юрій Матвійчук,**

“Вісник НБУ”.

Фото **Владислава Негребецького**.

Дослідження/

Володимир Міщенко

Директор Центру наукових досліджень
Національного банку України,
доктор економічних наук, професор

Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи

У статті проаналізовано поняття “капіталізація банку”, з’ясовано особливості рекапіталізації банків за участі держави, досліджено рівень капіталізації банківської системи України, узагальнено новітні вимоги до капіталу банків відповідно до Базеля III.

Discussed is the term “bank capitalization”. Determined are peculiarities of banks capitalization with state participation and the level of capitalization of Ukraine’s banking system. Generalized are new requirements for banks capital pursuant to Basel III.

Ключові слова: капіталізація банку, рекапіталізація банку, квазідержавний банк, достатність капіталу, буферний капітал, контрциклічний капітал.

Key words: bank’s capitalization, bank’s recapitalization, quasistate bank, capital adequacy, capital buffer, countercyclical capital.

Перспективи розвитку будь-якого банку значною мірою визначаються рівнем його капіталізації. Недостатній її рівень стримує належний розвиток як окремого банку, так і банківського сектору в цілому. Під час нещодавньої фінансової кризи забезпечення достатнього обсягу капіталу банків постало однією з ключових проблем, адже саме нестача капіталу була найбільшою загрозою стабільності банківської системи. З огляду на це, питання капіталізації банківської системи останнім часом набуло особливої актуальності.

У науковій літературі ця проблематика досліджується в працях таких відомих вітчизняних науковців, як М.Д.Алексєєнко, А.П.Вожжов, О.В.Дзюблук, І.Б.Івасів, А.М.Мороз, С.В.Науменкова, С.М.Савлук, С.А.Циганов, О.О.Чуб та інших. Серед російських дослідників зазначеній проблемі присвячено праці В.В.Іванова, В.В.Клюєвої, В.І.Колеснікова, А.М.Косого, О.І.Лаврушина, В.О.Плотнікова, К.О.Попова, М.В.Романовського, С.О.Се-

ліщева, О.Ю.Сімановського, Б.І.Солодова, В.А.Царькова, Ю.М.Юденкова та інших.

Фундаментальними з цієї проблематики є дослідження західних науковців А.Бегера, Є.Бріггема, Ч.Вулфена, П.Роуза, Т.У.Коха, Ф.Мишкіна, Дж. Ф.Сінкі, Л.Мауера та інших. Питання щодо міжнародних стандартів достатності капіталу банку, які сприяють адекватній капіталізації окремих банків і банківської системи в цілому, знайшли відображення в працях таких зарубіжних учених, як У.Гаумерт, П.М.Наг, У.Шульге-Маттлер, К.Рамонас, Дж. Уотсон, Дж. Хоук і вітчизняних учених В.В.Коваленка, В.В.Салпинського, К.О.Кіреєвої, К.Ф.Черкашиної, Н.Р.Шведь та інших.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ

У вітчизняній законодавчій базі поняття капіталізація банку визначається зокрема як участь у формуванні та/або збільшенні статутних капіталів банків шляхом придбання акцій первинної емісії (часток у ста-

тутному капіталі) банку чи акцій додаткової емісії (додаткових вкладів) банків в обмін на державні облігації України та/або придбання зазначених акцій за кошти державного бюджету України [2].

Незважаючи на наявність значної науково-методичної бази щодо капіталізації банківської системи, досі ми не маємо єдиного підходу до тлумачення поняття “капіталізація банку”. Так, деякі науковці під капіталізацією банку розуміють процес формування фіктивного капіталу шляхом випуску акцій, облігацій, заставних листів іпотечних банків, інших цінних паперів тощо [5]. Т.Момот у своїй праці “Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології” зазначає, що “капіталізацію можна розуміти як: 1) перетворення доходу у вартість; 2) структуру капіталу підприємства; 3) визнання окремої статті витрат приростом капітальних активів, а не витратами звітного періоду”.

На думку В.В.Коваленка та К.Ф.Черкашиної, “капіталізація — це комплекс дій, спрямованих на реальне

збільшення обсягу капіталу банку шляхом реінвестування отриманого прибутку, залучення грошових коштів та їх еквівалентів ззовні, а також за рахунок концентрації та консолідації” [7].

Слід зазначити, що проблему достатнього рівня капіталізації банку, зокрема і банківської системи в цілому, в науковій літературі часто отожднюють із обсягом статутного капіталу або із законодавчими вимогами до розміру регулятивного капіталу. Враховуючи це, проблема капіталізації лежить у площині забезпечення достатньої адекватності капіталу банків щодо розміру сформованих ними активів, а тому її насамперед слід розглядати не як кількісну, а як якісну.

Проблема капіталізації банківської системи для України — це ключове питання загальної фінансової стабільності, належного обслуговування банками взятих на себе грошових зобов'язань. Незважаючи на поступове збільшення значення показника балансового капіталу як основи розвитку банківської системи, він залишається вельми незначним і становить лише 5% від ВВП, тоді як у Росії цей показник дорівнює 37,2%, а в країнах Центральної Європи — понад 40% [8].

Особливої актуальності проблема забезпечення належного рівня капіталізації банків набула, власне, під час світової банківської кризи 2007–2008 рр. Саме в цей час найгостріше постала необхідність належного забезпечення банків так званою “подушкою безпеки”.

З метою виявлення масштабу зазначеної проблеми в Україні під час кризи відповідно до вимог Національного банку України було проведено діагностичне обстеження банків, яке мало на меті визначення поточної та перспективної платоспроможності банків та їх життєздатності в умовах кризи. За його результатами визначено обсяги коштів, необхідні для капіталізації банків, та можливі шляхи здійснення капіталізації банків (перш за все за рахунок коштів акціонерів або за участі держави).

РЕКАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА УЧАСТІ ДЕРЖАВИ

У квітні 2009 року Національним банком України було прийнято рішення про внесення пропози-

ції Міністерству фінансів України щодо участі держави в рекапіталізації ПАТ “АКБ “Київ”, ПАТ “КБ “Надра”, ПАТ “Родовід-банк”, за якими вже у червні того ж року було схвалено рішення про рекапіталізацію на загальну суму 9.5 млрд. грн. Рекапіталізація цих трьох банків відбувалась у рамках норм Постанови Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку участі держави у капіталізації банків” від 04.11.2008 р. № 960 (втратила чинність на підставі урядової постанови від 03.10.2012 р. № 904).

У результаті проведеної рекапіталізації цих банків частка держави в Укргазбанку сягнула 84.21% (або 3.2 млрд. грн.), у Родовід-банку — 99.97% (або 2.8 млрд. грн.), у банку “Київ” — 99.93% (або 3.5 млрд. грн.). Загалом протягом 2008–2011 рр. на рекапіталізацію приватних банків в Україні було використано 25.8 млрд. грн., що становило майже 2.3% ВВП. Родовід-банк отримав 12.3 млрд. грн., Укргазбанк — 9.3 млрд. грн., банк “Київ” — 3.6 млрд. грн. [4, 12, 13]. Нині в Україні діє два банки, 100% статутного капіталу яких належить державі: ПАТ “Державний ощадний

банк України” та ПАТ “Державний експортно-імпорتنний банк України”, а також три квазідержавні банки¹: ПАТ “Укргазбанк”, ПАТ “Родовід-банк”, ПАТ “АКБ “Київ”.

Упродовж 2012 року балансовий капітал державних і квазідержавних банків збільшився на 1.6 млрд. грн. і за станом на 01.01.2013 р. становив 44.2 млрд. грн. (див. графік 1). При цьому балансовий капітал квазідержавних банків збільшився на 1.0 млрд. грн., а балансовий капітал державних банків — на 0.6 млрд. грн. Статутний капітал державних банків збільшився на 1.1 млрд. грн., а квазідержавних банків — залишився без зміни. Частка квазідержавних банків у статутному капіталі банківської системи зменшилася на 0.4 в. п. — до 14.7%, тоді як частка статутного капіталу державних банків збільшилася на 0.1 в. п. — до 18.1% (див. графік 2).

Нині вкрай актуальним є питання щодо виходу держави з капіталу цих банків, оскільки відповідно до світо-

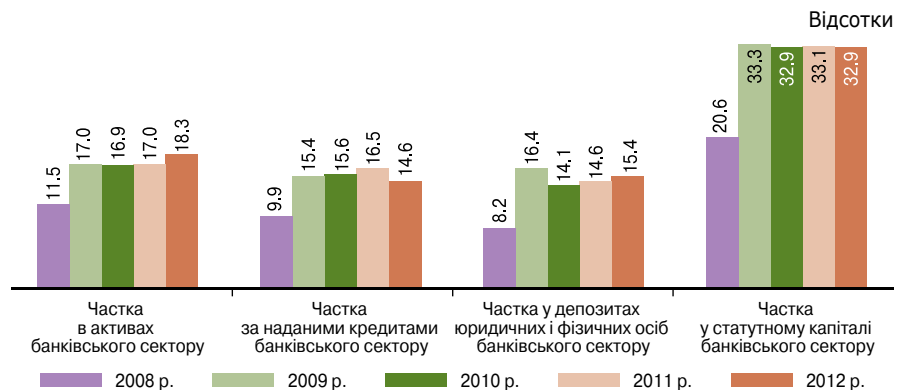
¹ Квазідержавний банк — це банк, у статутному капіталі якого частка держави є істотною і становить 93.0–99.9%.

Графік 1. Показники діяльності державних і квазідержавних банків України в 2008–2012 рр.

Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

Графік 2. Частка державних і квазідержавних банків у банківській системі України в 2008–2012 рр. за окремими показниками

Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

вої практики якщо такий захід і використовувався серед антикризових дій, то лише тимчасово. Відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” одним із завдань реформи фінансового сектору є “розроблення та реалізація державної стратегії щодо державних фінансових установ і банків, у яких держава стала основним власником у результаті рекапіталізації”.

З метою забезпечення виходу держави з капіталу рекапіталізованих раніше банків схвалено Закон України “Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі у статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава” від 15.03.2012 р. № 4524-VI [3]. Реалізація норм зазначеного закону дає змогу повернути кошти до державного бюджету України, що спрямовані раніше державою на участь у капіталізації банків. Нині до продажу готують два квазідержавних банки, зокрема пакети акцій в обсязі 92% – Укргазбанку та 99% – банку “Київ”. Очікується, що проблемні активи зазначених банків будуть передані до Родовід-банку, а рішення про продаж цих пакетів акцій Міністерство фінансів України має ухвалити в листопаді 2013 року.

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Для забезпечення стабільної діяльності банків і своєчасного виконання ними зобов'язань перед вкладниками, а також запобігання неефективному розподілу ресурсів і втраті капіталу через ризики, притаманні банківській діяльності, відповідно до загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів і стандартів було розроблено Інструкцію “Про порядок регулювання діяльності банків” [1].

З метою якісної оцінки капіталу окремих банків і банківської системи в цілому на особливу увагу заслуговує аналіз і моніторинг показника достатності капіталу. Визначення достатності капіталу банку є ключовим не лише для оцінки ефективності функціонування окремо взятої банківської установи, а й для визначення надійності всієї банківської системи.

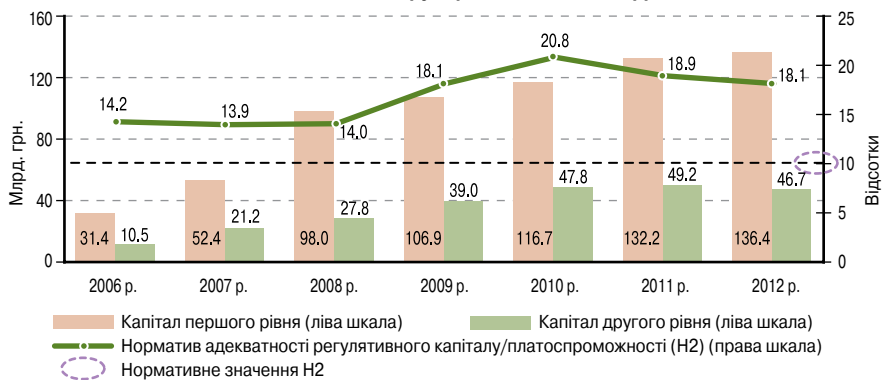
Проведений аналіз свідчить про позитивну тенденцію до збільшен-

Таблиця 1. Деякі показники діяльності банківського сектору України в 2005–2012 рр.

Показник	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Регулятивний капітал, млрд. грн.	26.4	41.1	72.3	123.1	135.8	160.9	178.5	178.9
Адекватність регулятивного капіталу (H2), %	15.0	14.2	13.9	14.0	18.1	20.8	18.9	18.1
Рентабельність капіталу, %	10.4	13.5	12.7	8.5	-32.5	-10.2	-5.3	3.0

Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

Графік 3. Регулятивний капітал і норматив адекватності капіталу (H2) банківського сектору України в 2006–2012 рр.

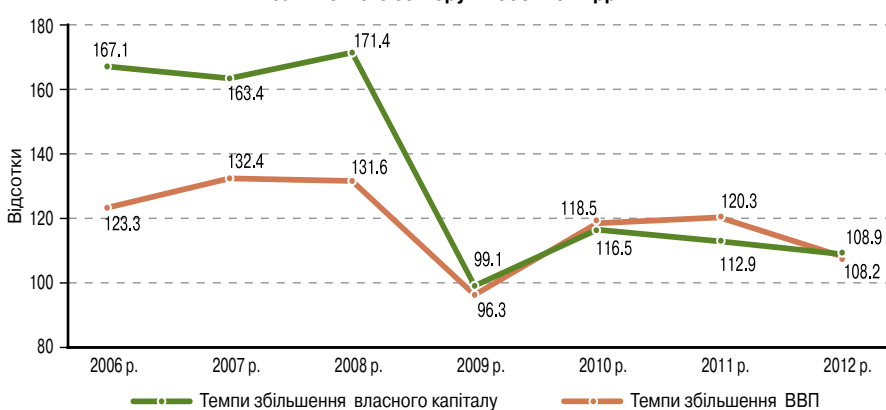
Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

Таблиця 2. Показники капіталізації банківського сектору України в 2006–2012 рр.

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Власний капітал, млрд. грн.	42.6	69.6	119.3	118.2	137.7	155.5	169.3
Темпи зростання власного капіталу, %	167.1	163.4	171.4	99.1	116.5	112.9	108.9
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	544.2	720.7	948.1	913.3	1 082.6	1 302.1	1 408.9
Темпи зростання ВВП, %	123.3	132.4	131.6	96.3	118.5	120.3	108.2
Частка власного капіталу у ВВП, %	7.8	9.7	12.6	12.9	12.7	11.9	12.0

Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

Графік 4. Показники збільшення ВВП та власного капіталу банківського сектору в 2006–2012 рр.

Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

ня обсягу регулятивного капіталу банківської системи України в 2005–2012 рр., оскільки регулятивний капітал як один із найважливіших показників діяльності банків призначений для покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі діяльності, а також для забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості і стабільної діяльності банків.

За станом на 31.12.2012 р. значення показника адекватності капіталу банківської системи України хоча й дещо зменшилось упродовж 2012 року, проте було майже вдвічі більшим від нормативного (18.1%), що свідчить про належний рівень капіталізації банківської системи (див. таблицю 1, графік 3). Зважаючи на це, маємо підстави зробити висновок, що в цілому вітчизняний банківський сектор спроможний своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, які випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру.

Проте слід зазначити, що рівень капіталізації не є однаковим для всіх банків. Перед деякими банками велими гостро стоїть проблема низького рівня капіталізації. Тому на особливу увагу заслуговує рівень показника власного капіталу банківської системи України. Встановлено, що його значення упродовж 2012 року збільшилося на 13.8 млрд. грн. (див. таблицю 2), проте темпи збільшення власного капіталу в 2012 році були нижчими, ніж у 2010–2011 рр. У переважній більшості банків нарощування власного капіталу відбувалося насамперед за рахунок збільшення статутного капіталу.

Значення частки власного капіталу банків України у ВВП упродовж 2008–2012 рр. суттєво не змінювалося і за станом на 31.12.2012 р. становило 12.0%. Водночас, на відміну від докризових років, коли темпи зростання власного капіталу банків випереджали темпи зростання ВВП, з 2009-го тенденція змінилася на протилежну (див. графік 4).

У науковій літературі джерела зростання банківського капіталу традиційно поділяють на дві групи:

- 1) *внутрішні* (прибуток, переоцінка фондів);
- 2) *зовнішні* (емісія акцій, капітальні боргових зобов'язань (облігацій)).

При цьому основним внутрішнім джерелом збільшення капіталу банку є прибуток, який не виплачено акці-

онерам, а залишено в банку “нерозподілений”. Важливою перевагою цього джерела збільшення капіталу є його незалежність від коштів, які залучаються на відкритому ринку, а також те, що воно є найдешевшим і не становить потенційної загрози інтересам акціонерів. Недолік цього джерела полягає в необхідності оподаткування прибутку та суттєвій залежності від макроекономічних факторів [6].

Істотні зміни темпів зростання власного капіталу банківського сектору України зі 171.4 до 99.1% упродовж 2009 року були зумовлені насамперед від'ємним результатом діяльності банківської системи, рівень якого за станом на 01.01.2010 р. становив –38.450 млрд. грн. (див. графік 5) порівняно з позитивними показниками за станом на 01.01.2009 р. (+7.304 млрд. грн.).

Крім того, якщо в докризовий період банки України мали доступ до зовнішніх запозичень, то під час кризи він був суттєво обмежений, що, власне, й позначилося на темпах приросту власного капіталу банків.

НОВІТНІ ВИМОГИ ДО КАПІТАЛУ: БАЗЕЛЬ ІІІ

Виклики глобальної фінансової кризи спонукали Базельський комітет з питань банківського нагляду в грудні 2010 року прийняти два документи – “Базель ІІІ: Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем” [15] і “Базель ІІІ: Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандарти і моніторинг” [16]. Нові стандарти є реформою регулювання капіталу та ліквідності на міжнародному рівні. Вони спрямовані на зміцнення банківського сектору, по-

ліпшення його спроможності витримувати шоки, які виникають унаслідок фінансових та економічних потрясінь незалежно від джерела походження, а також на підвищення ефективності регулювання та нагляду за банківським сектором [9, 14].

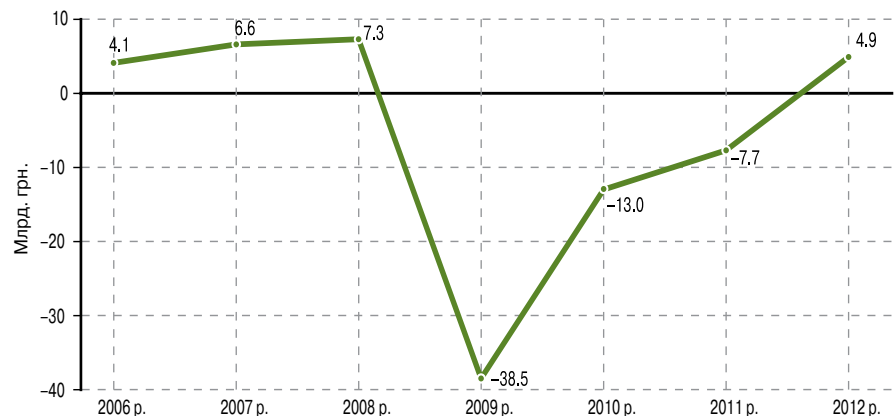
Базель ІІІ є новітнім документом щодо стандартів капіталу, підходів до визначення складу та нормативних вимог до капіталу. Основні зміни в розрахунку капіталу (перший компонент Базеля ІІ) спрямовані на збільшення мінімальних вимог до капіталу та поліпшення його структури. Зокрема, до його складу включається капітал першого рівня (базовий капітал першого рівня + додатковий капітал першого рівня) та капітал другого рівня, причому кожен із цих рівнів має власне призначення [9, 14].

У Базелі ІІІ запроваджено нове поняття – “*кореневий капітал першого рівня*”, а також уточнено, що капітал першого рівня складається з двох елементів (див. схему 1).

Основним призначенням капіталу першого рівня є покриття збитків на стадії функціонування банку (до банкрутства та ліквідації). Зважаючи на це, за його допомогою необхідно забезпечити банку запас для покриття збитків, без залучення інвесторів. Усталеність і стабільність капіталу першого рівня є гарантією його доступності під час фінансових криз, а тому інструменти, якими він представлений, не повинні мати встановленої дати погашення. Інакше інвестори можуть повернути емітовані банком цінні папери в той час, коли він матиме найменший обсяг доступних ліквідних коштів.

Мінімальний розмір базового капіталу першого рівня, який може

Графік 5. Результат діяльності банків України у 2006–2012 рр.

Джерело: побудовано за офіційними даними Національного банку України.

складатися лише зі звичайних акцій, відповідних резервів і нерозподіленого прибутку, повинен стимулювати банки до обмеження випуску привілейованих акцій. Нерозподілений прибуток залишається одним із головних джерел кореневого капіталу першого рівня. Гібридні інструменти, використання яких передбачалося відповідно до Базеля II, згідно з Базелем III мають бути виключені зі складу банківського капіталу, оскільки вони зазвичай мають фіксовані дивіденди/платежі та кінцевий строк повернення. Обмеження виплат дивідендів за інструментами, що входять до складу додаткового капіталу першого рівня та капіталу другого рівня, не повинно бути постійним, оскільки це може заважати рекапіталізації банків, даючи неправильні сигнали інвесторам [11].

Буферний капітал (буфер захисту капіталу) призначений для покриття збитків, що виникають у періоди фінансових та економічних потрясінь. Банки, які не мають буферного капіталу, будуть обмежені у виплатах дивідендів і бонусів. Такий підхід, на наш погляд, дасть змогу підвищити стійкість банків до негативних змін на ринку.

Запровадження поняття “буферний капітал” передбачає, що банки повинні нарощувати резервні запаси капіталу впродовж сприятливого періоду та використовувати їх в умовах збиткової діяльності. Такий підхід допоможе зменшити ефект проциклічності. Накопичення може бути здійснено за рахунок скорочення обсягів виплати дивідендів, викупу акцій та виплати бонусів співробітникам. Альтернативою “консерва-

ції” генерованого таким чином капіталу можуть бути залучення банками нових коштів із приватного сектору. Баланс між цими варіантами поповнення капіталу банківський менеджмент має визначати самостійно.

Буфер захисту капіталу встановлюється в розмірі 2.5% і додається до кореневого капіталу першого рівня (див. схему 1), який визначається вимогами регулятора до мінімального капіталу (строки запровадження буферного капіталу наведено в таблиці 4).

Кореневий капітал першого рівня необхідно спочатку використовувати для досягнення відповідності мінімальним вимогам (включаючи 6% для капіталу першого рівня та 8% — для загального капіталу). Лише після цього залишкова його частина може бути внесена до буфера захисту капіталу. Наприклад, банк із рівнем регулятивного капіталу 8% і без додаткового капіталу першого рівня або капіталу другого рівня відповідає всім мінімальним вимогам, проте має рівень буфера захисту капіталу 0%, а тому зобов'язаний запровадити стовідсоткове обмеження на розподіл капіталу.

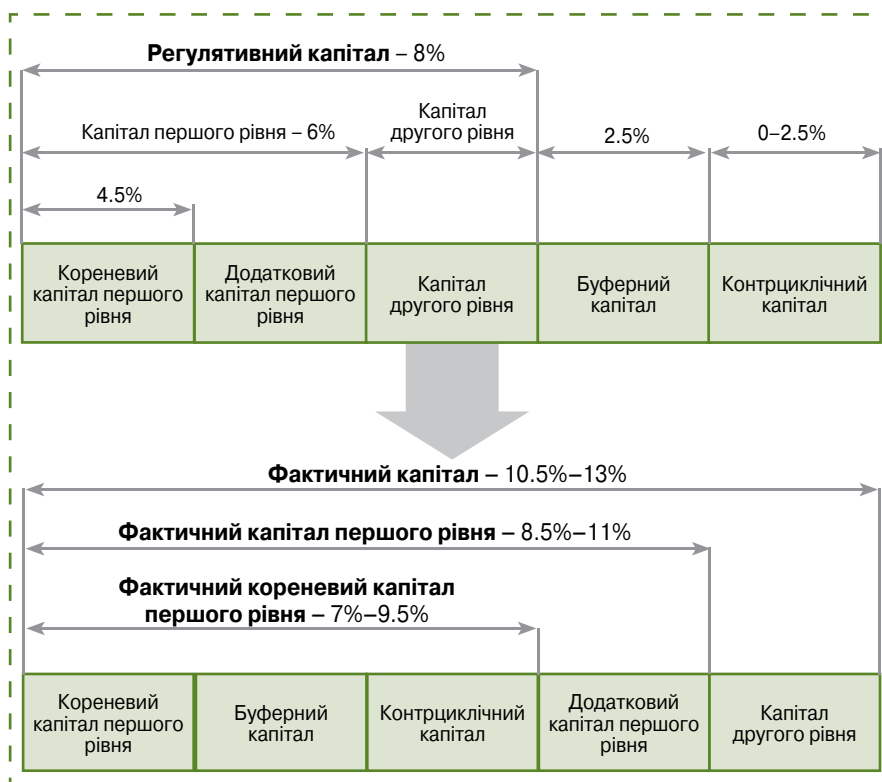
Обмеження щодо виплат із прибутку, накладені на банки, коли рівень їх буферного капіталу не відповідає нормативам, збільшуватимуться в міру зменшення буфера захисту капіталу. Згідно із запропонованим підходом обмеження, накладені на банки з рівнем буфера захисту капіталу, що наближається до 2.5%, будуть мінімальними.

Банки повинні бути спроможними належно здійснювати свою діяльність навіть тоді, коли рівень їх буферного капіталу зменшиться в результаті завданих збитків. Обмеження накладаються тільки на виплати з прибутку, а щодо операцій банку обмеження не застосовуються.

У таблиці 3 наведено мінімальні вимоги до “консервації” отриманих доходів залежно від розміру буферного капіталу.

Остання фінансова криза яскраво засвідчила, що збитки в банківському секторі можуть збільшуватися, коли економічному спаду передують кредитний бум, і це створює замкнуте коло: проблеми у фінансовому секторі починають спричиняти спад у секторі реальної економіки, що знову призводить до проблем у банківському секторі.

Схема 1. Нові вимоги до достатності капіталу банку відповідно до Базеля III

Таблиця 3. Мінімальні вимоги до “консервації” отриманих доходів

Розмір буферного капіталу	Обмеження на розподіл прибутку	Відсотки
0–0.625	100	
< 0.625–1.25	80	
< 1.25–1.875	60	
< 1.875–2.5	40	
< 2.5	0	

Джерело: [11].

Контрциклічний буфер капіталу як доповнення до буферного капіталу має гарантувати, що банківський сектор нарощує свій захист капіталу в періоди перевищення рівня кредитного зростання (буму) допустимої межі. Буфер повинен не лише захищати банківський сектор у періоди економічного спаду, а й стримувати необгрунтоване кредитне зростання.

Отже, банки накопичують капітал у сприятливі часи та використовують його в часи потрясінь, знижуючи таким чином циклічні коливання динаміки кредитування та економіки в цілому. Щоправда, Базельський комітет з питань банківського нагляду визнає, що іноді вельми складно визначити момент, коли саме настають “погані часи”.

З метою визначення моменту, коли органу регулювання та нагляду необхідно приймати рішення про введення контрциклічного буфера капіталу, Базельський комітет з питань банківського нагляду вважає за доцільне використовувати такий параметр, як співвідношення загальних кредитів, наданих приватному сектору, до ВВП. Орган регулювання та нагляду може обрати інший орієнтир, який точніше характеризує національну фінансову систему, проте в такому разі показник співвідношення кредитів і ВВП не повинен повністю ігноруватися. Таким чином, розпочинаючи процедуру аналізу для прийняття рішення про необхідність накопичення та розмір контрциклічного буфера капіталу, Базельський комітет з питань банківського нагляду пропонує застосовувати таку послідовність дій:

1) визначити тренд показника “кредити до ВВП”;

2) розрахувати поточний коефіцієнт “кредити до ВВП”;

3) розрахувати різницю між отриманим коефіцієнтом і трендом GAP;

4) трансформувати GAP у розмір буферного капіталу [11].

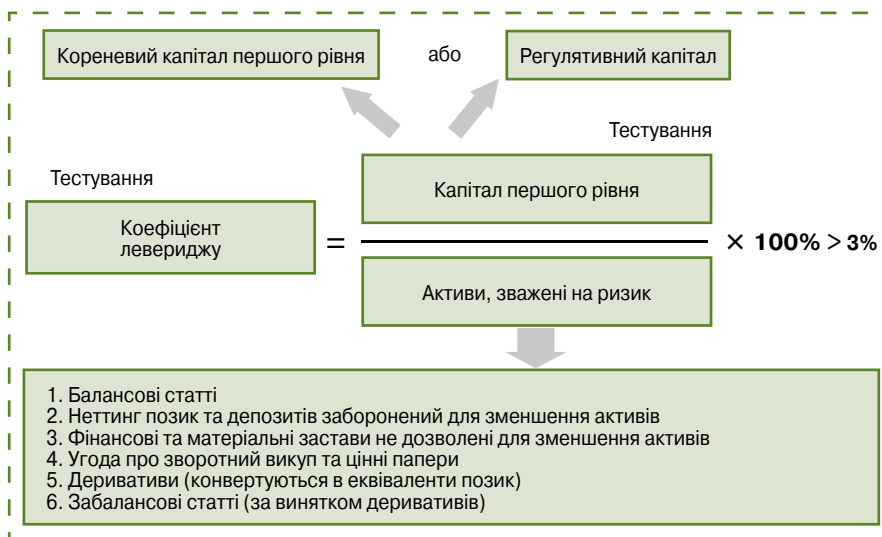
Орган регулювання та нагляду повинен здійснювати системний моніторинг за збільшенням значення коефіцієнта “кредит до ВВП” і оцінювати, чи не перевищує він максимально допустимий рівень. Якщо це так, то регулятору слід запровадити разом із іншими макроекономічними інструментами вимогу щодо накопичення контрциклічного буфера капіталу. Для міжнародних банків цей показник визначається як середнє значення буфера в тих країнах, у яких на діяльність цього банку може суттєво впливати кредитний ризик.

Для того, щоб надати банкам змогу створювати буфер капіталу, орган регулювання та нагляду завчасно повідомляє про своє рішення щодо збіль-

шення вимог до власного капіталу банку (зазвичай за 12 місяців). Рішення про зменшення рівня контрциклічного буфера набуває чинності негайно. При цьому рішення про розмір контрциклічного буфера для кожної країни – члена Базельського комітету з питань банківського нагляду повинні бути опубліковані на сайті Банку міжнародних розрахунків.

Контрциклічний буфер капіталу повинен бути порівняним із кореневим капіталом першого рівня (див. схему 1). Разом із тим Базельський комітет з питань банківського нагляду все ще залишає відкритим питання щодо можливості використання інших видів капіталу. Аналогічно до принципу накопичення буферного капіталу діє обмеження щодо розподілу прибутку банку для контрциклічного капіталу. Якщо обсяг контрциклічного капіталу менший 2.5%, то діє принцип чвертей (див. таблицю 3).

Схема 2. Розрахунок коефіцієнта левериджу

Таблиця 4. Строки впровадження Базеля III у країнах – членах Базельського комітету з питань банківського нагляду²

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Базовий капітал першого рівня/RWA, %		3.5	4.0	4.5	4.5	4.5	4.5	4.5
Капітал першого рівня/RWA, %	4.0	4.5	5.5	6.0	6.0	6.0	6.0	6.0
Власний капітал/RWA, %	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0	8.0
Буферний капітал/RWA, %					0.625	1.25	1.875	2.5
Контрциклічний капітал, %					0.625	1.25	1.875	2.5
Фінансовий важіль (леверидж)	Моніторинг	Тестування на рівні 3%, банки повинні оприлюднювати інформацію з 01.01.2015 р.			Коригування	Уточнене значення		
Норматив короткострокової ліквідності	Моніторинг			≥100%	≥100%	≥100%	≥100%	≥100%
Показник чистого стабільного фінансування	Моніторинг						>100%	>100%

² Виділені темнішим кольором клітинки таблиці 4 є індикаторами перехідного періоду. Всі дати наведено за станом на 1 січня відповідного року.

Строки впровадження контрциклічного буфера капіталу наведено в таблиці 4. Країни, в яких відбувається активне кредитне зростання (кредитний бум), повинні оперативно оцінити можливість запровадження буфера захисту капіталу та контрциклічного буфера. При цьому органи регулювання та нагляду мають свободу дій у скороченні транзитного періоду.

Під час останньої фінансової кризи виявилось, що банки нарощували значний леверидж, однак при цьому продовжували демонструвати високу захищеність від ризику на основі достатності капіталу. Таким чином, співвідношення капіталу та загальних активів, зважених на ризик, значною мірою залежало від внутрішньої оцінки ризиків моделей, які використовувалися банками. Базельський комітет з питань банківського нагляду вирішив не переглядати принцип внутрішніх моделей оцінки ризиків, проте запровадив простий, прозорий, не заснований на ризиках коефіцієнт левериджу як додатковий надійний інструмент у доповнення до існуючих вимог щодо достатності капіталу (див. схему 2) [11].

Значення коефіцієнта левериджу та строки введення його в дію визначено в таблиці 4. У чисельнику коефіцієнта необхідно враховувати кореневий капітал першого рівня, хоча під час транзитного періоду Базельський комітет з питань банківського нагляду розгляне можливість використання загального регулятивного капіталу [6].

ВИСНОВКИ

За останнє десятиліття банківському сектору України довелося пройти через усі фази економічного циклу, про що об'єктивно свідчать деякі показники діяльності банків, зокрема поступове збільшення їх значень до 2008 року, та зміна тенденції на протилежну на зламі 2008–2009 років.

Нині доводиться констатувати вельми високий рівень капіталізації банківської системи України: фактичне значення показника адекватності капіталу (H2) майже вдвічі перевищує нормативне значення, хоча для деяких банків актуальним залишається завдання збільшення обсягів капіталу.

На сучасному етапі розвитку фінансової системи важливого значення набувають питання розробки та

реалізації макропруденційної політики, яка покликана сприяти забезпеченню стійкості банківської системи та фінансового сектору в цілому. З урахуванням цього Базельський комітет з питань банківського нагляду та центральні банки більшості країн значну увагу приділяють проблемі забезпечення адекватності капіталу банку, оскільки саме цей показник визначає рівень довіри до окремого банку та банківського сектору в цілому. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує дослідження інструментів макропруденційної політики, зокрема передбачених Базелем III – створення буферного та контрциклічного капіталів.

Література

1. Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368 “Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
2. Закон України “Про пріоритетні заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 31.10.2008 р. № 639-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/639-17>.
3. Закон України “Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі у статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава” від 15.03.2012 р. № 4524-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4524-17>.
4. Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. Грошово-кредитна статистика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579.
5. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А.Г.Загородній, Г.Л.Вознюк, Т.С.Сможенко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Знання, 2000. – 587 с.
6. Ключева Н. В. Управление собственным капиталом банка // Финансовые исследования. – 2003. – № 7. – С. 28–32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finis.rsue.ru/2003-7/Klueva.pdf>.
7. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення [Текст]: [монографія] / В.В.Коваленко, К.Ф.Черкашина. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 153 с.

8. Коваленко В. В., Прадун В. П. Оцінка впливу монетарної та регуляторної політики центрального банку на розвиток банківського капіталу // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 6. – С. 16–27.

9. Малыгина С. Новые стандарты Базель III – перспективы внедрения // Банкаускі веснік. – 2011. – № 9. – С. 9–14.

10. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури [Текст]: [монографія] / С.В.Науменкова, С.В.Мищенко. – К.: Університет банківської справи, Центр наукових досліджень НБУ, 2009. – 384 с.

11. Попов К. О., Юденков Ю. Н. Мы не спешим предугадать, как Базель III нам отзовется... // Внутренний контроль в кредитной организации. – 2011. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reglament.net/bank/control/2011_4_article_print.htm.

12. Рекапитализация банковской системы: украинские реалии и мировой опыт. Информационно-аналитические материалы (22.11.2010). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ifr.org/ru/analytics/74-1-l-r.html>.

13. Харламов П. Продать нельзя оставить // Эксперт. – 2012. – № 13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.expert.ua/articles/9/0/10070/>.

14. Чуб О. О. Перспективы впровадження Базель III в умовах фінансової глобалізації // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ. – 2012. – № 1 (12). – С. 18–25. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://khibs.edu.ua/images/userfiles/file/Zbirnik_1\(12\)2012.pdf](http://khibs.edu.ua/images/userfiles/file/Zbirnik_1(12)2012.pdf).

15. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. – Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.

16. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. – Bank for International Settlements, December 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>.

Дослідження/

Олена Махаєва

Начальник управління нагляду (оверсайта)
за платіжними системами та системами розрахунків
Генерального департаменту інформаційних технологій
та платіжних систем
Національного банку України,
кандидат економічних наук

Основні інфраструктури сучасного фінансового ринку та міжнародні стандарти їх оверсайта

Розглянуто основні інфраструктури фінансового ринку, їх головні функції, а також нові принципи, установлені Банком міжнародних розрахунків спільно з Міжнародною організацією комісій з цінних паперів, які мають застосовуватися як самими інфраструктурами для управління ризиками, так і державними регуляторами, зокрема центральними банками, під час оверсайта інфраструктур фінансового ринку.

Considered are the basic financial market infrastructures, their main functions, and new principles, established by the Bank for International Settlements jointly with the International Organization of Securities Commissions, which should be applied by both infrastructures (for risk management) and state regulators, in particular central banks, while overseeing financial market infrastructures.

Ключові слова: принципи для інфраструктур фінансового ринку, системно важлива платіжна система, центральний депозитарій паперів, система розрахунків за цінними паперами, центральний контрагент, торговий репозиторий, управління ризиками, ризик ліквідності, кредитний ризик, загальний комерційний ризик, операційний ризик, депозитарний ризик, інвестиційний ризик, забезпечення, остаточність розрахунків, обмінно-вартісні системи розрахунків, сегрегація, портативність.

Key words: principles for financial market infrastructures, systemically important payment system, central securities depository, securities settlement system, central counterparty, trade repository, risk management, liquidity risk, credit risk, general business risk, operational risk, depository risk, investment risk, provision, settlement finality, exchange-for-value settlement systems, segregation, portability.

Остання світова фінансова криза виявила гостру необхідність перегляду поглядів на організаційну структуру фінансового ринку науковцями і полісмейкерами. Криза наочно засвідчила обмеження домінуючих парадигм та аналітичних підходів, на яких ґрунтувалася макроекономічна політика, регулювання й нагляд за окремими фінансовими посередниками. В результаті цього увага економістів європейського та світового рівня перемістилася від питань стабільності індивідуальних установ до стабільності фінансової системи у цілому та зосередилася на значній взаємозалежності між основними інфраструктурами фінансового

ринку (надалі – ІФР).

Надійні та ефективні інфраструктурні елементи є надзвичайно важливими для функціонування фінансової системи. Вони створюють високий рівень взаємозв'язку, прямі й непрямі відносини між учасниками ринку, що дає змогу розосередити ризики та забезпечити ефективність як окремих учасників, так і ринку в цілому. Водночас хоча інфраструктури фінансового ринку потенційно дають змогу зменшити ризики учасників, вони є тими ланками, які концентрують ризики та відповідають за їх управління.

Сучасні фінансові ринки тісно пов'язані як у різних секторах еконо-

міки, так і у світовому масштабі. Тому принципово важливо, щоб регулювання й нагляд навмисно чи випадково не витискували ризики із однієї частини фінансової системи в іншу. Отже, суттєво підвищується роль послідовного та рівномірного глобального регулювання. Вирішальне значення у цій сфері має співпраця Комітету з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків (БМР) та Технічного комітету Міжнародної організації комісій з цінних паперів як розробників міжнародних стандартів.

Банк міжнародних розрахунків розробляє та впроваджує міжнародні стандарти у сфері платіжних систем і

систем розрахунків вже три десятиліття. Перший перелік таких стандартів, відомий як “Звіт Ламфалуссі”, був оприлюднений у 1990 році. У ньому було окреслено загальні принципи для двосторонніх і багатосторонніх транскордонних і неттингових схем та структуру спільного оверсайта цих схем центральними банками країн Групи 10 (Великої десятиці). У 2001 році БМР ухвалив “Ключові принципи для системно важливих платіжних систем”, які розвинули підходи Ламфалуссі та визначили десять принципів ефективного й безперервного функціонування системно важливих платіжних систем, а також чотири обов’язки центрального банку щодо таких систем.

У цьому ж 2001 році Банком міжнародних розрахунків спільно з Міжнародною організацією комісій з цінних паперів було підготовлено “Рекомендації для систем розрахунків за цінними паперами” з 19 рекомендаціями щодо їх безпечного та ефективного функціонування. Чотирма роками пізніше завдяки взаємодії цих міжнародних організацій з’явилися “Рекомендації для центральних контрагентів” із 15 рекомендаціями щодо управління ризиками.

Усі згадані принципи та рекомендації de facto стали загальновизнаними міжнародними стандартами для центральних банків й інших державних регуляторів щодо побудови та управління системно важливими платіжними системами, системами розрахунків за цінними паперами та центральними контрагентами, оскільки вони увійшли до переліку стандартів Ради з фінансової стабільності та використовувалися Міжнародним валютним фондом і Світовим банком під час реалізації Програми оцінки фінансового сектору в багатьох країнах світу.

Найважливішим уроком кризи для міжнародних фінансових організацій стало розуміння того, що для фінансової системи необхідні системні підходи (а не набір заходів для окремих установ), оскільки лише в такому випадку можливе комплексне, цілісне оцінювання ризиків системи. Таким чином постало питання перегляду міжнародних стандартів, розроблених для окремих інфраструктур, викорінення між ними неузгодженостей і прогалин та об’єднання наявних принципів та рекомендацій у єдиному фундаментальному документі. Після двох років копіткої роботи,

Таблиця 1. Визначення інфраструктур фінансового ринку		
Поняття	Визначення у документі “Принципи для інфраструктур фінансового ринку”	Визначення у законах України
Платіжна система	Платіжна система – набір інструментів, процедур та правил для переказу коштів між учасниками; система включає учасників та установу, яка є оператором ²	Платіжна система – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов’язковою функцією, що має виконувати платіжна система (Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III) [1]
Центральний депозитарій цінних паперів	Центральний депозитарій цінних паперів – установа, яка забезпечує ведення рахунків у цінних паперах, надає послуги з централізованого безпечного збереження та обслуговування активів, до яких можуть належати послуги з управління корпоративною діяльністю та здійснення погашення, а також відіграє важливу роль у сприянні цілісності емісії цінних паперів (тобто гарантує, що цінні папери не є створеними випадково або зі злочинною метою, або зруйнованими чи зміненими)	Центральний депозитарій – юридична особа, що функціонує у формі публічного акціонерного товариства відповідно до Закону України “Про акціонерні товариства” з урахуванням особливостей, установлених Законом України “Про депозитарну систему України”. Депозитарна діяльність – діяльність професійних учасників депозитарної системи України та Національного банку України щодо надання послуг зі зберігання та обліку цінних паперів, обліку й обслуговування набуття, припинення та переходу прав на цінні папери і прав за цінними паперами та обмежень прав на цінні папери на рахунках у цінних паперах депозитарних установ, емітентів, депозитаріїв-кореспондентів, осіб, які провадять клірингову діяльність, Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, депонентів, а також надання інших послуг, які відповідно до цього закону мають право надавати професійні учасники депозитарної системи України (Закон України “Про депозитарну систему України” від 06.07.2012 р. № 5178-VI) [2]
Система розрахунків за цінними паперами	Система розрахунків за цінними паперами – установа, яка забезпечує переказ та розрахунки за цінними паперами з використанням записів на рахунках відповідно до попередньо встановлених багатосторонніх правил. Такі системи дають змогу здійснювати перекази цінних паперів незалежно від платежу або в обмін на платіж	Система розрахунків – платіжна організація, учасники системи розрахунків та взаємовідносини, що виникають між ними щодо здійснення розрахунків за валютні цінності та фінансові інструменти (Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III) [1]. Фінансові інструменти – цінні папери, строкові контракти (ф’ючерси), інструменти грошового обігу, відсоткові строкові контракти (форварди), строкові контракти на обмін (на певну дату в майбутньому) в разі залежності ціни від відсоткової ставки, валютного курсу чи фондового індексу (відсоткові, курсові чи індексні свопи), опціони, що дають право на купівлю або продаж будь-якого із зазначених фінансових інструментів, у тому числі тих, що передбачають грошову форму оплати – курсові та відсоткові опціони (Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 р. № 3480-IV) [3]
Центральний контрагент	Установа, яка є посередником між контрагентами за контрактами, що є об’єктом торгівлі на одному чи декількох фінансових ринках, яка є покупцем для кожного продавця та продавцем для кожного покупця і таким чином гарантує виконання відкритих контрактів	Юридична особа, яка провадить клірингову діяльність, набуває взаємні права та обов’язки сторін правочинів щодо цінних паперів, зобов’язання за якими допущені до клірингу, та стає покупцем для кожного продавця і продавцем для кожного покупця (Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 р. № 3480-IV) [3]
Торговий репозиторій	Установа, яка здійснює централізований електронний облік даних щодо трансакцій (веде базу даних)	Не визначено

численних консультацій та узгоджень із регуляторними органами і представниками різних сегментів фінансового ринку по всьому світу Керівна група, створена Банком міжнародних розрахунків та Міжнародною організацією комісій з цінних паперів, завершила у квітні 2012 року розробку документа “Принципи для інфраструктур фінансового ринку” (надалі – Принципи ІФР), яким замінила діючі стандарти для окремих інфраструктур та підняла на новий рівень міжнародні стандарти їх оверсайта.

Згідно з цим документом інфра-

структури фінансового ринку¹ є багатосторонніми системами, утвореними установами-учасниками, у тому числі й оператором системи, які забезпечують централізований облік, кліринг і розрахунки за платежами, цінними паперами та деривативами. Вони можуть суттєво посилювати відповідні ринки, підвищувати ефектив-

¹ FMIs – Financial market infrastructures.

² Поняття “оператор” у Принципах ІФР є значно ширшим, ніж відповідне поняття в українському законодавстві у сфері платіжних систем, і відповідає українському терміну “платіжна організація”.

ність, знижувати витрати й ризики учасників, сприяти прозорості певних ринків і тому є критично важливими для фінансової стабільності. Як правило, інфраструктури фінансового ринку встановлюють єдиний для всіх учасників і технічної інфраструктури набір правил і процедур, який включає систему управління ризиком. За відсутності належного управління ризиками інфраструктури фінансового ринку можуть стати джерелом значних ризиків для фінансової системи або стимулюватимуть їх поширення, особливо у кризових ситуаціях.

У Принципах ІФР виділено *п'ять основних інфраструктур фінансового ринку*:

- системно важливі платіжні системи;
- центральні депозитарії;
- системи розрахунків за цінними паперами;
- центральні контрагенти;
- торгові репозиторії.

Зауважимо, що поняття фінансового ринку та його складових еволюціонувало більше століття у межах різних держав і правових просторів, у різних за темпами зростання та рівнем розвитку економіках, неоднакових за своєю специфікою й традиціями ринкових умовах. Наведені у Принципах ІФР визначення інфраструктур фінансового ринку призначені для сприйняття представниками різних юрисдикцій, тому мають описовий характер. Якщо порівняти ці визначення по суті з тими, що надані аналогічним поняттям у законах України, ми побачимо як аналогії, так і очевидні розбіжності (див. таблицю 1).

Платіжні системи відповідно до міжнародної практики поділяють на системи платежів великими сумами та роздрібні платіжні системи.

Сучасні системи платежів великими сумами використовують механізм валового розрахунку у реальному часі³ або подібний механізм і призначені для обробки великих першочергових платежів. Операторами (за термінологією законодавства України – платіжними організаціями) багатьох таких систем є центральні банки. Зазначимо, що в Україні Система електронних платежів Національного банку України приймає не лише великі і термінові платежі, а й платежі у будь-яких сумах, при цьому трансакції можуть оброблятися в режимі реального часу.

Роздрібні платіжні системи при-

значені для здійснення великої кількості невеликих за сумами і нетермінових платежів, які зазвичай ініціюються за допомогою платіжних карток, у деяких країнах – чеків та інших платіжних інструментів. Роздрібні платіжні системи функціонують як у приватному, так і в державному секторах. У них використовується механізм відкладених нетто-розрахунків⁴ або механізм валових розрахунків у реальному часі. В деяких країнах роздрібні платіжні системи, зважаючи на велику кількість щоденних платежів та їх загальну суму, вже сьогодні набули системної важливості.

Системи розрахунків за цінними паперами дають змогу переказувати цінні папери в обмін на платіж або незалежно від нього. У випадках переказу цінних паперів в обмін на платіж багато систем використовують механізм “поставки проти платежу”⁵, за яким поставка цінних паперів відбувається лише у випадку, якщо гроші вже надійшли.

Зауважимо, що наведене у Принципах ІФР визначення терміна “система розрахунків за цінними паперами” є звуженням порівняно з тим, що міститься у документі “Рекомендації для систем розрахунків за цінними паперами”, яке включало весь перелік інституційних домовленостей щодо підтвердження, клірингу та проведення розрахунків за угодами з цінними паперами, а також щодо безпечного зберігання цінних паперів. Це спричинено тим, що у Принципах ІФР центральний депозитарій цінних паперів і центральний контрагент розглядаються як окремі види інфраструктур. Водночас у багатьох країнах центральні депозитарії цінних паперів виконують також функції системи розрахунків за цінними паперами.

Центральний депозитарій цінних паперів може зберігати реальні (але іммобілізовані) цінні папери або цінні папери у дематеріалізованій формі, тобто ті, що існують у вигляді електронних облікових записів. Діяльність центрального депозитарію залежить від конкретної юрисдикції та ринкової практики. Зокрема, діяльність центрального депозитарію цінних паперів може суттєво залежати від того, чи працює він в юрисдикції, яка передбачає пряме або непряме володіння цінними паперами або їх поєднання. За системою прямого володіння кожний бенефіціар або прямий влас-

ник цінного папера є відомим центральному депозитарію цінних паперів чи емітентові. У деяких країнах наявність системи прямої власності є законодавчою вимогою. Альтернативна система непрямого володіння використовує багаторівневу схему збереження та передавання прав власності на цінні папери, за якої інвестори ідентифікуються лише на рівні депозитарію або посередника.

Далі розглянемо більш докладно, що включають у поняття “**центральный контрагент**” і “**торговий репозиторій**” розробники міжнародних стандартів і чому такі установи увійшли до переліку найважливіших фінансових інфраструктур сучасного фінансового ринку.

Поняття *центрального контрагента* не нове для фінансових ринків розвинутих країн. Цей інститут нині використовується всіма провідними фондовими біржами світу. Усвідомлення важливості цієї інфраструктури спонукало Банк міжнародних розрахунків та Міжнародну організацію комісій з цінних паперів у свій час розробити згадані “Рекомендації для центральных контрагентів”.

Центральний контрагент гарантує виконання зобов’язань перед кожним добросовісним (тобто тим, що виконав свої зобов’язання) учасником клірингу за укладеними з ним угодами незалежно від виконання своїх зобов’язань іншими учасниками клірингу. При цьому центральний контрагент стає стороною за угодою з кожним учасником і, відповідно, бере на себе ризики невиконання зобов’язань кожним із них. Це дає змогу учасникам відмовитися від необхідності оцінювати ризики та встановлювати один іншому ліміти, що сприяє зменшенню витрат, ринок завдяки цьому стає ліквіднішим та об’ємнішим.

Вихід на ринок без центрального контрагента може ускладнюватися внаслідок діючих на всіх цивілізованих ринках правил фінансового моніторингу. Там, де не використовується інститут центрального контрагента, угоди укладаються безпосередньо між учасниками торгів. Таким чином, кожний учасник повинен ідентифікувати всіх потенційних контрагентів. За великої кількості учасників попередня перевірка контрагентів потребує багато часу і певних витрат, тому на такі ринки допускається вузьке коло учасників.

Досвід побудови інфраструктурних холдингів і місце, яке в них мають

⁴ Deferred net settlement (DNS).

⁵ Delivery versus payment (DVD).

³ Real time gross settlement (RTGS).

центральної контрагенти, суттєво відрізняється в країнах світу внаслідок неоднакових історичних і правових умов виникнення цього інституту. Центральні контрагенти існують у різних організаційно-правових формах, можуть бути як кредитними, так і некредитними організаціями. Світова практика свідчить про існування двох основних моделей організації діяльності центральних контрагентів: вертикальної та горизонтальної інтеграції. Відповідно до моделі горизонтальної інтеграції центральні контрагенти створюються і функціонують як відносно незалежні інфраструктурні елементи з однаковим доступом до них, що обслуговують широке коло ринків, перш за все біржових. Відповідно до моделі вертикальної інтеграції, яка сьогодні застосовується дедалі більше, центральні контрагенти створюються і функціонують у рамках так званих “вертикалей” на базі окремих бірж та/або біржових груп.

Центральні контрагенти сприяють стабілізації фінансового ринку, оскільки гарантують виконання зобов'язань, узятих на себе учасниками ринку, і по суті, беруть на себе усі ризики. Істотне зниження ризиків учасників відбувається завдяки використанню центральними контрагентами багатостороннього взаємозаліку за угодами та використанню ефективніших засобів контролю за ризиками. Для покриття поточних і потенційних ризиків центральні контрагенти, як правило, вимагають від учасників надання заставного забезпечення у вигляді гарантійних депозитів або інших фінансових ресурсів. Також центральні контрагенти можуть розподіляти певні ризики, наприклад, за допомогою резервів під невиконані зобов'язання.

Свою стабілізаційну функцію центральні контрагенти яскраво продемонстрували на практиці у пікові дні фінансової кризи, забезпечуючи виконання вимог і зобов'язань, у тому числі в умовах крахів великих учасників, використовуючи для цього весь арсенал інструментів управління ризиками. Після дефолту американського інвестиційного банку Леман Бразерс (Lehman Brothers) у вересні 2008 року (подія, яка багатьма вважається відправною точкою останньої світової фінансової кризи) значущість центральних контрагентів для підтримки стабільності ринку піднялася на нову висоту. Тоді внаслідок масових дефолтів на кредитному ринку відбувся обвал піраміди похідних фінансових ін-

струментів. Тому й заходи регулювання, запроваджені нещодавно на найбільших світових ринках (Акт Додда — Френка, прийнятий Конгресом США у липні 2010 року та подібні реформи в Європі, відомі як EMIR⁶), зробили питання центрального контрагента позабіржових деривативів пріоритетними за значущістю для ринків США, Європи та за їх межами.

Функції *торгового репозиторію* може виконувати платіжна система, центральний депозитарій цінних паперів або центральний контрагент на доповнення до своїх основних функцій, якщо таке суміщення не заборонено законодавством. Крім централізованого обліку трансакцій, центральний репозиторій може надавати або підтримувати надання допоміжних послуг, наприклад, управління подіями торгового циклу або обробку угод на підставі документації, яку він має.

Виникнення торгових репозиторіїв на ринках розвинутих країн і підвищення їх ролі пов'язане із розвитком ринку позабіржових деривативів. Завдяки централізації збору, зберігання та поширенню даних добре організований торговий репозиторій, що має ефективні засоби контролю за ризиками, може відігравати важливу роль у підвищенні рівня прозорості інформації про трансакції для державних органів і населення, зміцненні фінансової стабільності, сприянні виявленню й запобіганню зловживанням на фінансовому ринку.

Важливою функцією торгового репозиторію є надання інформації, яка допомагає зменшити ризик, підвищити операційну ефективність і результативність, забезпечити зменшення витрат окремими учасниками та ринком у цілому. До таких установ можуть входити принципи за торговими угодами, їхні агенти, центральні контрагенти, інші провайдери, що надають допоміжні послуги.

З точки зору державної політики наявність інституту торгового репозиторію має очевидні переваги, зумовлені централізацією та якістю даних, які там зберігаються. Сучасний і надійний доступ до даних торгового репозиторію суттєво розширює можливості державних органів і суспільства щодо виявлення та оцінки ризиків, на які наражається фінансова система в цілому. Ще однією

перевагою торгового репозиторію є те, що він сприяє стандартизації завдяки наданню єдиної технічної платформи, яка вимагає відповідності форматів представлення та передавання даних.

Варто зауважити, що у Декларації Групи “Великої двадцятки”, прийнятій у 2010 році на саміті у Торонто, країни групи⁷ підтвердили зобов'язання досягнути того, щоб операції з усіма стандартними позабіржовими деривативами проводилися через біржі або електронні торгові системи, де це доречно, а кліринг здійснювався через центральних контрагентів. Інформація про позабіржові деривативи повинна надаватися в торгові репозиторії. Ці країни також взяли на себе зобов'язання працювати над створенням центральних контрагентів і торгових репозиторіїв згідно з міжнародними стандартами та забезпечувати, щоб національні органи регулювання і нагляду мали доступ до всієї необхідної інформації.

Як бачимо, всі п'ять основних інфраструктур фінансового ринку є надзвичайно важливими для його належного функціонування. Під час визначення принципів побудови цих інфраструктур головними політичними цілями Банку міжнародних розрахунків та Міжнародної організації комісій з цінних паперів було проголошено *підвищення надійності й ефективності* платежів, клірингу, розрахунків та обліку, в ширшому сенсі — обмеження системного ризику, підвищення рівня прозорості та зміцнення фінансової стабільності. Очевидно, що інфраструктури фінансового ринку та їх учасники не завжди спроможні самостійно забезпечити досягнення цих політичних цілей. Вони не завжди беруть на себе всі ризики та витрати, пов'язані з їх платіжною, кліринговою, розрахунковою та обліковою діяльністю. До того ж інституційна структура певної інфраструктури фінансового ринку може й не створювати стимулів або механізмів безпечної та ефективної організації роботи, справедливого та відкритого доступу або захисту активів учасників і користувачів. Більше того, такі фактори, як ефект масштабу, вхідні

⁷ До Групи двадцяти міністрів фінансів і керівників центральних банків, так званої “Великої двадцятки”, увійшли представники країн “Великої вісімки” (США, Японія, Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Канада, Росія), а також Китай, Аргентина, Австралія, Бразилія, Індія, Індонезія, Мексика, Саудівська Аравія, Південно-Африканська Республіка, Республіка Корея, Туреччина та Європейський Союз.

⁶ The European Market Infrastructure Regulation. — Правила регулювання інфраструктури європейського ринку, прийняті Європейським парламентом і Радою 4 липня 2012 року, набули чинності 16.08.2012 р.

Таблиця 2. Принципи для інфраструктур фінансового ринку (ІФР)

Загальна організація	Центральні депозитарії цінних паперів і обмінно-вартісні системи розрахунків
Принцип 1. Правова основа ІФР повинна мати ґрунтовну, чітку, прозору правову основу, придатну для застосування в обов'язковому порядку щодо всіх аспектів її діяльності та в усіх задіяних юрисдикціях	Принцип 11. Центральні депозитарії цінних паперів Центральний депозитарій (ЦД) повинен мати належні правила та процедури, що дають змогу забезпечувати цілісність випусків цінних паперів, мінімізувати й управляти ризиками, пов'язаними зі зберіганням і передачею цінних паперів. ЦД повинен підтримувати цінні папери в іммобілізованому або дематеріалізованому виді для їх бездокументарного передавання
Принцип 2. Управління В ІФР мають бути реалізовані чіткі та прозорі механізми управління, які б гарантували безпеку й ефективність ІФР та підтримували стабільність фінансової системи в цілому, відповідали іншим суттєвим інтересам суспільства та цілям зацікавлених сторін	Принцип 12. Обмінно-вартісні системи розрахунків Якщо ІФР проводить розрахунки за операціями, які включають два пов'язані зобов'язання (наприклад, операції з цінними паперами або обмін іноземної валюти), вона має виключати ризик принципала⁹, здійснюючи остаточний розрахунок за одним зобов'язанням після остаточного розрахунку за іншим зобов'язанням
Принцип 3. Система всебічного управління ризиками ІФР повинна мати надійну систему управління ризиками для всебічного управління ризиком ліквідності, правовим, кредитним, операційним та іншими ризиками	Управління у випадках невиконання зобов'язань
Управління кредитним ризиком і ризиком ліквідності	Принцип 13. Правила і процедури щодо невиконання зобов'язань учасником
Принцип 4. Кредитний ризик ІФР повинна ефективно вимірювати, здійснювати моніторинг та управляти кредитним ризиком, що виникає з боку учасників, а також тим, що виникає під час платежів, клірингу й розрахунків. ІФР має підтримувати достатні фінансові ресурси для спроможності повного покриття кредитного ризику, що виникає з боку кожного учасника, з великим ступенем надійності. На доповнення центральний контрагент, залучений до найризиковіших видів діяльності або системно важливий у кількох юрисдикціях, повинен підтримувати додаткові фінансові ресурси для покриття широкого переліку потенційних стресових сценаріїв, які мають включати, але не обмежуватися невиконанням зобов'язань двома учасниками та їх афілійованими особами, що потенційно можуть наразити центрального контрагента на найбільший сукупний кредитний ризик в екстремальних, але ймовірних ринкових умовах. Усі інші контрагенти мають підтримувати додаткові фінансові ресурси, достатні для покриття широкого переліку потенційних стресових сценаріїв, які мають включати, але не обмежуватися невиконанням зобов'язань одним учасником та його афілійованими особами, що потенційно можуть наразити центрального контрагента на найбільший сукупний кредитний ризик в екстремальних, але ймовірних ринкових умовах	ІФР повинна мати ефективні та чітко визначені правила і процедури управління у випадках порушення зобов'язань учасником. Вони мають бути розроблені для забезпечення прийняття ІФР своєчасних заходів з метою обмеження втрат і тиску на ліквідність та забезпечення виконання ІФР своїх зобов'язань
Принцип 5. Забезпечення ІФР, що вимагає забезпечення для управління власним кредитним ризиком або кредитним ризиком учасників, повинна приймати забезпечення з низьким ризиком ліквідності, кредитним і ринковим ризиком. ІФР також має встановлювати й застосовувати відповідні постійні "стрижки" (haircuts)⁸ та ліміти концентрації	Принцип 14. Сегрегація і портативність Центральний контрагент повинен мати правила і процедури, що забезпечують сегрегацію і портативність позицій клієнтів учасника та забезпечення, наданого центральному контрагенту щодо цих позицій
Принцип 6. Гарантійні внески Центральні контрагенти мають покривати кредитні ризики з боку учасників за всіма продуктами за допомогою ефективною системи гарантійних внесків, яка враховує ризики та регулярно переглядається	Управління загальним комерційним та операційним ризиками
Принцип 7. Ризик ліквідності ІФР повинна ефективно вимірювати, здійснювати моніторинг та управляти ризиком ліквідності. ІФР має підтримувати достатній обсяг ліквідних ресурсів в усіх відповідних валютах для здійснення розрахунків протягом операційного дня і, за необхідністю, внутрішньоденних і багатоденних розрахунків за платіжними зобов'язаннями з високим ступенем надійності для широкого переліку потенційних стресових сценаріїв, які мають включати, але не обмежуватися випадком невиконання зобов'язань одним учасником та його афілійованими особами, який може спричинити виникнення для ІФР найбільшого сукупного зобов'язання у ліквідності в екстремальних, але ймовірних ринкових умовах	Принцип 15. Загальний комерційний ризик ІФР повинна виявляти, здійснювати моніторинг та управляти своїм загальним комерційним ризиком і підтримувати достатній обсяг ліквідних чистих активів, які фінансуються із власного капіталу, для покриття потенційних загальних комерційних збитків для того, щоб продовжувати здійснення операції та надання послуг як діюче підприємство у випадку, якщо ці збитки виникнуть. Більше того, ліквідні чисті активи мають бути завжди достатніми для забезпечення відновлення або впорядкованого згорання критичних операцій і послуг
Розрахунки	Принцип 16. Депозитарний та інвестиційний ризики ІФР має забезпечувати збереження своїх активів та активів учасників і мінімізувати ризик їх втрати або затримки доступу до цих активів. Інвестиції ІФР повинні здійснюватися в інструменти з мінімальним кредитним, ринковим ризиком та ризиком ліквідності
Принцип 8. Остаточність розрахунків	Принцип 17. Операційний ризик ІФР має виявляти ймовірні джерела операційного ризику – як внутрішні, так і зовнішні, та зменшувати їх вплив шляхом використання належних систем, принципів, процедур і засобів контролю. Системи повинні бути розроблені таким чином, щоб гарантувати високий ступінь безпеки й операційної надійності та мати достатню й масштабовану продуктивність. Управління безперервною діяльністю має бути націлене на своєчасне відновлення операцій та виконання зобов'язань ІФР, у тому числі у випадках масштабних або великих руйнувань
Принцип 9. Грошові розрахунки	Доступ
ІФР має проводити свої грошові розрахунки грошима центрального банку, якщо це можливо на практиці та доступно. Якщо гроші центрального банку не використовуються, ІФР повинна мінімізувати і суворо контролювати ризик ліквідності і кредитний ризик, які виникають у зв'язку з використанням коштів комерційних банків	Принцип 18. Вимоги щодо доступу та участі ІФР повинна мати об'єктивні, ризик-орієнтовані та оприлюднені критерії участі, що забезпечують справедливий і відкритий доступ
Принцип 10. Фізична поставка ІФР має чітко визначати свої зобов'язання щодо поставки реальних інструментів або товарів і виявляти, здійснювати моніторинг та управляти ризиками, пов'язаними з такою фізичною поставкою	Принцип 19. Багаторівнева структура участі ІФР має виявляти, здійснювати моніторинг та управляти суттєвими ризиками, що виникають у зв'язку з багаторівневою структурою участі
Принцип 21. Ефективність і результативність	Принцип 20. Зв'язки ІФР ІФР, що встановлює зв'язки з однією або кількома ІФР, має виявляти, здійснювати моніторинг та управляти ризиками, зумовленими такими зв'язками
Принцип 22. Процедури та стандарти передавання інформації	Ефективність
ІФР має використовувати або щонайменше пристосовуватися до відповідних міжнародних процедур і стандартів передавання інформації для забезпечення ефективних платежів, клірингу, розрахунків та обліку	Принцип 21. Ефективність і результативність ІФР має бути ефективною та результативною у задоволенні потреб її учасників та ринків, на яких вона надає послуги
Принцип 23. Розкриття правил, основних процедур та ринкових даних	Принцип 22. Процедури та стандарти передавання інформації ІФР має використовувати або щонайменше пристосовуватися до відповідних міжнародних процедур і стандартів передавання інформації для забезпечення ефективних платежів, клірингу, розрахунків та обліку
Принцип 24. Розкриття ринкових даних торговим репозиторієм	Прозорість
Торговий репозиторій повинен надавати своєчасні й точні дані державним органам і громадськості відповідно до їх потреб	ІФР повинна мати чіткі та всеохоплюючі правила й процедури та надавати достатню інформацію, яка дасть змогу учасникам мати чітке розуміння ризиків, комісійних платежів та інших матеріальних витрат, пов'язаних із участю в ІФР. Усі відповідні правила й основні процедури повинні бути оприлюднені

⁸ Різниця між сумою наданого кредиту і реальною вартістю активів, використаних як застава.

⁹ Ризик втрати основної суми, наприклад, ризик того, що продавець фінансового активу поставив актив, але не отримує платіж.

Таблиця 3. Застосування принципів до окремих типів інфраструктур фінансового ринку

Інфраструктура фінансового ринку	Платіжні системи	Центральний депозитарій	Системи розрахунків за цінні папери	Центральний контрагент	Торговий репозиторій
Принцип					
1. Правова основа	*	*	*	*	*
2. Управління	*	*	*	*	*
3. Система всебічного управління ризиками	*	*	*	*	*
4. Кредитний ризик	*	*	*	*	*
5. Забезпечення	*	*	*	*	*
6. Гарантійні внески	*	*	*	*	*
7. Ризик ліквідності	*	*	*	*	*
8. Остаточність розрахунків	*	*	*	*	*
9. Грошові розрахунки	*	*	*	*	*
10. Фізична поставка	*	*	*	*	*
11. Центральні депозитарії цінних паперів	*	*	*	*	*
12. Обмінно-вартісні системи розрахунків	*	*	*	*	*
13. Правила і процедури щодо невиконання зобов'язань учасником	*	*	*	*	*
14. Сегрегація і портативність	*	*	*	*	*
15. Загальний комерційний ризик	*	*	*	*	*
16. Депозитарний та інвестиційний ризики	*	*	*	*	*
17. Операційний ризик	*	*	*	*	*
18. Вимоги щодо доступу та участі	*	*	*	*	*
19. Багаторівневі структури участі	*	*	*	*	*
20. Зв'язки ІФР	*	*	*	*	*
21. Ефективність і результативність	*	*	*	*	*
22. Процедури та стандарти передавання інформації	*	*	*	*	*
23. Розкриття правил, основних процедур та ринкових даних	*	*	*	*	*
24. Розкриття ринкових даних торговим репозиторієм	*	*	*	*	*

бар'єри та правові норми можуть обмежувати конкуренцію й надавати окремим інфраструктурам додаткові повноваження, що, у свою чергу, може призвести до зниження рівня обслуговування, підвищення цін або недостатнього інвестування в системи управління ризиками. При цьому надмірна конкуренція між інфраструктурами може призвести до зниження стандартів ризику.

Принципи ІФР по суті є керівними вказівками з управління ризиком та забезпечення ефективності діяльності інфраструктур фінансового ринку. Вони призначені для застосування самими інфраструктурами та державними органами для виявлення, контролю, зменшення та управління такими ризиками: юридичним, кредитним, ліквідності, загальним комерційним, депозитарним, інвестиційним і операційним та іншими.

У найзагальнішому вигляді формулювання принципів наведено у таблиці 2. За рідкісним винятком принципи не встановлюють конкретних механізмів виконання передбачених ними вимог і можуть мати різні способи реалізації. У зв'язку з тим, що принципи тісно взаємопов'язані між собою, вони призначені для холистичного застосування і не повинні застосовуватися окремо один від одного.

Принципи ІФР мають застосовуватися незалежно від того, хто створив та управляє певною фінансовою інфраструктурою — центральний банк чи

установа приватного сектору, до всіх видів внутрішньодержавних, транскордонних та мультивалютних структур. У документі наголошено, що центральні банки мають застосовувати Принципи ІФР до власних систем так само суворо, як і до приватних інфраструктур, які входять у сферу їх регулювання та оверсайта. У деяких випадках відповідна законодавча база або політичні цілі центрального банку можуть зобов'язувати ІФР центрального банку підвищувати вимоги, передбачені тим чи іншим принципом.

Більшість принципів може бути застосована до всіх п'яти типів інфраструктур фінансового ринку. Водночас є принципи, які не можуть бути застосовані для певного виду інфраструктур через їхню сутність. Так, не можуть бути застосовані принципи щодо управління кредитним ризиком і ризиком ліквідності до торгових репозиторіїв, оскільки ці ризики не притаманні таким установам. Застосування принципів до окремих типів інфраструктур фінансового ринку наведено у таблиці 3.

Банк міжнародних розрахунків та Міжнародна організація комісій з цінних паперів наголошують, що центральні банки, інші регулятори ринку мають докласти зусиль для того, щоб принципи були включені до нормативно-правової бази країни. З метою реалізації Принципів ІФР регулятори мають співпрацювати як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Передбачається, що Принципи ІФР будуть застосовуватися Міжнародним валютним фондом і Світовим банком з метою зміцнення фінансового сектору та під час надання допомоги конкретним країнам.

Національний банк України у Концепції запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні, ухваленій Правлінням у 2010 році, зазначав, що здійснення нагляду (оверсайта) має ґрунтуватися на застосуванні міжнародних стандартів. Сьогодні правова основа для застосування міжнародних стандартів під час оцінювання платіжних систем і систем розрахунків уже створена на рівні законів України. Так, відповідно до статті 41 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів”, Національний банк України має право встановлювати категорії важливості платіжних систем і систем розрахунків (системно важливі, важливі та соціально важливі), а також здійснювати їх оцінювання на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам нагляду (оверсайта) для мінімізації ризиків, які властиві платіжним системам та системам розрахунків. Відповідно до статті 1 цього закону міжнародні стандарти нагляду (оверсайта) за платіжними системами — це документи, прийняті Комітетом з платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків та Технічним комітетом

Міжнародної організації комісій з цінних паперів.

Таким чином, в Україні принципи ІФР набувають особливого значення, оскільки обов'язок центрального банку здійснювати оцінювання платіжних систем і систем розрахунків на відповідність цим принципам встановлений законом. Нині Національний банк України працює над розробкою нормативно-правових актів, якими передбачається впровадження принципів ІФР, що належать до платіжних систем, у законодавство України.

Література

1. Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
2. Закон України “Про депозитарну систему України” від 06.07.2012 р. № 5178-VI. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5178-17>.
3. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23.02.2006 р. № 3480-IV. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
4. Концепція запровадження нагляду

(оверсайта) за платіжними системами в Україні, схвалена Постановою Правління Національного банку України від 15.09.2010 р. № 426. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73881>.

5. Геронин Н. Новые принципы для инфраструктур финансового рынка // Платежные системы и расчеты. — 2012. — № 34. — С. 64–67.

6. Махасева О. Оверсайт як функція центрального банку та концепція його введення в Україні // Вісник Національного банку України. — 2011. — № 4. — С. 18–22.

7. Тамаров П. Надзор и наблюдение в платежной системе России: сопоставление с международной практикой // Банковское дело. — 2012. — № 2. — С. 30–34.

8. Тамаров П. Наблюдение как задача центрального банка по совершенствованию и развитию платежных систем // Деньги и кредит. — 2011. — № 2. — С. 15–23.

9. Уткин В. Механизмы обеспечения исполнения обязательств на биржевом финансовом рынке // Финансовая аналитика: проблемы и решения. — 2010. — № 5. — С. 20–28.

10. Уткин В. Пути развития Центрального контрагента на российском финансовом рынке // Экономические

стратегии. — 2009. — № 4. — С. 130–132.

11. Уткин В. Исторический аспект возникновения и становления института центрального контрагента в России и за рубежом // Финансы и кредит. — 2009. — № 47 (383).

12. Central bank oversight of payment and settlement systems / Bank for International Settlements. — CPSS Publications № 68. — 2005. — 61 p.

13. Core principles for systematically important payment systems / Bank for International Settlements. — CPSS Publications № 43. — 2001. — 98 p.

14. Principles for financial market infrastructures / Bank for International Settlements, International Organization of Securities Commissions. — CPSS - IOSCO Publications № 101. — 2012. — 182 p.

15. Recommendations for central counterparties / Bank for International Settlements, International Organization of Securities Commissions. — CPSS - IOSCO Publications № 64. — 2004. — 69 p.

16. Recommendations for securities settlement systems / Bank for International Settlements, International Organization of Securities Commissions. — CPSS - IOSCO Publications № 46. — 2001. — 55 p.

17. The G-20 Toronto Summit Declaration, June 26–27, 2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.g20.org/documents/>.

Хроніка

Митники раділися в Херсоні

На початку червня нинішнього року в Херсоні відбулося чергове, 57-е засідання ради керівників митних служб країн — учасниць Співдружності Незалежних Держав. Міждержавний захід проходив за під-

тримки Голови Національного банку України Ігоря Соркіна у приміщенні управління НБУ в Херсонській області. Історичну банківську споруду нещодавно було відреставровано, і нині вона є справжньою архітектурною перлиною Таврійського краю.

У роботі міждержавного саміту взяли участь керівники та експерти одинадцяти митних служб країн СНД. Засідання проходило в діловій доброзичливій атмосфері під головуванням керівника Федеральної митної служби Російської Федерації Андрія Бельянінова та першого заступника міністра доходів і зборів України Степана Дериволкова. Було розглянуто 12 питань, стосовно подальшого співробітництва й обміну досвідом між спеціалістами митної сфери країн співдружності, підписано низку двосторонніх документів. Зокрема такі:

— Меморандум про наміри між Міністерством доходів і зборів України та

У залі засідань міжнародного саміту панувала ділова конструктивна атмосфера.

Державним митним комітетом Республіки Білорусь з питань взаємодії на період проведення в сусідній державі чемпіонату світу з хокею з шайбою в 2014 році;

— План спільних дій на 2013 рік щодо зміцнення співробітництва Міністерства доходів і зборів України та Федеральної митної служби Росії у митній сфері;

— Графік робочих зустрічей керівного складу суміжних митниць Міністерства доходів і зборів України та Федеральної митної служби Росії на українсько-російському кордоні у другому півріччі 2013 року.

Документи про співпрацю підписують керівник Федеральної митної служби Російської Федерації Андрій Бельянінов (на знімку ліворуч) та перший заступник міністра доходів і зборів України Степан Дериволков.

Дослідження/

Інна Бєлова

Кандидат економічних наук, доцент
кафедри банківської справи
Державного вищого навчального закладу
"Українська академія банківської справи
Національного банку України"

Сергій Башлай

Кандидат економічних наук, доцент
кафедри банківської справи
Державного вищого навчального закладу
"Українська академія банківської справи
Національного банку України"

Визначення фінансової стабільності України

Стаття присвячена дослідженню та оцінці факторів, що впливають на фінансову стабільність країни. Застосовуючи комплекс інструментів – індикаторів оцінки, визначених на основі проведеного порівняльного аналізу кількох існуючих підходів, автори проводять відповідні розрахунки для характеристики рівня фінансової стабільності України. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновок про зниження фінансової стабільності країни, передусім під впливом фактора зменшення стійкості банкоцентричного фінансового сектору України.

The article deals with investigation and assessment of factors affecting the financial stability of a country. Using a set of instruments – assessment indicators that were determined on the basis of the comparative analysis of several existing approaches, the authors carry out appropriate calculations of the level of Ukraine's financial stability. The investigation results make it possible to draw a conclusion about a reduction in the financial stability of the country, primarily, due to a decrease in resilience of the bank-oriented financial sector of Ukraine.

Ключові слова: фінансова стабільність, індикатори фінансової стабільності, криза, дефолт, банки.

Key words: financial stability, financial soundness indicators (FSIs), crisis, default, banks.

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КРАЇНИ

Загальне фінансове становище України та підходи до оцінки її фінансової стабільності формуються в умовах невизначеності і проблемності (передусім щодо питання якісної діагностики нестабільного/кризового стану). З метою проведення оцінки рівня фінансової стабільності країни науковці та аналітики пропонують різні методики, але жодна з них неприйнятна для якісної та

однозначної діагностики настання фінансової нестабільності. Водночас у різних ЗМІ активно поширюється інформація про значне погіршення фінансової стабільності України. До того ж зарубіжні вчені та окремі державні діячі все частіше говорять про посилення другої хвилі кризи, наслідки якої можуть бути руйнівнішими, ніж попередньої. Тож у цій ситуації важливо зробити правильну оцінку фінансової стабільності країни.

Базовою складовою кожної системи оцінки фінансової стабільності країни є насамперед розрахунок по-

казників фінансової стійкості. Загальноприйнятим у світі підходом є дослідження рівня стійкості за методикою МВФ, впровадженій після цілого ряду економічних криз у 1990-х роках з метою виявлення на ранніх стадіях найвразливіших місць фінансових систем країн-учасниць. Ця методика включає набір індикаторів поточного фінансового стану та стійкості всього комплексу фінансових установ, а також їхніх клієнтів (корпорацій та домашніх господарств). Її застосування дає змогу враховувати особливості окремої країни та специ-

фіку структури її фінансової системи. Також нею передбачено єдині для всіх країн правила тлумачення змісту і забезпечено однакові підходи до розуміння економічної сутності використовуваних показників. Регулятори фінансових ринків у багатьох країнах публікують періодичні звіти щодо рівня фінансової стійкості, і вже сам факт їх появи є інструментом впливу центрального банку на фінансову систему з метою її стабілізації.

Національний банк України на своїй веб-сторінці також постійно розміщує значення індикаторів оцінки фінансової стійкості, але поки що тільки щодо депозитних корпорацій/банків — без визначення поточної та прогнозованої ситуації по країні в цілому. Відмінною особливістю оглядів із фінансової стабільності (порівняно зі звітами з фінансової стійкості) є акцент на наявність передумов для виявлення, регулювання та зниження системних ризиків, а також оцінка фінансової стійкості як передумови забезпечення фінансової стабільності країни.

Варто зазначити, що зарубіжні та вітчизняні науковці приділяють значну увагу дослідженню окреслених вище питань. Найчастіше варіанти їх вирішення подаються у наукових працях Е.Деміргук-Кунта, В.Сундараджана, В.Гейця [4], В.Корнєєва [7], М.Хазіна [15], Ж.Сапіра [14], О.Барановського [18], В.Мищенко [19], О.Кармінського [20] та фахівців Інституту економічної політики ім. Є.Т.Гайдара [8] та ін.

Українськими вченими висвітлюються різноманітні проблеми оцінки фінансової стабільності та змісту заходів її забезпечення. Незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень, життя породжує нові проблеми та дискусійні питання, що вимагають вивчення. Одним із важливих проблемних аспектів є недостатнє вивчення питання ймовірності настання кризової ситуації. Наступним — дефіцит статистичних даних для належного обґрунтування шляхів вирішення цього питання. Зокрема, на офіційному сайті НБУ не поширюються дані про рівень фінансової стабільності й відповідні аналітичні звіти регулятора, що активно практикується у багатьох країнах світу.

Мета статті полягає у визначенні факторів впливу та виборі методики оцінки в рамках обґрунтування захо-

дів (інструментів) забезпечення фінансової стабільності України.

Доводиться констатувати, що фінансові кризи у світі настають усе частіше. Існують різні думки щодо причин цього. Так, С.Капіца у праці “Про прискорення історичного часу” вказує на те, що спостерігається тенденція прискорення історичного часу до 40 років (від мільйонів років палеоліту і тисяч років у середньовіччі — до нинішніх сорока років). Це прискорення помітне і в зменшенні часу між кризами — неодмінними атрибутами розвитку [6]. При цьому зародження, перебіг та наслідки останньої світової фінансової кризи засвідчили, що незважаючи на значний накопичений досвід, кризи не стали прогнозованішими. До того ж глобальний масштаб спонукає до пошуку заходів зменшення їх руйнівної сили.

Спроби регуляторного впливу на ситуацію засвідчили, що антикризові заходи, вжиті окремими країнами, не дали бажаного результату внаслідок їх фрагментарності. Спеціалісти різних країн вважають, що для досягнення кумулятивного ефекту у вирішенні цих проблем потрібні заходи з глобального управління системою, а не локальне коригування (наприклад, перекладання наслідків кризи на працюючих). Саме глобальна фінансова криза в окремих країнах (у тому числі економічно розвинутих)

підвела до вжиття “антисоціальних” заходів — підвищення пенсійного віку, скорочення соціальних бюджетних виплат тощо.

Крім того, для багатьох країн наслідком кризи стало нарощування боргового навантаження (інколи до критичних обсягів). А повідомлення про боргові кризи у США та країнах ЄС призвели до суттєвих змін валютних курсів, що, в свою чергу, може стати передумовою прояву нової кризи.

СТІЙКІСТЬ БАНКІВСЬКОГО РИНКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Попередження про глобальну кризу з невиправними наслідками для людства лунають постійно. Так, Нуріель Рубіні, який передбачив попередню кризу 2008 року, знову висловлює занепокоєність тим, що найближчим часом усі компоненти так званого “ідеального шторму” (бюджетний дефіцит, швидке підвищення цін на нафту, зростання доходності облігацій, низькі доходи населення та стагнація ринку праці) зберуться разом, і настане нова глобальна криза, котра буде ще руйнівнішою.

Автори, які досліджують проблематику криз, не завжди розділяють на макrorівні банківську кризу, кризу реального сектору та глобальну кризу. Ці поняття часто підмінюють-

Таблиця 1. Індикатори фінансової стійкості для небанківського сектору

Сегмент	Назва показника
Інші фінансові корпорації (ІФК)	Співвідношення активів і сукупних активів фінансової системи
	Співвідношення активів і ВВП
Нефінансові корпорації	Співвідношення загального боргу і власного капіталу
	Рентабельність капіталу
	Покриття витрат на обслуговування боргу
	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті і власного капіталу
	Кількість заяв про захист від кредиторів
Домогосподарства	Співвідношення боргу домашніх господарств і ВВП
	Співвідношення боргу домашніх господарств і доходу
Ліквідність ринку	Середня різниця між цінами продавця і покупця на ринку цінних паперів
	Середньоденний оборотний коефіцієнт на ринку цінних паперів
Ринки нерухомості	Ціни на житлову нерухомість
	Ціни на комерційну нерухомість
	Співвідношення кредитів на житлову нерухомість і сукупних кредитів
	Співвідношення кредитів на комерційну нерухомість і сукупних кредитів

Джерело: складено за даними джерела [5].

ся. Не існує одностайної думки і щодо причин появи конкретних криз.

Водночас є точки зору, що остання світова криза мала абсолютно іншу природу, ніж усі попередні, а тому її наслідки були наймасштабнішими. Так, наприклад, С.Капіца у своїй праці [6] висловлює таку думку: “Я абсолютно переконаний, що все людство... вступило в надзвичайно глибоку кризу. ...Криза виявляється у все гострішій невідповідності між механізмами управління і фундаментальними цілями суспільства, іншими словами, — між базисом і надбудовою. ...Ця криза набагато тривожніша за енергетичну, екологічну, або кліматичну ситуації”.

Цікава і точка зору автора теорії сучасної економічної кризи М.Хазіна: “...Якщо в якийсь момент банківська криза почнеться, то вона з дуже високою, майже 100-відсотковою ймовірністю потягне за собою і другу хвилю скорочення в реальному секторі. Але при цьому друга хвиля кризи, якщо вона почнеться, може і не супроводжуватися власне банківською кризою” [15].

Подібні міркування схиляють до думки, що до банківської кризи країни готуються (хоча й по-різному), а до кризи в реальному секторі — ні. До того ж значущою особливістю для України є її суттєва залежність від валютних кредитів та фондування банківського сектору за рахунок зовнішніх джерел (ця частка становить більше 50%).

Аналіз динаміки річних темпів зростання ВВП та фінансових результатів фінансового сектору за період із 2000 року, проведений за даними [9], дав змогу зробити висновки про наявність суттєвих відмінностей: на фоні незначних річних коливань ВВП для фінансового сек-

тору помітний період “надприбутків” 2001–2007 рр., що змінився періодом “надзбитків”.

Відповідно до положень Закону “Про Національний банк України” основною функцією НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Також центральний банк у межах своїх повноважень сприяє стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню зазначеної вище цілі. У більшості країн світу ці функції набагато ширші — забезпечення стабільності фінансової системи, контроль системних ризиків на фінансових ринках тощо.

До основних видів ринків, що впливають на оцінку фінансової стійкості, відносять ринки: грошово-кредитний, валютний, цінних паперів, нерухомості, споживчих товарів, товарів промислового призначення, а також світові фінансовий і товарний.

Усього джерелом [13] передбачено 40 індикаторів фінансової стійкості країни, з яких 15 стосуються небанківського сектору, а 25 — банківського. Склад індикаторів небанківського сектору для оцінки фінансової стійкості наведено в таблиці 1.

Основними елементами аналізу стійкості банківського сектору є: моніторинг ситуації, аналіз тенденцій та сценаріїв, стрес-тестування [1], система раннього попередження (див. таблицю 2). Але навіть без аналітичної записки зрозуміло, що значення абсолютної більшості показників-індикаторів, наведених у таблиці 2, свідчать про нестабільний стан економіки країни як на кінець 2008 року, так і в 2009 році. Для зменшення наслідків кризи НБУ здійснював підтримку ліквідності банків — в основному через постійно діючу лінію рефінансування та шляхом проведення

тендера з підтримання ліквідності банків.

Дочірні банки з іноземним капіталом отримали підтримку материнських компаній, причому як у формі кредитів, так і шляхом нарощування капіталу. Однак банки не завжди спрямовували ці грошові кошти на фінансове оздоровлення та вирішення проблем із ліквідністю. Часто вони продовжували проводити ризикову політику, в тому числі з надання кредитів у іноземних валютах.

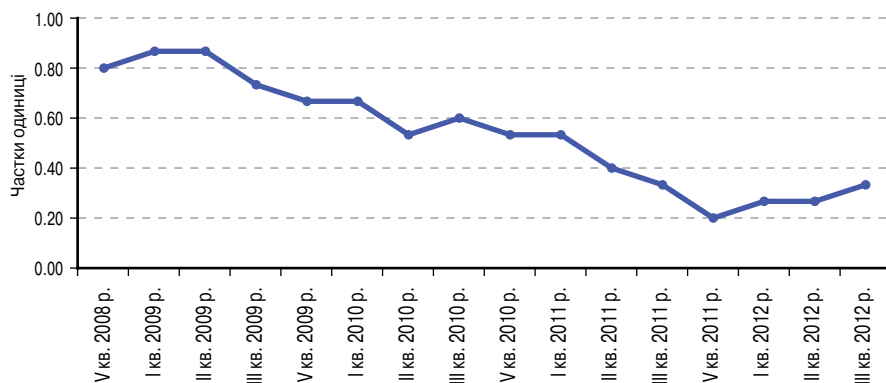
Результатом такої ринкової агресії у докризовий та кризовий періоди стало надзвичайно високе значення обсягів кредитів у іноземних валютах у банках, особливо першої групи (див. таблицю 3).

Після прийняття регулятором низки заходів зі зменшення обсягів кредитування в іноземних валютах, а згодом і його заборони у певних випадках частка кредитів у іноземних валютах суттєво зменшилась, і найменшою вона є серед банків четвертої групи. Тобто основний ризик від кредитування в іноземних валютах несли саме найбільші банки, в яких частка кредитів у іноземних валютах зменшилась в період 2006–2011 рр. із 57.3% до 40.2%.

З метою оцінки ймовірності настання нестабільності використаємо дані про значення індикаторів фінансової стійкості (Financial Soundness Indicators, FSIs), які розміщуються на сайті НБУ. Спробуємо зробити це шляхом співвідношення кількості показників, для яких перевищено поріг, і кількості всіх показників, які можуть бути описані єдиним числом (тобто, крім, наприклад, індикатора співвідношення кредитів за географічним розподілом і сукупних валових кредитів, що є характеристикою структури та ін.). При цьому кількість показників, для яких перевищено поріг, визначимо як кількість випадків, коли перевищено середній рівень показника за весь період розрахунку індикаторів FSIs. Навіть при застосуванні такої відносно умовної методики маємо демонстраційний результат аналізу за 15-ма індикаторами, щодо яких є єдине кількісне значення. Для подальшого порівняння з результатами оцінки ймовірності нестабільності за іншими підходами унаочнимо отримані значення (див. графік 1).

Відповідно ймовірність нестабільності була максимальною наприкінці 2008 року та у 2009-му, потім спосте-

Графік 1. Результати оцінки ймовірності нестабільності за даними про індикатори FSIs

Джерело: складено авторами за даними джерела [5].

Таблиця 2. Динаміка значень індикаторів фінансової стійкості, за станом на кінець року

№	Основні індикатори фінансової стійкості	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
1	Співвідношення регулятивного капіталу і зважених за ризиком активів, %	14.95	14.19	13.92	15.14	19.81	23.37	18.90
2	Співвідношення регулятивного капіталу I рівня і зважених за ризиком активів, %	11.54	10.84	10.09	12.05	15.59	16.94	13.99
3	Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів і капіталу, %	325.99	352.44	313.82	9.16	31.97	29.17	25.76
4	Співвідношення недіючих кредитів і сукупних валових кредитів, %	57.99	59.76	48.12	3.88	13.7	15.27	14.73
5	Співвідношення кредитів за секторами економіки і сукупних кредитів	Розглядається в окремих таблицях (структура)						
6	Співвідношення чистого доходу і середніх сукупних активів (рентабельність активів), %	1.31	1.34	1.22	0.88	-4.38	-1.40	-0.74
7	Співвідношення чистого доходу і капіталу (рентабельність капіталу), %	10.37	11.38	10.52	7.29	-32.25	-9.73	-5.01
8	Співвідношення процентної маржі і валового доходу, %	48.36	54.49	55.45	51.16	66.76	65.98	63.07
9	Співвідношення непроцентних витрат і валового доходу, %	65.99	59.79	60.76	52.95	61.08	61.89	68.26
10	Співвідношення ліквідних активів і сукупних активів, %	18.03	14.27	11.60	9.35	11.45	10.22	10.64
11	Співвідношення ліквідних активів і короткострокових зобов'язань, %	40.17	37.83	39.93	32.99	35.88	20.81	94.73
12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті і капіталу	1.41	10.55	13.38	33.1	28.51	21.61	8.41
	Рекомендовані індикатори фінансової стійкості							
13	Співвідношення капіталу і активів, %	11.9	12.47	11.58	12.86	13.1	14.63	14.76
14	Співвідношення великих ризиків і капіталу (відкрита позиція великих депозитних установ по відношенню до найбільших СГД), %	202.61	191.44	171.06	187.36	169.21	161.21	164.46
15	Співвідношення кредитів за географічним розподілом і сукупних валових кредитів	Розглядається в окремих таблицях (структура)						
16	Співвідношення прибутків (збитків) за фінансовими інструментами і валового доходу, %	7.21	8.25	7.45	16.46	4.45	3.22	5.12
17	Співвідношення витрат на утримання персоналу і непроцентних витрат, %	43.21	47.15	49.10	48.13	40.67	40.73	38.91
18	Спред між базовими ставками за кредитами та депозитами	683	654	546	816	533	721	567
19	Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками	2 279	830	939	2 753	2 499	1 790	2 900
20	Співвідношення депозитів клієнтів і сукупних валових кредитів (крім міжбанківських), %	95.05	74.90	64.86	48.36	45.27	56.01	61.19
21	Співвідношення кредитів у іноземній валюті і сукупних валових кредитів, %	44.58	50.48	51.45	60.32	52.59	48.23	42.13
22	Співвідношення зобов'язань у іноземній валюті і сукупних зобов'язань, %	43.47	50.31	49.77	59.01	55.83	51.24	49.76

Джерело: складено за схемою джерела [5].

Таблиця 3. Кредити в іноземних валютах банків України

Показники		01.07. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.07. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.07. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.07. 2012 р.
Кредити і заборгованість клієнтів, млрд. грн.	Група 1	521.4	526.2	519.4	524.6	549.8	571	467.9
	Група 2	111.1	102.7	103.4	128.9	131.4	120.5	94
	Група 3	48.8	43.8	45.4	44.2	48.7	52.1	47.3
	Група 4	53.8	53.6	51.4	52.9	59.6	70.4	67.8
	По системі	735.1	726.3	719.6	750.5	789.5	813.9	677
Питома вага кредитів в іноземних валютах, %	Група 1	57.3	55.3	52.6	49.9	48.4	43.3	40.2
	Група 2	55.9	52.3	49.1	46.4	44.3	42	41.8
	Група 3	44.9	42.1	38.7	41.4	38.7	30.6	27.1
	Група 4	30.6	28	27.2	24.8	23.4	26	23.2
	По системі	54.3	52.1	49.4	47	45.2	40.8	37.8
із них в іноземних валютах за кредитами	юридичних осіб	Група 1	47.6	45.2	42.3	40.8	38.1	37.7
		Група 2	50.3	46.8	43.3	41.1	39.3	39.2
		Група 3	37.1	32	29.5	33.2	31.9	27.1
		Група 4	21.4	19.3	20	19.5	19.6	22.7
		По системі	45.3	42.5	39.9	38.8	38.3	35.7
	фізичних осіб	Група 1	75.3	75.7	75.1	73.1	69.7	49.7
		Група 2	67.4	68.2	67.2	65.8	63.5	54
		Група 3	66.9	69.5	66.7	66.3	62	27.1
		Група 4	54.9	52.2	48.4	41.5	35.1	25.1
		По системі	72.4	72.9	71.9	69.5	65.9	46.5

Джерело: розраховано авторами за даними джерела [10].

Таблиця 4. Система індикаторів-передвісників фінансової нестабільності

№	Показники
1	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу у млрд. доларів США
2	Грошовий мультиплікатор
3	Відношення грошової маси до золотовалютних резервів
4	Золотовалютні резерви, темп приросту до попереднього періоду у %
5	Спред між внутрішньою ставкою процента і ставкою ЛІБОР (LIBOR) у %
6	Реальна процентна ставка на ринку МБК, % (з урахуванням індексу споживчих цін)
7	Відношення ставки за кредитами до ставки за депозитами
8	Темп приросту ВВП за період
9	Темпи приросту експорту до попереднього періоду в %
10	Темпи приросту імпорту до попереднього періоду в %
11	Внутрішній кредит, приріст реального показника до попереднього періоду в %
12	Депозити, приріст реального показника до попереднього періоду в %
13	Темп приросту індексу споживчих цін, %
14	Реальний ефективний курс /Девальвація національної валюти
15	Емісія грошової маси
16	Надлишкова пропозиція грошей у реальному вимірі
17	Індекс тиску на валютний ринок
18	Чистий відплив капіталу

Джерело: складено авторами за даними джерела [8].

рігалося її зменшення, а в 2012 році – зростання.

МЕТОДИКИ ПРОГНОЗУВАННЯ КРИЗИ

Для дослідження ймовірності настання нової кризи використовуються різні методики, найцікавішою з яких, на наш погляд, є така. Інститут економічної політики ім. Є.Т.Гайдара розробив методику для моніторингу фінансової стабільності в Російській Федерації і з 2005 року використовує її [8].

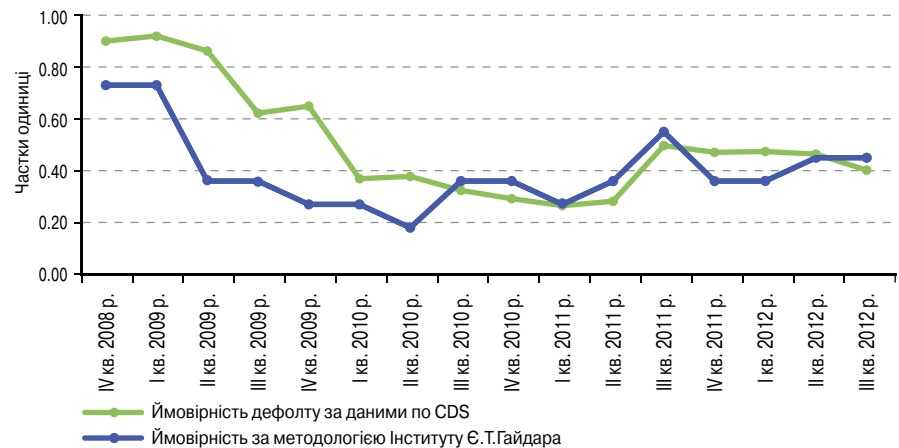
Самою методикою передбачено розрахунок індикаторів – передві-

сників фінансової нестабільності, порівняння їх із пороговими значеннями, а також дослідження стану системи цих індикаторів із метою виявлення сигналів, які вони подають. Результат дослідження різних чинників, що можуть свідчити про настання кризи в майбутньому, визначається такими умовами:

1) для кожної країни може існувати свій специфічний перелік таких чинників, що враховує особливості саме цієї країни;

2) показники грошової маси, стану платіжного балансу, динаміки кредиту та цін в економіці спільні

Графік 2. Результати оцінки ймовірності дефолту за різними підходами

Джерело для показників CDS: дані із сайту <http://www.bin.ua>.

Таблиця 5. Фрагмент результатів використання "сигнального" підходу

Індикатори	Порогове значення	I кв. 2011 р.		II кв. 2011 р.		III кв. 2011 р.		IV кв. 2011 р.		I кв. 2012 р.		II кв. 2012 р.		III кв. 2012 р.	
		Значення	Сигнал	Значення	Сигнал	Значення	Сигнал	Значення	Сигнал	Значення	Сигнал	Значення	Сигнал	Значення	Сигнал
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу	-1.5 млрд. доларів США	-1.60	1	-1.71	1	-2.59	1	-4.35	1	-1.81	1	-3.51	1	-4.12	1
Грошовий мультиплікатор	2.02	2.78	0	2.86	0	2.83	0	2.86	0	2.97	0	2.92	0	2.95	0
Відношення грошової маси до золотовалютних резервів	3.7	2.14	0	2.18	0	2.38	0	2.70	0	2.78	0	3.03	0	3.13	0
Золотовалютні резерви, %	-2.20	-0.66	0	-0.88	0	-8.52	1	-2.19	1	0.26	0	-4.68	1	-2.49	1
Спред між внутрішньою ставкою процента і ставкою ЛІБОР, %	4.00	3.12	0	4.25	1	8.13	1	9.71	1	4.24	1	15.73	1	12.20	1
Реальна процентна ставка на ринку МБК, %	4.40	-1.14	0	-0.04	0	0.58	0	0.61	0	0.06	0	1.62	0	0.92	0
Відношення ставки за кредитами до ставки за депозитами	1.73	2.17	1	2.34	1	2.19	1	1.58	0	1.62	0	1.52	0	1.41	0
Темп приросту ВВП, %	2.8	5.4	0	3.9	0	6.5	0	5.2	0	2.0	1	3.0	0	-1.3	1
Експорт, %	-1.40	28.04	0	8.04	0	3.20	0	3.18	0	18.50	0	-12.07	1	-4.99	1
Імпорт, %	40.50	9.09	0	-1.10	0	0.97	0	1.27	0	1.22	0	-9.23	0	-5.91	0
Внутрішній кредит, %	1.60	1.7	1	1.8	1	1.16	1	2.1	1	-0.7	0	2.6	1	1.1	0
Депозити, %	-0.90	1.9	0	2.6	0	0.3	0	4.1	0	2.2	0	1.7	0	1.4	0
Індекс споживчих цін, %	2.5	1.4	0	0.4	0	0.1	0	0.2	0	0.3	0	-0.3	0	0.1	0

Джерело: розраховано авторами за методологією джерела [8].

для всіх країн. Багато уваги при дослідженні приділяється боргам (у т. ч. кредитній заборгованості) приватного сектору;

3) між окремими показниками існує значна кореляція. Так, наприклад, між показниками депозитів домогосподарств та грошової маси в країні, між динамікою фондових індексів та обсягами грошової маси і т. д. Все це дає змогу певним чином зменшити кількість чинників, які використовуються для аналізу;

4) Україні, як і Росії, вдалося уникнути загрози системного ризику, що виходить із ринку деривативів, у силу непопулярності операцій із такими фінансовими інструментами.

Загальний перелік індикаторів-передвісників фінансової нестабільності наведено в таблиці 4. Але це не означає, що використовуються одночасно всі індикатори: із часом збагачується статистика щодо цих показників, і ті, що не подавали жодного разу сигнали, вилучаються. Водночас до переліку заносяться нові.

Використовуючи дані про значення наведених у публікаціях Інституту економічної політики ім. Є.Т.Гайдара (Росія) індикаторів, нами проведено розрахунки за період із початку 1997 року до 2012 року (включно), фрагмент основних результатів яких наведено в таблиці 5. Із переліку індикаторів, наведених у таблиці 4, авторами методики [8] вилучено кілька внаслідок того, що вони жодного разу не подавали сигналів ні для даних по Росії, ні для даних по Україні. Із цієї причини вилучено також ще два індикатори — грошовий мультиплікатор та відношення грошової маси до золотовалютних резервів.

Результати розрахунків за 2008–2009 рр. свідчать, що абсолютна більшість індикаторів (сім) відреагувала на минулу кризу. Крім того, 2012 рік відзначається тим, що після певної перерви у посткризовий період знову спостерігається підвищення кількості сигналів. Так, за станом на кінець III кварталу 2012 року п'ять індикаторів подають сигнал. Таким чином, результати дослідження поведінки індикаторів-передвісників у минулу кризу підтверджують їхню здатність реагувати на настання кризової ситуації.

Порівнюємо можливість індикаторів-передвісників діагностувати кризу з можливостями інших методів — наприклад, таких:

— вивчення динаміки кредитно-дефолтних свопів (CDS) на єврооблігації України та ймовірності дефолту за даними про CDS;

— аналіз динаміки індикаторів фінансової стійкості (див. вище, в тому числі на графіку 1).

Першим підходом для порівняння стало вивчення динаміки кредитно-дефолтних свопів (CDS) на єврооблігації України та ймовірності дефолту за даними про CDS. Визначимо кумулятивну ймовірність дефолту — Cumulative Default Probability 5Y (CDP) — за таблицями, наведеними у джерелі [21], виходячи з даних про п'ятирічні CDS. Отримані результати подано на графіку 2.

На цьому ж графіку для порівняння наведемо й результати нашої оцінки за методологією Інституту Є.Т.Гайдара. І хоча автори [8] зазначають, що методика не може бути використана для прямої оцінки ймовірності дефолту, бачимо, що за часткою показників, які подають сигнал, із їх загальної кількості можна зробити висновок про підвищення відповідної ймовірності у розпал кризи і навпаки.

Іншим підходом для порівняння став аналіз динаміки індикаторів фінансової стійкості, результат застосування якого відображений на графіку 1.

Таким чином, результати, отримані за різними підходами, в цілому відображають однакові тенденції зміни рівня дефолту. Всі вони свідчать про зростання ймовірності нестабільності у 2008–2009 рр. із подальшим суттєвим зменшенням ймовірності кризи. А в 2012 році знову спостерігалось зниження фінансової стабільності в країні. Це засвідчують і довгострокові рейтинги України провідних рейтингових агенцій. Адже зниження останнім часом рейтингів констатують усі найбільші агенції: рейтинги від B+ до B– за шкалами Стендад енд Пуз (S&P) та Фіч (Fitch) або від B1 до B3 за шкалою Мудіс (Moody's) указують на те, що емітент платоспроможний, але несприятливі економічні умови, найімовірніше, негативно вплинуть на його готовність здійснювати виплати за власними зобов'язаннями.

ВИСНОВКИ

Оскільки відповідно до сучасних теорій економічної кризи банківська криза і криза в реальному

секторі здебільшого взаємопов'язані та викликають появу одна одної, важливим питанням є розробка антикризових заходів для банківської системи.

Отже, у першу чергу потрібні надійні буфери банківської системи (капітал, ліквідність, довіра та надійність), спроможні зменшити негативні макроекономічні наслідки прояву кризи та не допустити руйнації фінансової системи країни в цілому.

По-друге, варто враховувати, що сильна фінансова система формується не лише для загальнодержавних (суспільних) інтересів, а й на користь приватного сектору, суб'єкти якого значною мірою її забезпечують.

По-третє, фінансову стабільність України можна зберегти за допомогою консолідованої реалізації засад різних політик, поєднання макроекономічних і мікроекономічних факторів впливу, а також за наявності системи ефективного нагляду за розвитком фінансової інфраструктури.

Якщо вважати, що друга хвиля кризи вже наблизилася, то важливішим є питання не її масштабу, а формування та реалізації превентивних заходів (у т. ч. й у банківській сфері) зі зменшення наслідків цього явища. До таких висновків підштовхують результати проведеного нами дослідження.

Література

1. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України, схвалені постановою Правління НБУ від 06.08.2009 р. № 460. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09>.

2. Стратегія розвитку державної статистики на період до 2012 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 1413-р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zakon.nau.ua/doc/?doc_id=408027.

3. Антикризисный “мышьяк” из Канады. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bosfera.ru/bo/antikrizisnyj-myshyak-iz-kanady>.

4. Гець В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи [Текст] / Гець В. // Економіка України. — 2009. — № 2. — С. 5–23.

5. Індикатори фінансової стійкості. — [Електронний ресурс]. — Режим

доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575.

6. Каница С. Об ускорении исторического времени. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.journal.esco.co.ua/200902/art074.pdf>.

7. Корнєєв В. Антикризисное регулирование кредитных рынков: порівняльний аналіз практики зарубіжних країн [Текст] / Корнєєв В., Бублик Є. // Економічний вісник Донбасу. — 2010. — № 2 (20). — С. 70–74.

8. Мониторинг финансовой стабильности в РФ, странах с переходной экономикой и развивающихся странах / Институт экономической политики им. Е.Т.Гайдара. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://http://www.iep.ru/index.php?option=comObibiet&Itemid=50&catid=124&lang=ru&task=showallbib>.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

10. Офіційний сайт Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

11. Офіційний сайт ПАТ “Фондова біржа ПФТС”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pfts.com>.

12. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики Российской Федерации. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main>.

13. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. / Международный валютный фонд. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fsi/guide/2006/pdf/rus/guide.pdf>.

14. Сапір Ж. Наскільки тяжко, наскільки довго? [Текст] / Сапір Ж. // Економіка України. — 2008. — № 10. — С. 73–93.

15. Хазин М. Фрагмент очередного обзора “Неокона”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.khazin.livejournal.com/13163.html>.

16. The Global Competitiveness Report 2011-2012 World Economic Forum. (Geneva, Switzerland 2011). — [Електронний ресурс]. — Режим до-

ступу: <http://www.weforum.org/docs/WEF-GCR-Report-2011-12.pdf>.

17. USD LIBOR interest rate. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.global-rates.com/interest-rates/libor/american-dollar/american-dollar.aspx>.

18. Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення / [О.І.Барановський, В.Г.Барановська, Є.О.Бублик та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О.І.Барановського; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. — К., 2010. — 492 с.

19. Міщенко В. Шляхи подолання фінансово-економічної кризи в Україні / В. Міщенко // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 2. — С. 3–7.

20. Карминский А. М. Рейтинг динамической финансовой стабильности банков / А.М.Карминский, А.Е.Петров // Аналитический банковский журнал. — 2000. — № 12. — С. 74–78.

21. Default Probabilities. Estimated 5Yr Cumulative Probability of Default (CPD) & 5Yr Credit Default Swaps (5Y CDS). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.workforall.net/CDS-Credit-default-Swaps.html>.

Нотатки з конференції/

Міжнародна банківська конкуренція: погляд науковців

23–24 травня 2013 року на базі Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України” (м. Суми) відбулася VIII Міжнародна науково-практична конференція “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика”. Цього року вже традиційне зібрання науковців під егідою УАБС вперше проходило у цілком новому форматі – з доповідями виступали в основному зарубіжні учасники конференції, і спілкування відбувалося англійською мовою.

On May 23–24, 2013, the 8th International Theoretical and Practical Conference “International Banking Competition: Theory and Practice” took place at the Ukrainian Academy of Banking of National Bank of Ukraine (Sumy city). This year, the traditional gathering of scientists under the auspices of the UAB took place in the entirely new format for the first time; chiefly foreign participants made reports, and communication was in English.

Українська академія банківської справи НБУ досить успішно налагоджує ділові контакти з науковцями різних країн, пропагує свої здобутки і діяльність Національного банку України, відкриває колегам красу та історію нашої країни. Підтвердженням міжнародного визнання цього навчального закладу стала й нинішня конференція, в якій взяли

участь представники університетів, регуляторних органів, банків та бізнесових кіл із понад 20 країн світу, зокрема Федерального резервного банку Канзас Сіті (США), Дойче Бундесбанку, Банку Італії, Центрального банку Турецької Республіки, Університету Лондона, Університету Наварри (Іспанія), Університету Еврі (Франція), Університету Ковенанту

(Нігерія) та інших структур.

Такого солідного представництва вдалося досягти завдяки тому, що на базі кафедри міжнародної економіки УАБС НБУ вже кілька років активно діє Міжнародний центр із банківської справи та корпоративного управління, який має фундаментальну мережу партнерських контактів серед експертів-практиків та науковців у галузі

банківської справи і корпоративного управління в усьому світі, реалізуючи численні наукові проекти як в Україні, так і за кордоном. Крім того, нещодавно ініціативною науковою групою в Сумах було створено Міжнародний центр економічних досліджень глобальних ризиків, який також має широку мережу партнерів у сфері ризик-менеджменту та фінансів. Із кількома доповідачами нинішньої конференції академія і раніше працювала як співорганізатор міжнародних наукових форумів (наприклад, професор Донато Масчіандаро з Університету Бокконі доповідав на міжнародному зібранні в Пізі, а віцепрезидент Федерального резервного банку Канзас Сіті Кеннет Спонг — в Гельсінкі). Науковці представили на конференції близько 30 доповідей та активно обговорили важливі проблеми розвитку світової фінансової системи, зокрема пов'язані з останньою планетарною кризою.

Діловий тон конференції задав своїм виступом професор **Донато Масчіандаро** з італійського Університету Бокконі, директор Наукового центру з фінансового і монетарного регулювання, член Управлінської ради Європейського форуму грошей та фінансів, який є також радником ООН з економічних питань. Науковець активно займається академічними та регулятивними проектами в рамках тематики фінансового регулювання і діяльності фінансових ринків у Італії та Європі. Виступи професора Масчіандаро завжди викликають великий резонанс на престижних конференціях в усьому світі. У доповіді він зазначив, що до кризи спостерігалася консолідація регулювання, центральні банки відігравали переважно роль агента монетарної політики, який діє за принципами незалежності та підзвітності. Потенційним же вирішенням регулятивних проблем може стати так зване “регулювання легким дотиком” (Light touch regulation), яке, забезпечуючи чіткий розподіл між регулюванням та наглядом, дає змогу використовувати більш інноваційні підходи та моделі для банківського регулятора. Професор підкреслив, що після фінансової кризи відбулася трансформація регулятивних процесів — від конвергенції до протилежних підходів, із переважанням використання принципів політичної економії, загальних економічних та юридичних методів.

Доктор **Елод Такац**, старший еко-

номіст Банку міжнародних розрахунків (м. Базель, Швейцарія), який до цього працював у МВФ, у своїй презентації розглянув питання міжнародного банківського кредитування та діяльності банку міжнародних розрахунків у цьому аспекті в контексті світової фінансової кризи. Зацікавлення присутніх викликали його міркування щодо впливу транскордонного кредитування на внутрішній фінансовий ринок країн, що розвиваються. Цей вплив, зауважив виступаючий, залежить від моделі міжнародних банків та розміру кредитування іноземними банками відносно внутрішнього ринку кредитів у країні. Зокрема доктор Такац зауважив найбільший вплив міжнародного кредитування саме на країни Східної Європи. У зв'язку з цим доповідач порушив питання можливих шляхів зменшення ризику країни-кредитора при здійсненні міжнародного кредитування. Тематика доповіді була близькою для багатьох учасників конференції, тому викликала конструктивний діалог.

Професор Масчіандаро звернув увагу, що національне та міжнародне регулювання спроможне здійснювати значний вплив на міжнародний рух коштів. А **Себастьян Уремаду** з університету Ковенанту (Нігерія) висловив думку, що для того, аби зменшити суверенні ризики різних країн, необхідно передусім збільшити міжнародний поділ ризиків. **Ольга Кузьменко**, доцент кафедри економічної кібернетики Української академії банківської справи Національного банку України вказала на можливість наявності аномальних рівнів розподілу ризиків у моделі представлених доктором Такацом розрахунків, які могли вплинути на адекватність результатів. **Роберто Віолі** з центрального банку Італії зауважив, що необхідно також враховувати вплив тіньового банківського бізнесу на міжнародні банківські операції. На це доповідач заперечив, що нині в міжнародних масштабах вплив тіньових банківських операцій несуттєвий. Професор **Олександр Костюк** із УАБС НБУ в контексті міжнародного банківського кредитування та діяльності банку міжнародних розрахунків порушив питання щодо доцільності створення світового мегарегулятора з більшими повноваженнями, ніж в існуючих транснаціональних інституцій. Цей месидж викликав дискусії, в результаті яких учасники конференції дійшли висновку, що світова фінансова система не

готова працювати за правилами єдиного регулятора — дехто вважав, що це може навіть загрожувати економічному суверенітету країни, інші учасники пропонували надати існуючим міжнародним регулятивним організаціям більш важелі впливу на рішення національних регуляторів.

Доктор **Кенет Спонг**, старший економіст Федерального резервного банку Канзас Сіті (США), який має досвід роботи в регуляторних органах із 1973 року і є відомим експертом у галузі корпоративного управління в банках та фінансового регулювання, зупинився на проблемі страхування депозитів. Зокрема він порівняв дві групи банків Америки: ті, які беруть участь у фонді гарантування вкладів, і ті, які не беруть. Доповідач зробив висновки щодо необхідності контролю ризиковості операцій застрахованих банків, оскільки вони здійснювали ризикованішу діяльність порівняно з банками, які не були членами фонду гарантування вкладів. Водночас наявність системи страхування вкладів спричиняє ситуацію, коли клієнти вкладатимуть у банк свої кошти не за критерієм ефективності його діяль-

Вітальне слово виконуючого обов'язки ректора УАБС НБУ Сергія Козьменка учасникам конференції.

ності, а за принципом: чи бере банк участь у програмі гарантування вкладів. Враховуючи динаміку розвитку досліджуваного явища ще з 1930-х років, доктор Спонг визначив, що банки, які є учасниками програми страхування вкладів, мали значно менший обсяг капіталу, велику частину своїх коштів спрямовували на кредитування нерухомості і в багатьох випадках були вразливішими до криз у економіці. Зазвичай вони менш дисципліновані, мають слабшу капітальну базу і при цьому рідше підпадають під покарання регулятора. Емпіричне дослідження, проведене доктором

Спонгом, підтвердило ці гіпотези. Тож, на його думку, регулятивні вимоги щодо застрахованих банків слід зробити жорсткішими, а вартість участі банку у фонді страхування вкладів повинна залежати від ризиковості його операцій.

Завершив пленарне засідання старший віце-президент німецького Ді Фо Бі Банку СІ (DVB Bank SE) (м. Франкфурт-на-Майні, Німеччина) доктор **Борислав Бжеліч**. Він розповів про специфіку роботи до та після кризи основного акціонера Ді Фо Бі Банку СІ — потужного Ді Цет Банку (DZ Bank), який входить до п'ятірки найбільших банків Німеччини. Зважаючи на особливий напрям роботи — фінансування інфраструктурних проєктів, цей банк почав активніше діяти саме після кризи, коли всі інші фінансові організації мали проблеми. Це свідчить про далекоглядність стратегії банку та фундаментальну аналітичну роботу, що допомогло уникнути суттєвих збитків від фінансування дорогих інфраструктурних об'єктів, які в період кризи втратили близько половини своєї вартості.

Після пленарного засідання розпочали роботу чотири паралельні секції. Перша, на якій презентували шість доповідей, підготовлених як іноземними, так і українськими науковцями, була присвячена проблемам корпоративного управління в банках та фінансових інституціях. Професор Школи математичних наук UTS (Австралія) **Павло Шевченко** зупинився на питаннях оцінки операційного ризику банку згідно з рекомендаціями Базельського комітету і запропонував ряд підходів, які найчастіше застосовуються в сучасних дослідженнях для вимірювання операційного ризику і базуються на використанні різноманітних джерел інформації — зовнішніх та внутрішніх даних, сценарного аналізу. Особливу увагу науковець приділив розподілу витрат (LDA), запропонованому в документі Базель II. Учасники конференції обговорили проблемні ситуації, які можуть виникати при впровадженні даного методу, та можливі шляхи їх вирішення. Доктор **Гарет Петерс** із кафедри статистичних наук Університету Лондона (Великобританія) на продовження цієї теми виступив із доповіддю, присвяченою моделюванню операційного ризику згідно з рекомендаціями Базеля III. Він узагальнив роль адекватності капіталу відповідно до нової редакції докумен-

та, підкресливши необхідність урахування впливу подій, які згідно з Базелем II та Базелем III впливають на операційний ризик.

Ольга Неселевська з Фінляндії, яка досліджує вплив політичних факторів на якість корпоративного управління, динаміку капіталу та розвиток національної економіки, наголосила, що політизація економіки суттєво позначається на поведінці інвесторів. Проблематику адекватності капіталу, зокрема його міжчасового впливу на прийняття рішень порушили професор фінансів Памплінського коледжу бізнесу Політехнічного університету штату Вірджинія **Джордж Морган** та **Летиція Конверсано** із Міланського університету (Італія). Вони запропонували модель, за якою можна врахувати різноманітні фактори впливу на поведінку при прийнятті рішень у фінансовій установі після запровадження посиленних вимог до банківського капіталу. Ця модель також викликала жваву дискусію.

Засідання другої секції конференції, на якій розглядалася тема “Банківське регулювання та нагляд у контексті світової фінансової кризи”, проходило під головуванням представника Дойче Бундесбанку, професора Університету прикладних наук (Німеччина) **Олівера Круза**. Виступаючи розглянули такі питання: російський досвід порівняння моделей оцінювання ймовірності дефолту фінансових організацій; моделювання динамічної стабільності української банківської системи; регулювання тіньового банкінгу; застосування мультиагентської моделі іпотечних цінних паперів; передача кредитного ризику в банках та забезпечення фінансової стабільності в контексті подолання наслідків субстандартної кризи; оцінювання системного ризику в турецькій банківській системі за допомогою адаптованої моделі CAPM.

Доповіді на засіданні третьої секції були в основному присвячені питанням розвитку фінансового ринку у посткризовий період. Жваве обговорення викликали виступи, в яких наголошувалося на ймовірних загрозах, спричинених іноземним капіталом для країн Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, зокрема і для України. Тематика четвертої секції — “Центральні банки та грошово-кредитна політика: контури антикризової архітектури”. Цікавими були виступи, присвячені фінансовому посередництву в Нігерії і Туреччині, оподатку-

ванню банківської діяльності в країнах Європейського Співтовариства, прогнозуванню економічних даних, виникненню економічних “бульбашок”. Себастьян Уремаду з Університету Ковенанту (Нігерія) представив на розгляд колег модель визначення взаємозв'язку між рівнем фінансової глибини та зростанням ВВП і запропонував на її основі свої рекомендації органам фінансового регулювання. Привернула увагу учасників конференції також методологія дослідження тіньової економіки в Туреччині, презентована **Пінаром Озлу** з центрального банку цієї країни. Новизною поглядів на прогнозування рівня безробіття за допомогою сучасних систем пошуку даних вирізнявся виступ доцента кафедри економічної кібернетики УАБС НБУ **Владислава Домбровського**.

Зарубіжні учасники конференції зазначили, що цей захід не поступається світовим аналогам наукових форумів. “Українська академія банківської справи вкотре підтримала і закріпила імідж міжнародного наукового центру, — розповів у інтерв'ю “Віснику НБУ” виконуючий обов'язки ректора вузу **Сергій Козьменко**. — Конференція стала плацдармом щодо обміну науковими дослідженнями та дала початок кільком міжнародним проєктам. Зокрема, викладачі академії разом з іспанськими колегами займуться науковими дослідженнями проблем розвитку фінансових ринків. Головний економіст Федерального резервного банку Канзасу Кеннет Спонг (США) запросив представників академії проходити у них наукові стажування. Головний економіст Банку міжнародних розрахунків Елод Такатс (м. Базель, Швейцарія) ініціював ідею співробітництва у сфері розрахункових моделей функціонування фінансових ринків. Професор Андрій Верніков із Вищої школи економіки (м. Москва) запропонував продовжувати співробітництво, організовуючи візити аспірантів і науковців академії до цієї школи на семінари та конференції, а також висловив готовність брати участь у спільних наукових проєктах. Представники Школи економіки у Вроцлаві (Польща) професори Алісія Бродська та Кшиштоф Бернацькі виявили бажання організувати англomовні курси й читати лекції для студентів академії”.

Микола Пацера,
“Вісник НБУ”.
Фото **Андрія Боженка**.

Дослідження/**Віра Крилова**

Кандидат економічних наук,
начальник відділу досліджень фінансово-банківської
системи Центру наукових досліджень
Національного банку України

E-mail: vkrylova@bank.gov.ua

Марина Ніконова

Кандидат економічних наук,
заступник начальника відділу досліджень
фінансово-банківської системи
Центру наукових досліджень
Національного банку України

E-mail: Maryna.Nikonova@bank.gov.ua

Особливості кредитної кооперації в Україні

Проаналізовано світовий досвід щодо кредитної кооперації, узагальнено підходи до правового регулювання кооперації, досліджено особливості кредитної кооперації в Україні, визначено роль кредитних спілок у вітчизняному фінансовому секторі та основні шляхи подальшого розвитку кредитної кооперації в Україні.

Analyzed is the world experience in credit cooperation. Generalized are approaches to the legal regulation of cooperation. Investigated are peculiarities of credit cooperation in Ukraine. Determined is the role of credit unions in the domestic financial sector. Suggested are main ways to further develop credit cooperation in Ukraine.

Ключові слова: кредитна кооперація, кредитна спілка, кооперативний банк, неприбуткова організація, споживчий кооператив.

Key words: credit cooperation, credit union, cooperative bank, unprofitable organization, consumers' cooperative.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Нині в Україні практично відсутнє стратегічне бачення державою розвитку національної системи кредитної кооперації, та наявні проблеми державного регулювання кредитних спілок [1]. Зважаючи на це, вже другий рік поспіль у Національному плані дій щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” передбачено заходи щодо розвитку системи кредитної кооперації в Україні. Це викликано тим, що остання фінан-

сова криза об’єктивно зумовила необхідність перегляду підходів щодо подальшого розвитку кредитної кооперації в Україні.

На сучасному етапі розвитку фінансового сектору України певна частина кредитних спілок має проблеми, пов’язані з неналежним управлінням, недотриманням корпоративних принципів, надмірно ризиковою політикою. Ці та інші проблеми засвідчили, що у чинному законодавстві України, яке регулює відносини у сфері кредитної кооперації, є чимало прогалин. Зокрема потребують концептуального вдосконалення норми законодавства в частині діяльності кредитних спілок та в організації їх корпоративного управління і державного на-

гляду. Така ситуація потребує об’єктивної та нагальної уваги науковців і практиків до проблем розвитку системи кредитної кооперації в Україні.

Проблеми кредитної кооперації досліджувалися зарубіжними науковцями Г.Я.Бланком [12], А.І.Крашенинниковим [15, 19], А.Б.Чаяновим [24, 25], а також вітчизняними вченими М.Д.Бедринцем [11], М.І.Маниlichem [18], Є.Б.Ніколаєвим [21], О.О.Хоменко [23] та іншими. Однак в основному увага вчених зосереджувалася на питаннях узагальнення світового досвіду щодо функціонування системи кредитної кооперації та аналізу основних показників діяльності кредитних спілок в Україні. Тоді як вироблення

стратегічного бачення щодо подальшого розвитку кредитної кооперації в Україні досі залишається поза увагою як науковців, так і практиків і об'єктивно потребує подальших досліджень.

Метою статті є узагальнення теоретичних і практичних засад діяльності вітчизняних кредитних спілок, визначення особливостей регулювання і нагляду за ними в Україні та світі, а також обґрунтування підходів щодо подальшого розвитку системи кредитної кооперації в нашій країні.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ

З метою з'ясування сутності кредитної кооперації варто розглянути основні її засади, обґрунтовані відомим російським економістом А.Б.Чаяновим [24, 25]:

- кругова порука всіх членів товариства всім своїм майном щодо боргів товариства;
- виробниче призначення кредитів, які надає товариство;
- невеликий район діяльності товариства;
- визнання роботи у правлінні товариства почесною, а тому безплатною.

А.Б.Чаянов чітко визначив вимоги щодо кредитів, які має право надавати кредитний кооператив. Так, кредити кооперативів мають бути виключно виробничими і надаватися строком до шести місяців. На триваліший термін кредит надається лише в особливому

випадку, якщо кредитні кооперативи мають капітали для довгострокового кредиту. З огляду на наявність основних засад (принципів) кредитної операції, вироблених тривалою історією існування кредитних кооперативів, доводиться констатувати їх повне ігнорування в Україні, тобто у нас система кредитної кооперації розвивається “особливим вітчизняним шляхом” (див. таблицю).

Безумовно, основною метою діяльності кредитного кооперативу є надання фінансових послуг своїм членам, а не отримання максимального прибутку. Це положення регулюється й законодавчо. Проте воно не означає, що кредитний кооператив, тим паче кооперативний банк, узагалі не має на меті отримання доходу від своїх операцій, а відповідно й сплати податків.

В Україні ситуація щодо принципів кредитної кооперації є, так би мовити, “своєрідною”. Зокрема, ефективна ставка за позиками в кредитних спілках значно перевищує ту, яку пропонують банки. Так, дослідження діяльності кількох кредитних організацій свідчить, що середнє значення процентної ставки за кредитами становить майже 80% річних, тоді як у банках цей показник приблизно 30%. Це пов'язано і з лояльнішими вимогами до позичальника, і з обмеженими можливостями фінансування діяльності кредитних спілок – тому вони намагаються “витиснути” більше процентних доходів із того ж кредиту [13]. Отже, практика діяльності вітчизняних кредитних спілок суперечить ді-

4 млрд. грн. [16]. Враховуючи ці факти, актуальним є посилення вимог щодо діяльності кредитних спілок та перегляду підходів до розвитку системи кредитної кооперації в Україні.

ПРИЧИНИ ІГНОРУВАННЯ КЛАСИЧНИХ ПРИНЦИПІВ КООПЕРАЦІЇ

Чим же насправді зумовлене відверте ігнорування класичних принципів діяльності системи кредитної кооперації в Україні?

У цьому контексті, на наш погляд, варто розглянути хронологію схвалення трьох ключових законів про кооперацію (законів України “Про споживчу кооперацію”, “Про кредитні спілки” та “Про кооперацію”), оскільки саме у хронологічній послідовності схвалення зазначених вище законів можна знайти відповіді на окремі неоднозначні питання.

Так, за своєю природою кредитна спілка є споживчим кооперативом, діяльність яких регламентована Законом України “Про споживчу кооперацію” від 10.04.1992 р. № 2265-ХІІ. Цим документом передбачено необхідність сплати такими суб'єктами податків і зборів (стаття 12). Проте з метою начебто врегулювання організаційних, правових та економічних засад створення і діяльності кредитних спілок було прийнято Закон України “Про кредитні спілки”, який фактично надав кредитним спілкам статус неприбуткових організацій. У такий спосіб їх було звільнено від оподаткування, зробивши занадто “теплими” умови діяльності кредитних спілок, які сприяють, так би мовити, “прямому” або “опосередкованому” шахрайству. Пізніше, у 2003 році було схвалено Закон України “Про кооперацію”, який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперації в нашій країні, зокрема він також регламентує сплату кооперативами податків і зборів (обов'язкових платежів) до відповідних бюджетів (стаття 25).

Отже, на практиці склалася ситуація, коли діяльність усіх форм кооперативів здійснюється у рамках двох базових законів (“Про споживчу кооперацію” та “Про кооперацію”) і передбачає обов'язкову сплату цими організаціями податків і зборів. Натомість для кредитних спілок діє спеціальний закон, який фактично є “податковою гаванню” для цих установ, регламентуючи їм статус неприбутко-

Таблиця. Порівняльний аналіз основних засад кредитної кооперації

Класична практика (принципи за А.Б.Чаяновим)	Вітчизняна практика	Висновок
Територіальна обмеженість діяльності	Законодавством передбачено ¹ , проте на практиці принцип не дотримується.	Невідповідність
Кругова порука всіх членів товариства всім своїм майном щодо боргів товариства	Члени кредитної спілки несуть відповідальність за зобов'язаннями кредитної спілки лише у межах їх пайових внесків ²	Невідповідність
Виробниче призначення кредитів	Споживчі кредити	Невідповідність
Відсутність надприбутків	Процентні ставки за кредитами кредитних спілок становлять майже 80 % річних, тоді як у банках цей показник приблизно 30% [13]	Невідповідність

¹ Закон України “Про кредитні спілки” від 20.12.2011 р. № 2908-ІІІ, стаття 6: “Кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів. Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше ніж 50 осіб, які відповідно до цього Закону можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак: мають спільне місце роботи чи навчання або належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок, іншої громадської чи релігійної організації або проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області”.

² Стаття 10 Закону України “Про кредитні спілки” від 20.12.2011 р. № 2908-ІІІ.

яльності кредитних кооперативів у класичному їй розумінні, оскільки останні мають на меті зокрема надання кредитів своїм членам за об'єктивними, справедливими процентними ставками. Хоча слід зазначити, що, за окремими оцінками, у 2009 році керівництво деяких кредитних спілок ошукало своїх членів на 132 млн. грн., а в 2010 році збитки від мажоритарії кредитних спілок оцінювалися в

вих організацій. Таким чином, в Україні застосовується змішане правове регулювання кооперації.

СЕКТОР ДЕПОЗИТНИХ КОРПОРАЦІЙ: МЕТОДОЛОГІЯ МВФ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ

На нашу думку, саме зазначені вище прогалини у вітчизняній законодавчій базі щодо діяльності кооперативів певним чином позначилися на методології Державної служби статистики України щодо Класифікації інституційних секторів економіки України, розробленої на виконання Програми розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року [6].

Зауважимо, що в основу цієї методології було покладено принципи міжнародного стандарту Системи національних рахунків (СНР' 1993 р.), прийнятих Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об'єднаних Націй і Світовим банком, а також Міжнародні рекомендації зі статистики праці та враховано особливості законодавства й економіки України [22]. Проте, на відміну від міжнародних принципів, за якими банки, кредитні спілки та асоціації кредитних спілок становлять підсектор депозитних корпорацій, в Україні до нього включено тільки бан-

ки, а кредитні спілки та асоціації кредитних спілок належать до підсектору "Інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів" (див. схему). Слід зазначити, що така значна розбіжність між вітчизняними та міжнародними (тобто методологією МВФ) принципами щодо визначення структури сектору фінансових корпорацій стосується лише підсектору депозитних корпорацій.

КРЕДИТНІ СПІЛКИ: ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ

Невідповідність світовим стандартам вітчизняної методології щодо структури сектору фінансових корпорацій суттєво позначилася на підходах щодо регулювання та нагляду за кредитними спілками. Так, фактична приналежність в Україні кредитних спілок до небанківських фінансових установ зумовила застосування нормативів щодо їх діяльності зі значеннями істотно нижчими, ніж для депозитних установ у класичному їх розумінні (банків, кредитних спілок).

У цьому контексті особливу увагу слід приділити нормативним вимогам щодо значень показників капіталу для банків і кредитних спілок. Зокрема, відповідно до статті 31 Закону України "Про банки і банківську діяльність" мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної

реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 120 млн. грн. Водночас для кредитних спілок капітал повинен бути не меншим 10% від суми загальних зобов'язань. У докризовий період (тобто до 2007 року) цей показник у середньому по Україні становив 250 тис. грн. Крім того, результати аналізу окремих нормативно-правових актів щодо діяльності кредитних спілок свідчать, що вимоги до нормативів ліквідності, платоспроможності, ризиків тощо до них значно нижчі порівняно з вимогами до банків [3].

Також на кредитні спілки не поширюються вимоги щодо порядку визначення строків здавання готівкової виручки (готівки) та розрахунку ліміту каси, визначені Положенням "Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні" [4] (надалі — Положення). Зокрема "небанківські фінансові установи та оператори поштового зв'язку самостійно визначають порядок розрахунку ліміту каси з урахуванням особливостей діяльності та режиму роботи цих установ, обсягу готівкових надходжень (видатків), строків здавання готівки тощо і на підставі зазначеного встановлюють розмір ліміту каси". Проте з огляду на специфіку діяльності кредитних спілок, можливо, доцільнішим було б поширення на них пункту 5.8 Положення щодо нульового ліміту, яке передбачає обов'язкову щоденну здачу готівки до банку: "вся го-

Схема. Структура сектору фінансових корпорацій: методологія МВФ та Державного комітету статистики України

тівка, що перебуває в його касі на кінець робочого дня і не занадто підприємством відповідно до вимог цього Положення, вважається понадлімітною”.

Слід зазначити, що однією з сучасних світових тенденцій є тенденція щодо зменшення обсягів готівкового обігу. Так, наприклад, у 2010–2011 рр. обсяг готівки в обігу у Швеції зменшився на 7,5%, у Фінляндії – майже на 4%. Причинами цього є те, що організація та регулювання готівкового грошового обігу стають дедалі складнішими та дорожчими, що потребує значних витрат із боку центрального банку та банків країни. Тому центральні банки більшості країн світу приділяють значну увагу не лише пошуку можливих шляхів зменшення витрат на організацію та обслуговування готівкового грошового обігу, а й підходам щодо забезпечення належного рівня розвитку безготівкових платежів. Враховуючи це, встановлення лімітів та строків здавання готівки має насамперед сприяти забезпеченню належного готівкового обігу та пріоритетності безготівкового обігу.

Загалом можливість тримання кредитними спілками значних обсягів коштів у власних касах є вкрай негативним явищем, яке сприяє зловживанням з боку керівників кредитних спілок, а найголовніше – відволікає ці кошти з банків, що унеможливує їх ефективне використання економікою країни. Отже, подальше збільшення кількості кредитних спілок загрожує суттєвим відволіканням коштів з економіки, відповідно, й негативним впливом на її функціонування.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

На нашу думку, таке регламентування законодавчих прогалин створює передумови для різних зловживань з боку керівників вітчизняних кредитних спілок. Ідея створення кредитних спілок та надання їм статусу неприбуткових організацій з метою звільнення від оподаткування, можливо, й мала на меті соціальний аспект, проте з огляду на законодавчу приналежність кредитних спілок до фінансових установ, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг (наголошуємо, що мета цих послуг – отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів), на практиці закріплення статусу неприбуткових організацій за кредит-

ними спілками в Україні фактично сприяло зловживанням з їх боку: як прямим – у вигляді діяльності фінансових пірамід, так і опосередкованим – у вигляді недоотримання державою надходжень (податків і зборів) від кредитних спілок.

У цьому контексті об’єктивно постає питання: чи насправді в Україні кредитні спілки доцільно розглядати як неприбуткові організації, а отже, звільняти їх діяльність від оподаткування? Адже за своєю природою вона дуже схожа з банківською діяльністю, проте, на відміну від останньої, доходи від надання фінансових послуг кредитними спілками не оподатковуються. Незважаючи на те, що за своєю природою кредитні спілки є депозитними корпораціями, тобто корпораціями, основним видом діяльності яких є фінансове посередництво і які мають зобов’язання у формі депозитів або інших фінансових інструментів, наближених за своїми властивостями до депозитів, в Україні доходи кредитних спілок не підлягають оподаткуванню. Навіть незважаючи на те, що кредитні спілки в Україні отримують надприбутки, зокрема від кредитних операцій, ставки за якими іноді сягають (про що вже йшлося) 80% річних, ці доходи не підлягають оподаткуванню внаслідок законодавчого закріплення за такими установами статусу неприбуткових організацій відповідно до Закону України “Про кредитні спілки”.

У свою чергу, Податковим кодексом України неприбутковим установам надано право самостійно приймати рішення щодо їх оподаткування на загальних підставах або надання їм податкових пільг шляхом включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій. При цьому право кредитної спілки на користування пільгами щодо оподаткування прибутку виникає саме після внесення її до Реєстру неприбуткових установ та організацій на підставі пункту 157.12 статті 157 Податкового кодексу України [14].

Також Податковим кодексом України (пункт 157.4 статті 157) [2] встановлено види доходів кредитних спілок, які звільняються від оподаткування:

- кошти, які надходять до кредитних спілок у вигляді внесків на потреби, передбачені законом;
- доходи від здійснення операцій з активами (у тому числі пасивні доходи) кредитних спілок;
- дотації або субсидії, отримані з державного чи місцевого бюджету, державних цільових фондів або в ме-

жах технічної чи благодійної, у тому числі гуманітарної, допомоги.

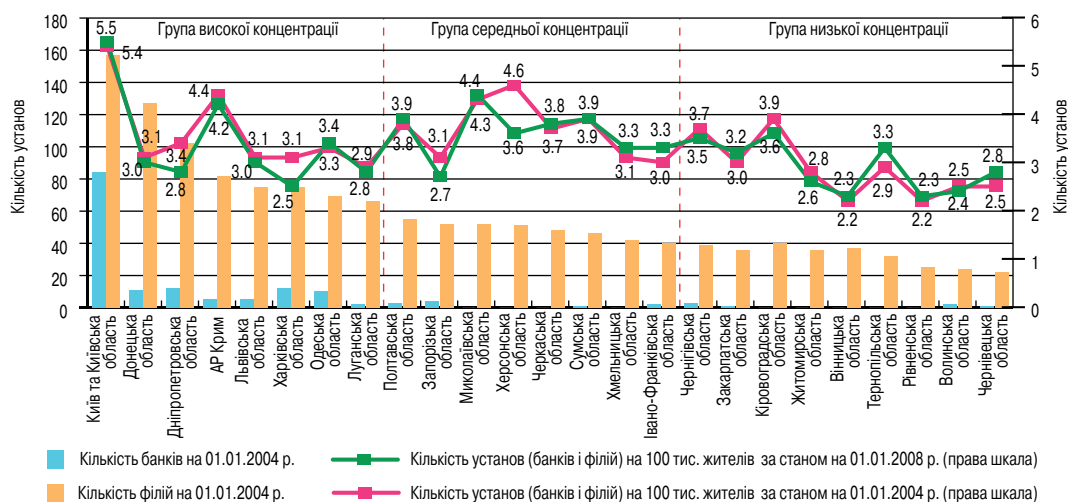
Законом України “Про кредитні спілки” [8] визначено основні види діяльності, які має право здійснювати кредитна спілка:

- приймати вступні та обов’язкові пайові та інші внески від членів спілки;
- надавати кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості й забезпеченості в готівковій і безготівковій формах;
- залучати на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формах;
- виступати поручителем виконання членом спілки зобов’язань перед третіми особами;
- розмішувати тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків, об’єднаній кредитній спілці, а також придбавати державні цінні папери;
- залучати на договірних умовах кредити банків, кредити об’єднаної кредитної спілки, кошти інших установ та організацій;
- надавати кредити іншим кредитним спілкам;
- виступати членом платіжних систем;
- оплачувати за дорученням своїх членів вартість товарів, робіт і послуг у межах наданого йому кредиту;
- провадити благодійну діяльність за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів.

Інша діяльність кредитної спілки, крім передбаченої цим законом, не допускається. Доходи від усіх законодавчо визначених видів діяльності кредитних спілок відповідно до норм Податкового кодексу України можуть бути звільнені від оподаткування. У разі порушення норм законодавства Податковим кодексом України (пункт 157.14 статті 157) передбачена можливість вилучення таких суб’єктів із Реєстру неприбуткових установ та організацій.

Порушеннями норм законодавства у цьому контексті вважаються: використання звільнених від оподаткування коштів на цілі, не передбачені статутом, зокрема на провадження господарської діяльності. Тому кошти та майно, використані не за цільовим призначенням, вважаються доходом і оподатковуються за загальною ставкою податку на прибуток [14]. Проте на практиці оподаткування кредитних спілок зводиться до включення їх до Реєстру неприбуткових установ та організацій, а отже, і звільнення отрима-

Графік. Кількість банків і філій в Україні у 2004 р. та 2008 р.

Джерело: складено за офіційними даними Національного банку України.

них ними доходів від оподаткування.

Крім того, на користь припущення щодо навмисного схвалення Закону України “Про кредитні спілки” з метою уникнення оподаткування кредитними спілками свідчить такий факт. Оскільки на момент прийняття закону вітчизняна банківська система, на відміну від зарубіжних країн, у яких зародження та становлення кредитної кооперації відбувалося на тлі саме нерозвинутості банківського сектору, була вже достатньо розвинутою та мала досить розгалужену мережу філій і відділень, то об’єктивної потреби у схваленні цього закону не було. Правильність цієї точки зору доводить також той факт, що найбільша кількість кредитних спілок до фінансової кризи була відкрита в регіонах, у яких зосереджено найбільше банків та їхніх філій, зокрема у Києві та Київській області (див. графік). Зважаючи на викладені вище факти, можна зробити висновок, що потреби у розвитку кредитних спілок, начебто з метою охоплення населення України фінансовими послугами, насправді не було.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КООПЕРАЦІЇ В СВІТІ

Нині у світі існує чотири підходи до правового регулювання діяльності кооперації, які реалізуються в рамках конституційного, цивільного, адміністративного, кооперативного, банківського та податкового законодавства. Перший — це уніфіковане законодавство, яке регулює створення та діяльність усіх юридичних осіб. Другий — загальне правове регулю-

вання кооперації. Третій — відокремлене правове регулювання різних видів кооперативів, яке зводиться до диференційованих нормативних актів про кооперативи залежно від їх виду і галузевої приналежності. Четвертий підхід — змішане правове регулювання, тобто поєднання загального правового регулювання кооперації (закон про кооперацію) та спеціального правового регулювання окремих видів кооперативів.

За результатами дослідження цих підходів встановлено, що суттєвим недоліком змішаного підходу до правового регулювання діяльності кредитних кооперативів є можливість застосування тих чи інших норм окремих законодавчих актів, відповідно, й високий ризик зловживання суб’єктами, щодо яких ці норми застосовуються. Саме змішаний підхід до правового регулювання кредитної кооперації, незважаючи на численні його недоліки та значну критику в світі, було запроваджено в Україні. Це також дає підстави стверджувати про навмисні дії щодо створення законодавчих прогалин у сфері кредитної кооперації з метою створення умов для уникнення оподаткування доходів, отриманих кредитними спілками, а також, як уже зазначалося вище, передумов для шахрайства: прямого (створення фінансових пірамід) та опосередкованого (недоотримання державою податків).

Загалом, виходячи зі сказаного, доводиться констатувати: по-перше, відсутність об’єктивних передумов необхідності розвитку кредитних спілок в Україні з точки зору розвитку фінансового сектору; по-друге, цілковиту не-

відповідність вітчизняної практики кредитної кооперації світовій практиці (тобто у класичному її розумінні); по-третє, з огляду на викладене вище та наявність численних законодавчих прогалин навряд чи доцільно вживати заходів для подальшого розвитку системи кредитної кооперації в нинішньому її вигляді. Слід докорінно реформувати всю систему кредитної кооперації України, зокрема трансформувати кредитні спілки у кооперативні банки.

ВИСНОВКИ

1. Свідченням того, що розвиток в Україні кредитних спілок насамперед зумовлений не соціальною спрямованістю, а прагненням до отримання доходів, які б не підлягали оподаткуванню, є на практиці нехтуванням основними принципами кредитної кооперації.

2. Звільнення кредитних спілок в Україні від оподаткування невмотивоване. З огляду на специфіку їх діяльності і враховуючи те, що фінансова система України розвивається на основі банків, тобто є банкоцентричною, подальший розвиток кредитної кооперації в Україні повинен відбуватися шляхом перетворення (трансформації) вітчизняних кредитних спілок у кооперативні банки. Це, з одного боку, відповідає кращій світовій практиці, а з другого, — дає змогу автоматично вирішити три важливі питання: підвищення ефективності регулювання та нагляду за кредитними спілками, запровадження системи гарантування вкладів, вирішення

проблеми прямого та опосередкованого шахрайства, тобто зменшить ризик утворення фінансових пірамід і забезпечить додаткові надходження до бюджету України.

3. Світовою практикою вироблено чотири підходи до правового регулювання діяльності кооперативів (уніфіковане законодавство, загальне правове регулювання, відокремлене правове регулювання та змішане регулювання). В Україні, незважаючи на суттєві недоліки змішаного підходу, саме він і був запроваджений. У результаті є непоодинокі прояви шахрайства (прямого та опосередкованого). Враховуючи недосконалість такого підходу до правового регулювання кооперативів в Україні та з огляду на кращу світову практику, вважаємо за доцільне здійснення діяльності кредитними кооперативами, які відповідають класичним принципам кредитної кооперації, у рамках Закону України “Про споживчу кооперацію”.

Література

1. Звіт Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин та причин сучасного стану справ в системі кредитної кооперації: постанова Верховної Ради України від 24.12.2010 р. № 2891-VI.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.
3. Положення “Про фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об’єднаних кредитних спілок”: розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16.01.2004 р. № 7.
4. Положення “Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні”: постанова Національного банку України від 15.12.2004 р. № 637.
5. Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III.
6. Програма розвитку системи національних рахунків на період до 2010 року: постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2003 р. № 475.
7. Про кооперацію: закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV.
8. Про кредитні спілки: закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III.
9. Про споживчу кооперацію: закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII.
10. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III.
11. Бедринець М. Д. Кредитні спілки в системі фінансового забезпечення діяльності малого бізнесу / М. Д. Бедринець // Фінанси України. — 2001. — № 7. — С. 149–156.
12. Бланк Г. Я. Основы теории и истории потребительской кооперации СССР. — 1963.
13. Губенко С. Кредиты наличными от кредитных союзов: нюансы и отличия от банковских кредитов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.prostoblog.com.ua.
14. Задорожний О. Кредитні спілки: податковий облік. — Вісник Податкової служби України. — № 29. — 03.08.2012 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/print/model/pubs/id/2788>.
15. Крашенинников А. И., Морозов А. М. Международное кооперативное движение. — М.: Экономика, 1977.
16. Кредитная кооперация в Украине. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.creditcoop.ru.
17. Кредитные союзы США. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.creditcoop.ru.
18. Манилич М. І. Кредитна спілка: банк чи каса взаємодопомоги? // М. І. Манилич, Є. О. Галушка // Фінанси України. — 2002. — № 6. — С. 95–99.
19. Макаренко А. П., Крашенинников А. И., Кизилевич А. В., Паламарчук В. Е., Хвостов Б. Н., “Теория кооперации”, М.: Экономика, 1982.
20. Маркус Л. “Кооперация Восточной Европы — проблемы и перспективы”. — СПК, 1991. — № 8. — 28 с.
21. Ніколаєв Є. Б. Підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ/ Є. Б. Ніколаєв // Фінанси України. — 2002. — № 12. — С. 107–114.
22. Руководство по денежно-кредитной и финансовой статистике. — Вашингтон, округ Колумбия, США: Международный валютный фонд, 2000. — 157 с.
23. Хоменко О. О. Кредитні спілки — важлива складова економіки України / О. О. Хоменко // Економіка. Фінанси. Право. — 2007. — № 5. — С. 23–28.
24. Чаянов А. Б. Краткий курс кредитной кооперации. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vk.com/doc7291409_153986345?hash=3ab7ee254004b4692f&dl=28aabb49a7217e1962.
25. Oeuvres Choiesies de A. V. Cajanov S. // R. Publishers Limited Johnson Reprint Corporation Mouton & Co, 1967. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.runivers.ru/lib/book6022/>.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у травні 2013 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ОМЕГА БАНК” (колишня назва – Публічне акціонерне товариство “Сведбанк”)	ПАТ	5 440 927 662	31.10.1991 р.	69	м. Київ, вул. Новокостянтинівська, 18, літера “В”
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “МІЖНАРОДНИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК”	ПАТ	110 079 750	11.03.2008 р.	321	м. Київ, вул. Лаврська, 16
Одеська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “ІМЕКСБАНК”	ПАТ	1 290 000 000	29.03.1994 р.	241	м. Одеса, просп. Гагаріна, 12-а

¹ “Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків” опубліковано у “Віснику НБУ” № 2, 2013 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сілецька.

Дискусія/

У пошуках українськості: між дилемами Європи та викликами Росії

Довкола цих ключових тем точилися основні дискусії під час VI Міжнародних філософсько-економічних читань "Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей", які відбулися в середині травня нинішнього року у Львівському інституті банківської справи Університету банківської справи Національного банку України і стали черговим щорічним підсумком роботи Українського філософсько-економічного наукового товариства. До організаторів цього форуму також долучилися Київський національний університет імені Т.Шевченка, Московський державний університет імені М.Ломоносова, Львівський національний університет імені І.Франка, Національний університет державної податкової служби України, Інститут досліджень економіки і суспільства XXI століття, Дрогобицький державний педагогічний університет імені І.Франка.

In the middle of May 2013, the 6th International Philosophical and Economic Lectures "Philosophy of Financial Civilization: Individual in the World of Money" took place at the Lviv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine, being another annual result of work of the Ukrainian Philosophical and Economic Scientific Society. Among organizers of the forum, there were the Taras Shevchenko National University of Kyiv, the Lomonosov Moscow State University, the Ivan Franko National University of Lviv, the National University of State Tax Service of Ukraine, the All-Ukrainian NGO "Institute for Economy and Society Research of 21st century", the Ivan Franko State Pedagogical University of Droboych.

Економіка – це сфера людських відносин, багато в чому суб'єктивних, які важко чітко прогнозувати та неможливо раціоналізувати. Особливості перебігу економічних процесів у різних країнах у кризовий та посткризовий періоди вкотре засвідчує все більший вплив на них позаекономічних чинників, серед яких – особливості національного характеру, історичний досвід, ментальність, релігія, традиції та цінності кожного народу і навіть таке метафізичне поняття, як душа. Все частіше дослідники звертаються до комплексного вивчення багатовимірних проблем, пов'язаних із передумовами і наслідками глибинних трансформацій людини і соціуму в умовах сучасної фінансової цивілізації та нової посткризової епохи, застосовуючи методологічний апарат одразу кількох дисциплін та наук: економіки, філософії, психології, суспільствознавства, нової міждисциплінарної галузі знань – філософії економіки або філософії господарства.

Саме з таких інтегральних позицій підходили до трактування глобальних процесів сьогодення та пошуку новітніх світоглядних моделей учасники вже традиційних VI Міжнародних філософсько-економічних читань – провідні представники філософської думки та економічної науки з дев'яти потужних науково-освітніх закладів чотирьох країн:

Пленарне засідання відкрила доктор філософських наук, професор Зоя Скринник.

України, Росії, Польщі, Білорусі.

Пленарне засідання форуму розпочалося з доповіді доктора економічних наук, професора Вищої школи банківництва у Познані (Республіка Польща) **Юзефа Антонія Габера** "Дилеми дискусії про майбутнє Європи". Він вважає однією з фундаментальних проблем чи дилем – брак бачення цілісного образу майбутнього європейського континенту, де Європейський Союз становить лише половину. Без другої половини, до якої належить також Україна, в Європи майбутнього немає, стверджує вчений. Та й

політичні перспективи самого Євросоюзу залишаються примарними: триває дискусія між країнами за обсяги повноважень, делегованих наднаціональним органам. Глобалізація не веде до інтеграції, стверджує доповідач. Незважаючи на зовнішню уніфікацію, сучасний світ дедалі більше поляризується, бо сповідує різні системи цінностей – і це підтверджує практика міжнародних відносин у політичному, господарському, суспільному вимірах. Між країнами і народами загострюється суперництво за досягнення тих чи інших переваг, зокре-

ма на ринку капіталу, де велику вагу мають усілякі рейтинги, часто досить маніпулятивні.

Проблематичними є також перспективи спільної валюти. Монетарна політика національних банків втратила еластичність і визначається Європейським центробанком. У країнах єврозони посилюються відцентрові тенденції. Наприклад, у Німеччині зміцнюється політичне угруповання, яке ставить за мету відновлення національної валюти – марки. Дилема підкріплюється прикладом британської економіки, яка, мовляв, так добре розвивається саме завдяки тому, що там не запроваджено спільної валюти. А деякі міжнародні фінансисти висловлюють переконання: якби Кіпр вийшов із зони євро, то самостійно врятував би власну економіку і фінансову сферу. Чи не тому у польському суспільстві нині переважає думка, що країні слід утриматися від вступу до єврозони, аби не втратити фінансової самостійності та можливості оперативного регулювання ринків, повідомив професор із Польщі.

Чи готова Україна до вступу в Європейський Союз? На переконання пана Габера, кожна країна до цього готова, але сам ЄС не готовий до розширення. Просування Євросоюзу на схід не вирішує жодних практичних проблем, у тому числі проблеми взаємин між народами. У цьому контексті Юзеф Габер вважає, що слід залишити в минулому неоднозначний історичний спадок відносин між українським, польським, російським народами та об'єднати зусилля в ім'я майбутнього. У слов'янських народів зовсім інша душа, яка не вимірюється грошима і не обмінюється на них, зазначив він, саме на цьому підґрунті слід розвивати потужні міждержавні зв'язки. Стабільна Центральна і Східна Європа, яка розвиває економічну, науково-технічну і міжлюдську співпрацю, – це сила, спроможна зробити серйозний виклик країнам Заходу, переконаний Юзеф Габер.

Про *“Російський виклик розвиткові Росії”* (а відгомін цього виклику чути також в інших країнах) говорив у своїй доповіді **Юрій Осипов**, доктор економічних наук, професор, президент Академії філософії господарства, керівник Центру суспільних наук Московського державного університету ім. М.Ломоносова. Доповідач пояснив тему своєї доповіді таким чином, що Росія на нинішньому етапі робить виклик сама собі й своєму розвитку, аби перенаправити його в інше русло. Вчений досить критично оцінює ринкові соціогосподарські, політико-економічні реформи в Російській

Федерації, які в результаті сформували, на його переконання, непродуктивну систему привласнення-розподілення, залежну від глобального фінансово-економічного господарства, що обмежує можливості та пригнічує незалежний розвиток країни. Для переходу російського господарства і соціуму від кризи до посткризового розвитку, неоіндустріалізму Юрій Осипов пропонує власну формулу, що мовою оригіналу звучить як *“перестроение”* (перебудовання або перелаштування), що, на відміну від *“перебудови”*, не означає ламання стін і підвалин, а мобілізаційну консолідацію творчих сил безпосередньо *“на марші”* з метою прориву в напрямку постреформного оновлення буття.

Доповідач вважає, що нині перед Росією відкриваються реальні можливості подолання кризових явищ, тут завжди влада була сильнішою за гроші. Здійснення оновлення потребує подальшого зміцнення і централізації влади, воно під силу вольовому державнику, який очолить та ефективно управлятиме змінами в країні. Росія – це інший світ, не європейський, і таким ніколи не стане, заявляє вчений, тут ніколи не було повноцінного вільного підприємництва, ефективного господарства й економіки. Майбутнє цієї країни – за неодирижизмом укупі з підпорядкованим йому неолибералізмом, централізоване управління через контекст: морально-продукуючу ідеологію, культуру, пропаганду патріотизму, національного саморозвитку, православних цінностей. У Росії немає іншого виходу: або вона велика і сильна держава, або вона розвалиться на частини і зникне з геополітичної карти світу, переконаний Юрій Осипов.

Учасників слухань цікавило: де в такій моделі доповідач бачить місце України? На думку російського вченого, Україна і Росія приречені на тісні зв'язки, але без об'єднання в єдине державне утворення. Водночас, за його словами, Україна нині перебуває у стані *“розтягування”*: з одного боку Європа, з другого – Росія. Головне, щоб це розтягування не призвело до розриву. Але не в результаті зовнішніх впливів, а внаслідок дії сил усередині самої України, які й бракує консолідації, вважає Юрій Осипов.

На важливій ролі держави у процесі впровадження реальних реформ наголошувалося і в доповіді *“Інституційна спроможність держави як підґрунтя ефективної політики неоіндустріалізації”*, з якою виступив доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління національним господарством Національної академії державного управ-

ління при Президентові країни, генеральний директор Всеукраїнської громадської організації *“Інститут досліджень економіки і суспільства ХХІ століття”* **Володимир Бодров**. Питання не в тому, які контр- чи постреформи слід нині проводити, а в тому, наскільки широке коло людей охоплюють ці зміни та чи відповідають вони інтересам і потребам суспільства. В Україні, на думку доповідача, спостерігається поглиблення масштабної ін-

Гарячі дискусії розгорнулися за круглим столом.

ституціональної кризи, наслідками якої є відчутне зниження дієвості контрольних та регулятивних функцій держави. Радикальні перетворення виявляються неадекватними сподіванням громадян, згадаймо хоча б реакцію суспільства на довгоочікувані податкову чи пенсійну реформи.

Окремі фінансово-промислові групи, керуючись приватними економічними інтересами, продовжують нарощувати низькотехнологічний сировинний експорт, втягуючи країну в залежність від кон'юнктури світових ринків, або паразитують на дешевому імпорті, збільшуючи зовнішні борги. Україна потребує радикального розвороту, пов'язаного з подоланням існуючої структури економіки, забезпечення спроможності держави здійснювати ефективну політику модернізації, неоіндустріалізації країни і виведення її на траєкторію сталого розвитку. Адже існуюча структура національного господарства незалежно від вибору будь-якого інтеграційного вектора не гарантує суверенітету країни. Особливої ваги набуває проблема стратегічного, загальнонаціонального, а не приватного вибору, поєднання інтересів – особистих, суспільних, корпоративних, олігархічних, державних. Неможливо охопити неохопне, беручись за проведення одночасно понад двадцяти реформ, слід зосередитися на реалізації 3–4 програм загальнонаціонального значення,

які б стали своєрідним модернізаційним ядром економіки. Очевидно, що у цьому напрямі слід шукати можливі шляхи подолання глобальної кризи, а не замикатися на вічному протистоянні лібералізму і державного інтервенціонізму, зауважив Володимир Бодров.

Під впливом виступів попередніх доповідачів президент Українського філософсько-економічного наукового товариства, доктор філософських наук, професор Київського національного університету ім. Т.Шевченка **Володимир Ільїн** дещо скоригував раніше заявлену тему і порушив питання про *спосіб мислення епохи* – особливу інтелектуальну атмосферу, яка передує будь-яким соціально-економічним або політичним змінам та зумовлює їх. Він навіть приклад епохи реформації в Європі, що була пов'язана з буржуазними економічними революціями, настанням ринкових відносин, нової капіталістичної економіки. Тодішні кардинальні соціально-економічні зміни стали затребуваними в результаті еволюційного формування особливого духу підприємництва, так званої етики протестантизму, яку описав німецький соціолог та економіст Макс Вебер у своїй праці “Протестантська етика і дух капіталізму”.

Тож і сьогодні слід досліджувати спосіб мислення сучасної епохи – епохи складної і сповненої протиріч, у багатьох моментах неприємної і критикованої. Ми бажано, аби спосіб мислення відповідав нинішнім потребам, прагнемо підкорити його раціональності, апелюємо до держави та її впливу на процеси. Варто усвідомлювати, що результати змін можуть виявитися зовсім не такими позитивними, як передбачалося й очікувалося – це ми, зокрема, спостерігаємо на прикладі нинішніх проблем і приріч об'єднаної Європи. Але сподівання на формування нового способу мислення дає можливість вийти з цієї ситуації, побудувати якісно нову модель, знайти нелінійний шлях розвитку. На завершення свого виступу Володимир Ільїн навіть слова сучасного західного економіста Деніела Хаусмана: “Методологічні питання, які порушує економічна наука, різноманітні і складні. Більшість із них не має відповіді. Але співпраця між філософами й економістами зможе якщо не дати відповіді на ці запитання, то хоча б дещо їх прояснити”.

Філософську дискусію було продовжено на об'єднаному секційному засіданні. Змістовною і цікавою була доповідь кандидата філософських наук, провідного наукового співробітника Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України **Олександра**

Шморгуна “Комплементарність та антиномічність ціннісно світоглядних моделей економічної та постекономічної людини”. Він торкнувся наскрізної теми всіх філософсько-економічних читань: які світоглядні моделі мають бути в основі економічних і політичних реформ не тільки України чи Росії, а всієї світової цивілізації? За словами доповідача, останнім часом на Заході все частіше говорять про потребу повернення до протестантської етики. Ми і сьогодні бачимо, як працює один з її принципів: кожен збагачується як може, але не працює друга частина ідеї Адама Сміта про “невидиму руку ринку”, тобто сповідування окремими індивідуумами егоїстичних економічних інтересів не веде до збагачення держави. Чому? Тому що знівельовано вплив на суспільство і ринкову економіку інших важливих постулатів християнства: любові, ставлення до ближнього як до самого себе, ідеї спасіння, що серед іншого виступали мотивацією чесного бізнесу.

Ще на початку XX століття стало очевидним, що механізми матеріальної стимуляції підвищення інтенсивності праці, засновані суто на принципах раціоналізму, себе вичерпали. Економіка потребує залучення емоційно-вольової природи людини, складної системи мотивацій, що знаходиться поза межами безпосереднього зиску чи елементарної вигоди. Можна навести приклади самоорганізації громад, несприйняття культу грошей, прояву принципів корпоративізму, коли керівник фірми погоджується скоротити власну зарплату і відпустку, так само, як і члени трудового колективу, аби подолати кризові моменти і досягти конкурентної переваги. У цьому сенсі нова економіка так званого постіндустріального типу справді стає постекономікою, а людина може бути визначена як постекономічна людина.

За яких умов можливі глибинні суспільні зміни в Україні? Як, скажімо, унеможливити корупцію чиновників і відродити цінність безкорисливого служіння своїй країні і своєму народові? На думку доповідача, важливим видається повернення до базових принципів європейської корпоративно-солідаристської моделі. А нестандартні шляхи здійснення модернізаційних перетворень здатні обрати лідери нового типу. І ще одна теза: упродовж XX століття спостерігалось протистояння націоналістично орієнтованих еліт різних країн. Зараз на тлі глобалізму виникає потреба не лише у поверненні до патріотизму, а й до об'єднання всіх патріотично орієнтованих політичних та

економічних еліт країн світу. Синтез таких прогресивних сил має забезпечити перехід до нової моделі світобудови, наголосив Олександр Шморгун.

У рамках VI Міжнародних філософсько-економічних читань відбувся круглий стіл на тему “Учення про ноосферу крізь призму філософії господарства та фінансовознавства”, присвячений 150-річчю від дня народження видатного вченого Володимира Вернадського. Тут не обійшлося без досить гострої дискусії стосовно того, українському чи російському народам належить наукова спадщина мислителя. Головуючий на засіданні професор Юрій Осипов запропонував трактувати поняття ноосфери Володимира Вернадського як метафізичне явище, сферу свідомості, яка існує поза окремими особистостями, поза часом і простором. Це поняття близьке до образу Софії (центрального образу філософії В.Соловйова, П.Флоренського, С.Булгакова): премудрості Божої, надсвітової “пам'яті”, в якій зібрані всі ідеї, людська і суспільна свідомість.

Співдоповідач доктор економічних наук, професор Львівського національного університету імені І.Франка **Лідія Гринів** закликала конструктивно досліджувати не лише концепцію В.Вернадського про ноосферу, а і його вчення про біосферу, її закони та умови гармонійного співіснування з господарською діяльністю людини у контексті формування якісно нової моделі розвитку екологічно збалансованої та соціально орієнтованої економіки XXI століття.

За матеріалами VI Міжнародних філософсько-економічних читань опубліковано збірник наукових праць, який містить результати досліджень понад сімдесяти науковців. Традиційно під час форуму були вручені посвідчення новим членам Українського філософсько-економічного наукового товариства та почесні відзнаки за вагомі особисті внески у наукові дослідження.

Учасники слухань також відвідали село Нагуєвичі Дрогобицького району Львівської області, родинну хату і музей Івана Франка. Було озвучено пропозицію один із наступних круглих столів у межах філософсько-економічних читань присвятити філософській та економічній спадщині Великого Кам'яняка, чий слова можна розглядати в тому числі як філософсько-економічний заповіт нинішнім поколінням: “...нам пора для України жити”.

Підготував до друку **Юрій Матвійчук**,

“Вісник НБУ”.
Фото автора.

Круглий стіл/

Сучасний банкір: хто він?

Університет банківської справи Національного банку України провів засідання круглого столу “Професійна модель сучасного банкіра”, в якому взяли участь викладачі, студенти і вчорашні випускники УБС, працівники НБУ, а також представники комерційних банків.

The NBU Banking University held the round table meeting “Professional model of a modern banker”, in which lecturers, students and graduates of the University, NBU employees and representatives of commercial banks took part.

Нині в банківській системі України, включаючи центральний банк держави, працює 228 тисяч осіб, середній вік службовців системи НБУ — 43 роки, плинність кадрів становить 4% — такі цифри оприлюднив перед учасниками круглого столу заступник директора департаменту персоналу НБУ **Анатолій Тихий**. Хто ці люди, які професійні вимоги висуваються до них, якими професійними навичками повинні володіти кандидати на заміщення вакантних посад у Національному банку України? Образно кажучи, щоб людина пройшла за конкурсом і її взяли на роботу до центрального банку держави, треба мати найсвітлішу голову. Тобто, крім знань і високих оцінок у магістерському дипломі слід мати практичний досвід роботи в банківській системі, володіти навичками розроблення проектів нормативних документів, уміти аналізувати і прогнозувати, користуватися математичними знаннями, досліджувати економічні явища і процеси, досконало володіти літературною українською мовою. Віднедавна до цих обов'язкових вимог додалася ще одна — знання іноземної мови.

Для забезпечення якісного добору працівників у Національному банку розробили кваліфікаційні характеристики професій. Наприклад, для керівника відповідного рівня необхідна повна вища освіта за певним напрямом підготовки, післядипломна освіта в галузі управління, а також стаж керівної роботи в цій сфері. Крім того, посада вищої категорії передбачає, що у працівника є певний стаж роботи на посаді нижчої категорії.

Взагалі ж банкір, де б він не працював — у центральному чи іншому банку, на думку Анатолія Тихого, — це людина, яка вміє концентрувати увагу протягом тривалого часу на одному предметі і швидко переключатися на інший вид діяльності, працювати в

умовах дефіциту часу та інформації. Останнім часом велика увага приділяється діловій комунікації, вона є невід'ємним елементом у професійній діяльності банкіра.

Ринок банківських працівників сьогодні перенасичений. Причина зрозуміла: криза макроекономічного простору призводить до того, що іноземні банки йдуть з ринку, тож серед тих, хто шукає роботу, зростає конкуренція, висловив занепокоєння голова правління ПАТ “Укргазпромбанк” **Ігор Грицак**. Однак йому заперечив директор із фінансового моніторингу Фідобанку, доктор технічних наук **Сергій Дмитров** (він же працює радником у університеті і викладає фінансовий моніторинг): уже шість років поспіль Університет банківської справи випускає фахівців із фінмоніторингу, які на сьогодні є найзатребуванішими в банках. Він навіть лише “голу” статистику: працевлаштування перших трьох випусків було 100-відсотковим, у наступні роки працевлаштувалося 85% випускників. І ще з числа студентів, які здобували спеціальність із фінмоніторингу, 70% їх після проходження практики залишали на роботі в банках. З гордістю Сергій Дмитров говорив про своїх учорашніх студентів. Серед них уже є члени правління, керівники підрозділів із фінмоніторингу в різних банках.

В унісон попередньому оратору **Анна Яворівська**, випускниця університету, а нині начальник управління навчання та розвитку департаменту персоналу Унікредит-банку підтвердила, що сьогодні банку потрібні талановиті. Замало просто добре виконувати свою роботу — потрібно втілювати нове. Кого зі співробітників банку можна вважати високопотенційним фахівцем? Того, хто демонструє високі бізнесові результати. А чи не найважливіша якість професіонала — здатність постійно навчатися. Можливості для піз-

нання — безмежні, але нові технології змушують знати більше. Це дарує натхнення, захоплено говорила Анна.

А якими ж повинні бути компетенції сучасного банкіра? — порушила питання директор компанії “Менеджмент успіху” **Тетяна Землякова** і як кандидат психологічних наук із точки зору психології і науки повела мову про нові вимоги до професіоналів. Компетенція — це, по суті, знання + ставлення до життя + особливості особистості. Ми живемо в час, коли змінюється світ, коли зі ста професій ще п'ять років тому дванадцять не існувало... Зростає міжнародна глобальна конкуренція, в Китаї та Індії народжується більше талановитих дітей, ніж в усьому світі. Відповідно до цієї статистики бізнес робить вибір і обирає, де дешевше і простіше. Освіта стає все доступнішою для всіх, і в цьому сенсі великого значення набуває стратегія самоосвіти. Недавно ж кажуть, що для того, аби прочитати цікаву півторагодинну лекцію, викладачеві треба готуватися до неї два тижні. Отже, сьогодні як ніколи висуваються нові вимоги до особистості: здатність працювати з великим масивом інформації, миттєво переорієнтуватися з конкретних знань на бізнес у цілому, розуміти: те, що не встиг зробити сьогодні, через місяць уже буде непотрібно.

Крім знань, цінується відповідальність і дисципліна, зауважила доцент кафедри банківської справи університету **Ганна Карчева**. Протягом чотирнадцяти років вона працювала в Національному банку, очолювала найгарячіші ділянки в банківському нагляді, тож має рацію, коли говорить, що розумних багато, а з головою — мало. А банкір повинен добре знати, крім економіки, ще й математику і статистику, аби вміти думати й розраховувати різні сценарії виходу із ситуації.

На закінчення директор Інституту магістерської та післядипломної освіти УБС НБУ **Тетяна Гірченко** акцентувала на тому, що університет постійно розвивається. Нинішній навчальний рік, який завершується, впише в історію вузу ще одну сторінку: студентів протягом двох семестрів опановували дві нові спеціальності — фінансово-облікову аналітику й управління банківською безпекою. Заступник Голови Національного банку **Віра Ричківська** вручила учасникам круглого столу подяки.

Людмила Патрікац,
“Вісник НБУ”.

Віктор Козюк

Доктор економічних наук, професор

E-mail: victorkozyuk@rambler.ru

ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ РЕЗЕРВНОЇ ВАЛЮТИ

Виявлено, що в процесі аналізу перспектив резервних валют зростає значення атеоретичних підходів, що засвідчує невизначеність майбутньої моделі глобальних монетарних взаємин. На підставі дослідження глобальної монетарної нестабільності стверджується, що резервний статус валют не повинен розглядатись як незмінний. Розроблена теоретична модель життєвого циклу резервних валют краще узгоджується з логікою формування глобальної поліцентричності, дає змогу побачити специфічні риси монетарних взаємин у світі у розрізі окремих стадій життєвого циклу резервної валюти. Потенційна нестабільність у сфері резервних валют потребує від України орієнтації на більш гнучкий курс та зниження залежності макроринкової стабільності від величини валютних резервів.

It was revealed that when analyzing reserve currencies prospects the role of atheoretical approaches is rising, being indicative of uncertainty of the future model of global monetary relations. On the ground of the investigation of the global monetary uncertainty it is asserted that currency's reserve status should not be considered as a permanent one. The developed theoretical model of reserve currencies' life cycle is harmonized with the logic of formation of global polycentricity and makes it possible to see specific features of the global monetary relations in the context of separate stages of the reserve currency life style. Potential instability in the reserve currencies sphere requires Ukraine's orientation towards more flexible exchange rate and a reduction of the macrofinancial stability dependence on the amount of exchange reserves.

Ключові слова: резервні валюти, резервні активи, валютні резерви, життєвий цикл, глобальна монетарна нестабільність.

Key words: reserve currencies, reserve assets, exchange reserves, life cycle, global monetary instability.

Непередбачуваність наслідків глобальної фінансової кризи стає дедалі окресленішою з віддаленням у часі від обвалу іпотечного ринку США. Особливої гостроти проблемі додає те, що нагромаджені з цілком раціональних міркувань глобальні валютні резерви загрожують не просто трансформацією вразливості країн зі значними зовнішніми активами, а починають перетворюватися на тягар для глобальної економіки в цілому. Однак найбільшою мірою це загрожує центрам емісії резервних валют, оскільки продовження невизначеності у траєкторіях розвитку глобальних монетарних процесів не підвищує вірогідності відновлення резервного статусу провідних грошових одиниць у світі, а розширює

спектр потенційних варіантів розвитку подій, роблячи точку біфуркації ризиковою відносно спроможності підтримувати глобальну макроринкову стабільність навіть порівняно з поточною ситуацією асиметричного панування долара США та євро. Глобальна фінансова криза інспірувала прискорення глибоких змін у світовій економіці, які демонструють потребу створення теоретичних, структурних та сценарних альтернатив чинній монетарній карті світу, акцентуючи на тому, що резервний статус валюти — це не довічна монополія. Наявність історичних прецедентів швидкої зміни глобальних монетарних лідерів (втрата лідерства Британією та його набуття США) припускає певну циклічність у набутті і втраті резервно-

го статусу деякими національними грошовими одиницями. Відсутність теоретичних напрацювань у цій площині сукупно зі значними ризиками спонтанного формування нового монетарного устрою світу зумовлюють актуальність дослідження феномену життєвого циклу резервної валюти.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ВРАЗЛИВОСТІ РЕЗЕРВНИХ ВАЛЮТ У ПОСТКРИЗОВОМУ ВИМІРІ

Теоретичні моделі резервної валюти передбачають, що така валюта несе певні вигоди для користувачів — країн світу у вигляді ліквідності, ефекту масштабу цін, зниження трансакційних витрат і ефекту мережі. З цих міркувань вона є своєрідною

природною монополією [1]. Переводячи даний підхід на категорії теорії галузевих ринків, слід констатувати: наявність вигод від природної монополії не виключає, що структура ринку резервних валют може відхилятися від панівної виокремленості одного центрального банку. Якщо взяти до уваги також і фінансовий аспект проблеми, то якість активів, емітованих у такій валюті, є не менш важливим елементом, що визначає тип відповідної ринкової структури. Звідси більшість критеріїв набуття валютою статусу резервної так чи інакше поєднує монетарні та фінансові переваги природного монополіста. Однак такий підхід не містить прямих теоретичних застережень щодо монополії лише однієї резервної валюти. Це означає можливість певної конкуренції між окремими валютами сукупно із фінансовими системами, що генерують деноміновані у них активи.

У світлі глобальної фінансової кризи дискусії про альтернативу пануванню долара здебільшого спираються на ідею щодо неадекватності моделі глобальної ліквідності через асиметричний доступ країн світу до резервних активів. Викривлення в глобальній грошовій пропозиції у цьому зв'язку є очевидними, що має негативні наслідки для фінансової стабільності [2; 3; 4]. Проте чимало дослідників ще до глобальної фінансової кризи наголошувало, що панівний статус долара не відображає багатьох нових тенденцій, зумовлених поступовою регіоналізацією монетарного та фінансового простору світу, зростанням значення країн із ринками, що формуються, пошуком альтернатив долару безвідносно до характеру монетарної політики США [5; 6]. При цьому розширення аналізу за рахунок долучення до монетарних переваг долара специфіки боргових ринків розвинутих країн [7], а також природних бар'єрів швидкого “виходу з резервної валюти” [8] відображає наявність потужної інерції у сфері глобальних монетарних взаємин, що, ймовірно, підтримуватиметься як самими США, так і тими, хто одержує зиск від перерозподілу долларової ліквідності на користь підтримки власного економічного зростання (теоретичний аналіз цієї тези див. у [9]).

Якщо ж подивитися на цю проблему з позиції кумулятивного поєднання тривалої тенденції до нагромадження валютних резервів у світі з посткризовими труднощами у розви-

нутих країнах, то можна побачити виокремлення низки досліджень, які вказують на: наявність сучасного варіанта “дилеми Триффіна” [10]; просування інтернаціоналізації валют країн із ринками, що формуються, як альтернативи асиметричній діаді долар – євро [11; 12]; природне зниження ролі долара США внаслідок очікування того, що частка Сполучених Штатів у глобальному ВВП суттєво скоротиться у найближчі 20 років, а євро має низку переваг, передусім в аспекті інституціонального статусу Європейського центрального банку (ЄЦБ) та його більш консервативної монетарної стратегії [13; 14; 15]; прояв негативних рис резервного статусу валюти, вірогідність яких не розглядалася раніше у межах аналізу односторонніх вигод, що капіталізуються центром її емісії [6; 12, с. 10–17; 16; 17; 18]; зміну мотивів і подальшу їх сегментацію в сфері управління валютними резервами залежно від фізичних обсягів їх акумулювання та граничного приросту тощо [9; 19].

Проаналізувавши вказані джерела, можна побачити, що в умовах змін глобальних монетарних взаємин та структурної крихкості системи фінансових дисбалансів резервний статус валюти наражається на дію одразу кількох чинників: самодеструктивних механізмів, які підривають її перспективи; стабілізуючих механізмів, що підвищують резистентність фінансової системи в центрі її емісії і тим самим накладають обмеження на спонтанні та швидкі зміни на ринку резервних валют; механізмів, які з певного моменту передбачають несумісність інтересів управління резервними активами з елементами монополізму у сфері їх пропозиції. Неможливо теоретично визначити, який з названих механізмів має панівну дію, що спонукає до виникнення певної методологічної альтернативи аналізу перспектив резервних валют. Вона базується на атеоретичному сценарному моделюванні варіантів вірогідного розвитку подій. У такий спосіб вдається запобігти похибкам у вихідних теоретичних припущеннях, концептуальна валідність яких може бути неспівмірною зі спекулятивним характером висновків постпріорі. З другого боку, атеоретичний аналіз перспектив резервних валют ґрунтується на визнанні факту, що вони стають дедалі вразливішими: долар США – до невизначеності траєкторії федерального боргу в майбутньому та до

посткризової зосередженості Федеральної резервної системи (ФРС) на подоланні внутрішніх проблем у сфері зайнятості; євро – до фіскальної вразливості Європейського валютного союзу (ЄВС) та асиметричної втрати конкурентоспроможності в процесі реальної конвергенції; японська єна – до відносного фізичного стиснення японської економіки внаслідок так званого “втраченого десятиліття”¹; британський фунт – до неспівмірності між масштабами фінансового центру в Лондоні та рівнем боргової стійкості британського уряду тощо [17; 20; 21; 22].

Поруч із дослідженнями, які вказують на варіанти реформування глобального монетарного устрою з акцентом на зниженні монопольного становища традиційних резервних валют [2; 3; 4; 10; 23], у низці праць, акцентованих на проблемах інтернаціоналізації валют нових світових лідерів, підкреслено наявність обмежень на збереженням доларом та євро їхнього нинішнього, здавалося б, безсумнівного статусу. Насамперед ідеться про реальні кроки з посилення ролі китайського юаня та про специфічний підхід до його інтернаціоналізації, що припускає утворення значних залишків за торговельними операціями без можливості їх застосування на внутрішньому ринку активів Китаю. Фінансові та монетарні реформи у КНР однозначно похитнуть позиції традиційних резервних валют у довгостроковій перспективі, незважаючи на те, що юань наразі неспроможний виконувати функцію грошової одиниці деномінації зовнішніх авуарів [24; 25; 26].

В окрему групу можна виділити дослідження, що відображають наявність історичних прецедентів швидкої та несподіваної зміни лідерства у сфері монетарних взаємин. Різке зростання значення долара США після Першої світової війни свідчить про те, що виняткові позиції британського фунта були дуже швидко нівельовані, а остаточна втрата останнім монетарного лідерства відбулася ще до початку Другої світової війни, а не після, як це традиційно подається в літературі [27; 28].

Аналіз літературних джерел свідчить про чітку тенденцію до опонування дослідженням, в яких наголошується на унікальних та непохитних

¹ “Втрачене десятиліття” – період застою в економіці Японії після колапсу японської фінансової бульбашки. Термін спочатку охоплював період з 1991 до 2000 року, пізніше його розширили до 2010 року включно.

властивостях валют, емітованих у гео-економічних центрах світу. З огляду на те, що структурні зміни в глобальній економіці припускають виникнення альтернативних зон гравітації макрофінансових процесів, слід констатувати наявність передумов до трансформації моделі резервних активів у світі. Однак для більш коректного теоретичного аналізу таких процесів бракує концептуальних позицій, які б дали можливість показати відсутність об'єктивної незмінності масштабів застосування резервних валют, навіть при тому, що їхній резервний статус не ставиться під сумнів остаточно. Підхід до аналізу резервних валют на основі моделі життєвого циклу дасть змогу заповнити цю прогалину. Розробка такого підходу в екстраполяції на посткризові глобальні монетарні взаємини є метою цієї статті.

ГЛОБАЛЬНІ РЕЗЕРВИ В ЕМПІРИЧНОМУ РОЗРІЗІ: НЕСТАБІЛЬНІСТЬ, НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ТА ІНЕРЦІЙНА РЕЗИСТЕНТНІСТЬ

Поглиблення невизначеності щодо перспектив усталеної монодоловрової моделі резервних активів відбувається на тлі глобального зміщення у напрямі зростання темпів акумуляції зовнішніх активів центробанками, які не знизилися під час кризи, а навіть дещо прискорилися. Графік 1 демонструє, що останнім часом зростання валютних резервів у світі випереджає експоненціальний тренд. Така тенденція робить систему резервних активів парадоксально нестійкою.

З одного боку, експоненціальне зростання резервів свідчить про структурне зміщення глобального попиту у бік володіння значно біль-

Таблиця 1. Структура глобальних валютних резервів у довгостроковому періоді, %

	Золотий стандарт		Система фіксованих курсів із централізованою корекцією		Гнучкі курси та ринкові ціни на золото		
	1880 р.	1913 р.	1950 р.	1970 р.	1988 р.	2006 р.	2011 р.
Золото	90.7	81.1	70.2	40.1	48.6	9.8	11.42
Валюти	9.3	18.9	26.4	48.3	44.2	89.26	84.85
Позиція в МВФ	–	–	3.4	7.6	4.2	0.46	1.26
СПЗ	–	–	–	4.0	3.0	0.48	2.47

Джерело: Lindert P. The World Money Climate and the Ultimate Exchange-Rate Choices // International Economics. 9th ed. – Homewood: Irwin, 1991. – P. 505; річні звіти МВФ за відповідні роки.

Таблиця 2. Валютна структура глобальних резервних активів, %

	1987 р.	1990 р.	1993 р.	1996 р.	1999 р.	2002 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Долар США	56.0	50.3	56.2	60.2	67.9	64.8	66.9	64.1	62.0	61.8	62.2
Євро	–	–	–	–	12.6	23.8	24.1	26.4	27.7	26.0	25.0
Фунт стерлінгів	2.2	3.2	3.1	3.4	4.0	2.8	3.6	4.0	4.2	3.9	3.8
Японська єна	7.0	8.2	8.0	6.0	5.5	4.4	3.6	3.1	2.9	3.7	3.5
Швейцарський франк	1.8	1.3	1.2	0.8	0.7	0.4	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Німецька марка	13.4	17.4	14.1	13.0	–	–	–	–	–	–	–
Французький франк	0.8	2.3	2.2	1.9	–	–	–	–	–	–	–
Нідерландський гульден	1.2	1.0	0.6	0.3	–	–	–	–	–	–	–
ЕКЮ	14.2	9.6	8.3	5.9	–	–	–	–	–	–	–

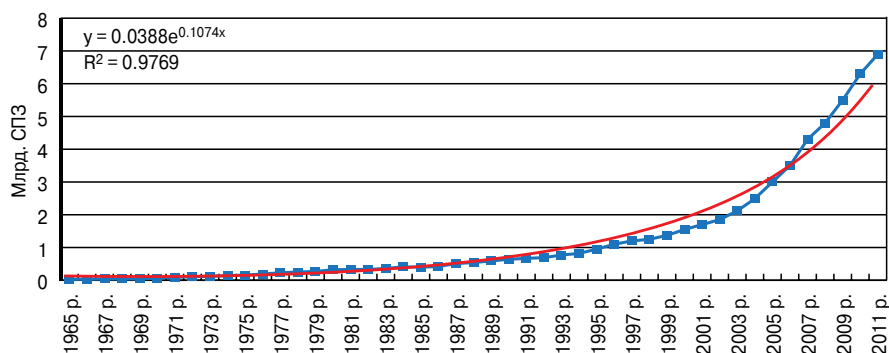
Джерело: річні звіти МВФ за відповідні роки.

шими обсягами резервних активів. Це відповідає логіці так званих мотивів завбачливого страхування від валютно-фінансових потрясінь. Підвищення значення мотивів пристосування до шоків потоків капіталу порівняно з шоками умов торгівлі та поточного рахунку також є очевидним. З другого боку, володіння резервами розподілене нерівномірно, внаслідок чого виділення групи країн зі значними їх обсягами демонструє наявність ризиків концентрації, сегментації мотивів та реалокції портфельів. Обсяг резервів країн з ринками, які формуються, є таким, що будь-які портфельні зміни позначаються на рівновазі глобального фінансового ринку та співвідношенні курсів між резервними валютами [9; 29]. Також саме країни, котрі нагромадили значні резерви, демонструють дедалі більший інтерес до зниження своєї залежності від резервних валют шляхом просування проєктів інтернаціоналізації власних грошових одиниць [30].

Екстраполяція експоненціального тренду зростання зовнішніх активів центробанків на їх структуру (див. таблиці 1–2) вказує на наявність передумов для глобальної макрофінансової нестабільності, пов'язаної зі збереженням актуальності моделі домінування долара США.

Як показано в таблицях 1–2, консервування долароцентричних витоків у глобальних монетарних процесах кореспондує із підвищувальним трендом у кумулятивних обсягах резервів, граничний приріст яких посилював інтерес до альтернативи – євро. Це означає, що чим більше зростає попит на зовнішні активи, тим більше посилюється схильність до диверсифікації. Однак кожна з доступних резервних валют має об'єктивний та унікальний набір обмежень. До перших можна віднести: фізичну ємність ринку, ліквідність боргових зобов'язань, фінансову стійкість країни-емітента, можливості здійснення кредитування останньої інстанції в

Графік 1. Динаміка глобальних валютних резервів (за винятком золота)

Джерело: побудовано на основі даних річних звітів Міжнародного валютного фонду (IMF Annual Report) за відповідні роки.

масштабах, які перевищують ємність внутрішнього ринку. Унікальні обмеження впливають із позиціонування валют перед іншими центробанками чи специфіки регулювання окремих сегментів фінансової системи. А чим більше посилюється інтерес до диверсифікації, тим більший вплив справлятиметься на курс валюти-альтернативи та ринок активів у цій валюті. В результаті цього вузький ринок (або структурно обмежений ринок, наприклад, внаслідок регулювання) ставатиме обмеженим для граничного приросту розміщених на ньому резервів чи, тим більше, для реалокції портфеля резервів. Монопольні переваги долара та євро є свідченням того, що решта ринків має недостатні фізичні параметри, щоб задовольняти потреби у глобально ліквідних засобах. У свою чергу, фрагментація суверенного боргового ринку країн ЄВС збільшує переваги долара, відносний обсяг якого в авуарах не змінюється, але в абсолютному вимірі продовжує суттєво зростати.

Можна було би стверджувати, що наявність структурних переваг долара (та євро) захищатиме позиції цих валют, утверджуючи чинну монетарну модель світу. Однак у довгостроковій перспективі така картина не є однозначною, а, швидше, навпаки.

По-перше, нагромадження резервів певною мірою є одночасно і наслідком, і причиною відносно швидших темпів зростання країн, що володіють та накопичують резерви, порівняно з країнами-емітентами резервних валют. Це впливає як з мотиву монетарного меркантилізму (занижений валютний курс і підтримання профіциту поточного рахунку), так і з мотиву самострахування від флуктуацій у потоках капіталу. В першому випадку швидші темпи економічного зростання в нагромаджувачів резервів з'являються завдяки прямому монетарному стимулюванню експорту. В другому – підтримання швидких темпів зростання досягається шляхом послаблення вразливості до шоків на фінансових ринках. Моделі конкурентного нагромадження резервів показують: щойно один великий гравець починає одержувати вигоду від подібної стратегії, його приклад наслідують усі інші. Звідси нагромадження валютних резервів супроводжується процесом перерозподілу глобального ВВП на користь країн із ринками, що формуються, створюючи передумови для розширення трансакційної

зони грошових одиниць лідерів із числа таких країн.

По-друге, відносна нейтральність стану поточного рахунку щодо макроекономічної стабільності послаблює чутливість до конкурентного тиску та допускає зміщення у бік вищих обсягів споживання порівняно з рівноважними. Втім, якщо раніше це справді можна було б вважати, за визначенням Шарля де Голля, “надмірною привілеєю” (від англ. — *exorbitant privilege*) монопольного емітента резервної валюти, то в сучасних умовах ситуація вже не є такою однозначною. Це пов'язано із наявністю асиметричних конкурентів (наприклад, євро можна вважати асиметричним конкурентом долара). Але найбільшою проблемою тут є те, що звуження реальної частки економіки монополіста-емітента резервної валюти в обсягах глобального ВВП зменшує відносну трансакційну зону та сприяє виникненню нових “монетарних агломерацій”. Останні мають довгостроковий потенціал нарощування частки реальної економіки в структурі глобального випуску продукції та поглиблення фінансових систем, завдяки чому ставатимуть дедалі зацікавленішими у послабленні залежності від монополізму окремої валюти та зниженні ризиків коливання вартості зовнішніх активів, нагромаджених у значних обсягах.

По-третє, наявність асиметричної конкуренції між кількома резервними валютами в умовах нагромадження резервів третіми країнами призводить до того, що найбільші економіки світу стають залежними від політики таких країн щодо управління своїми зовнішніми активами, а останні беруть на себе ризики коливання вартості зовнішніх активів залежно від того, якою є траєкторія курсового співвідношення між двома валютами-лідерами. Наприклад, рішення Китаю диверсифікувати власні резерви на користь євро супроводжувалося стрибком його курсу до кризи, погіршуючи конкурентоспроможність ЄВС та роблячи його більш вразливим.

По-четверте, за умови відсутності кількісного контролю за монетарними змінними відсутність симетричної курсової реакції світу на макроекономічну політику монопольного емітента резервної валюти призводить до того, що глобальна грошова пропозиція стає залежною не так від грошової пропозиції останнього, як від поведінки глобальної ліквідності. Причому

нагромадження валютних резервів є складовою механізму поведінки глобальної ліквідності через рух потоків капіталу та попит на фінансові інструменти емітента резервної валюти. А зміна структури світової фінансової системи відображає, що поведінка глобальної ліквідності також спирається на динаміку зовнішніх зобов'язань найбільших банків. Фінансова стабільність перетворюється на ключову складову ефективної роботи механізму глобальної грошової пропозиції. Звідси механізм грошової мультиплікації в глобальних масштабах стає похідним від рівня левериджу у фінансовому секторі, котрий набагато чутливіший до рівня процентних ставок, які, знову-таки, залежать від зміщення у бік володіння значними резервами. Внаслідок цього глобальна економіка стає вразливою або до підвищення цін на первинні ресурси та зростання вартості активів, або до пастки ліквідності. Фрустрація глобального монетарного контролю безпосередньо не загрожує “виходу” з резервної валюти, але легітимізує політичний пошук альтернативних варіантів.

По-п'яте, рівноважне підвищення глобального попиту на валютні резерви дедалі більше сигналізує про проблему розриву між можливостями нарощувати пропозицію резервної валюти і пропонувати активи, деноміновані у цій же валюті в релевантних обсягах. Якщо класична “дилема Триффіна” демонструє несумісність попиту на міжнародні ліквідні засоби зі спроможністю США виконувати зовнішні зобов'язання щодо підтримання конвертованості долара у золото за фіксованим курсом, то сучасна її інтерпретація дещо змінюється. ФРС нічим не обмежена у пропозиції доларів, однак можливості фінансової системи США генерувати активи є вичерпними. Якщо на сьогодні її конкурентоспроможність (у категоріях глибини та ємності ринку, ліквідності і професійності) не викликає сумнівів, то це не означає того ж самого в перспективі. З великою вірогідністю можна прогнозувати виникнення нових фінансових систем зі співмірними параметрами (у результаті реформування і подальшої інтеграції ЄВС, лібералізації і підвищення фінансової надійності ринків Китаю, Індії, Бразилії тощо). Але найбільшою проблемою є те, що значний приплив капіталів на ринок монополіста у сфері емісії резервної валюти не гарантує імунітету від фінансових

циклів, буму кредитування чи утворення бульбашок на окремих сегментах фінансового ринку. Дедалі очевидніша зосередженість урядів на подоланні наслідків фінансової нестабільності породжує своєрідний конфлікт. Він полягає в тому, що підтримання певного рівня державного боргу є необхідним для збереження валютою резервного статусу (цим валюта суттєво відрізняється від монетарного золота, яке не приносило проценти, але саме собою було складовою механізму монетарної стабільності), тим більше, що внутрішній попит на боргові інструменти також існує. Водночас гарантії надійного функціонування фінансової системи з високим рівнем зовнішніх активів та зобов'язань наближають обсяг державного боргу до межі фіскальної стійкості. Отже, збереження існуючого попиту на резервні активи, деноміновані в доларах, не виключає конфлікту довіри до боргової спроможності Сполучених Штатів як суверенного, так і приватного позичальника. Невипадково фіскальний фактор став суттєвою причиною послаблення позицій євро (див. таблицю 2).

По-шосте, виконання центробанком — емітентом резервної валюти ролі глобального кредитора останньої інстанції дає змогу підтримувати ліквідність світової фінансової системи навіть у середньостроковому періоді. Внаслідок цього забезпечення фінансової стабільності через відсутність обмежень на грошову пропозицію і її глобальну акцептабельність у моменти фінансових стресів дає можливість утримувати вартість активів, довгостроковим результатом чого є надмірна пропозиція резервної валюти. Вона здебільшого осідає у зовнішніх активах центробанків, які прагнуть послабити свою залежність від неї та вивести їх з-під ризику колапсу довіри до монетарного курсу емітента-монопіліста. Розгляд проблеми резервних валют з позиції глобальної макрофінансової стабільності дає змогу побачити наявність динамічної інконсистентності в політиці ФРС. Докризисний варіант можна коротко охарактеризувати так: реакція на інфляцію вартості первинних ресурсів загрожувала підризом фінансової стабільності, а підтримання останньої шляхом стимулювання ліквідності заохочувало зростання цін на світових ринках. Посткризовий варіант є подібним. Необмежена підтримка ліквідності фінансових інституцій та ринку акти-

вів у глобальних масштабах на короткостроковий період породжує сумніви у стабільній вартості долара в довгостроковому періоді. Оскільки масштабний вихід з доларових активів деструктивний у короткостроковому періоді, то в довгостроковому періоді найкращою альтернативою є послаблення залежності від долара США. Меншою мірою це можна екстраполювати на зону євро. ЄЦБ менше схильний до виконання функції кредитора останньої інстанції, чим робить в моменти шоків вразливим ринок активів, у яких можуть розміщуватись авуари центробанків, але і меншою мірою наражає спільну європейську валюту на недовіру як до монетарної одиниці. Наближення стратегії ЄЦБ до ФРС не гарантує успіху, якщо взяти до уваги сегментацію мотивів валютної диверсифікації суверенних зовнішніх активів та наявність асоціювання першого з певною нішею на ринку резервних валют.

По-сьоме, з огляду на зростання ваги фіскальних заходів у врегулюванні фінансових потрясінь надійність резервних активів стає дедалі чутливішою до того, наскільки їх емітент дискредитований від вичерпання фіскального простору. Поки рівень державного боргу перебуває в межах допустимих відхилень від довгострокових медіанних значень, фіскальні виклики резервному статусу валюти мізерні. Так само їх можна вважати незначними, коли країна — емітент резервних активів є не просто монополістом у цій царині, а коли її частка в глобальному ВВП винятково велика і відсутні жодні ознаки монетарного та фінансового поліцентризму. Однак шойно виникає невпевненість у довгостроковій борговій траєкторії країни — монетарного лідера, як фіскальні виклики резервному статусу її валюти різко підвищуються. Зниження ринкової вартості боргу такої країни має прямий вплив на капітальні втрати центробанків, котрі нагромадили чималі резерви (цей випадок суттєво відрізняється від часів міжвоєнного періоду, коли невпевненість у борговій спроможності Великобританії допускала переведення у банківські метали структури зовнішніх активів; якщо знехтувати коливанням ринкових цін на золото, вартість валютних резервів залишалася незмінною), внаслідок чого значні втрати у вартості зовнішніх активів спонукатимуть до пошуку інших варіантів їх алокації чи заміщення на власні грошові одиниці у міжнародних розрахунках.

МОДЕЛЬ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ РЕЗЕРВНОЇ ВАЛЮТИ Й АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ГЛОБАЛЬНИХ МОНЕТАРНИХ ПРОЦЕСІВ

З проведеного вище аналізу випливає, що резервний статус валюти вже не гарантує однозначних переваг і не є імунітетом від макрофінансових потрясінь. Формування поліцентричної моделі реального сектору глобальної економіки та рух у напрямі фінансового поліцентризму підвищує вразливість резервної валюти, яка спочатку втрачатиме свій монополістичний статус, а далі наражатиметься на більш жорстку конкурентну боротьбу з валютою — новим лідером (новими лідерами). Навіть якщо така валюта є “нішевою” (тобто розглядається як валюта диверсифікації) і утворює разом із валютою — старим лідером ринкову структуру, що має ознаки і олігополії, і монополістичної конкуренції, то це не так надляє останню асиметричними перевагами, як робить її вразливою до виникнення альтернатив їм обом, що і відповідає логіці поліцентризму на противагу асиметричній біполярності. Графік 2 ілюструє тезу про те, що резервним валютам властива траєкторія, яка може бути інтерпретована в категоріях життєвого циклу.

Основні параметри моделі життєвого циклу резервної валюти в теоретичній формі визначаються такими змінними:

♦ частка решти світу в структурі глобального ВВП. Нагромадження резервів можна розглядати як складову прискореного зростання країн, які їх накопичують, порівняно з країною — емітентом резервної валюти. Важливість ролі валютних резервів при цьому не варто обмежувати суто відмінностями в монетарних режимах та способах пристосування до шоків, так само, як і розрив у величині частки ВВП на душу населення не є визначальним фактором швидшого економічного зростання бідніших країн. У рамках моделі життєвого циклу слід припустити, що великі обсяги резервів відображають якісно відмінні підходи до забезпечення економічного зростання та компенсації шоків, завдяки чому розрив у темпах приросту в довгостроковому періоді перерозподіляє економічну потужність та масштаби транзакційної зони. Такий процес перерозподілу не є

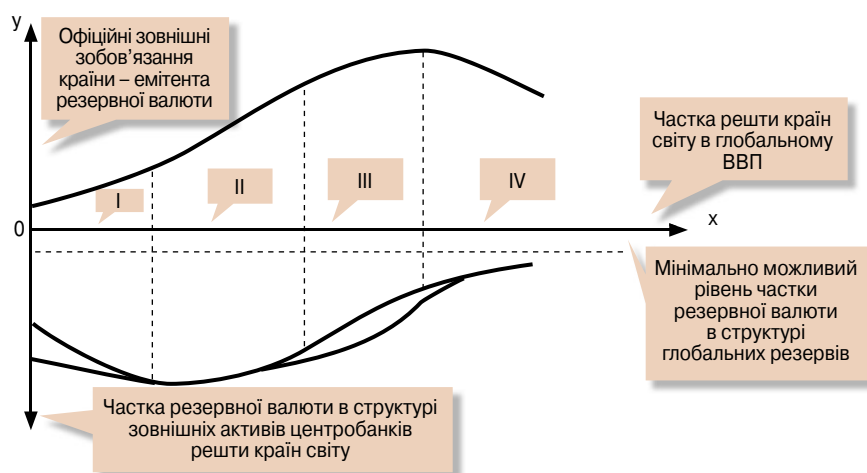
лінійним щодо функції попиту на валютні резерви. Він також нелінійно впливає на ступінь довіри до резервної валюти залежно від величини зовнішніх вимог до країни її емітента;

- ♦ величина офіційних зовнішніх вимог до країни — емітента резервної валюти. Динаміка цієї змінної засвідчує інтегральне відображення попиту на дану резервну грошову одиницю та її пропозицію, без чого було б неможливо сформулювати зовнішні активи центробанків. По-суті, це — обсяг глобальних валютних резервів у даній валюті, незалежно від конкретного способу розміщення в активах. Проблеми на ринку активів країни, котра емітує резервну валюту, через арбітражні операції еластично передаються активам, конвертованим у цій же валюті, але які походять з інших країн. Можливість виконання центробанком — емітентом резервної валюти ролі глобального кредитора останньої інстанції є важливою (це добре ілюструє мережа своп-операцій ФРС із провідними центробанками світу з підтримання доларової ліквідності у 2008–2009 рр.), але вони підпадають під динамічну інконсистентність;

- ♦ частка резервної валюти в структурі глобальних валютних резервів. З огляду на інституційні зрушення в попиті на валютні резерви та актуалізацію ефектів диверсифікації поведінка цієї змінної може відрізнятися від поведінки описаного вище чинника. Однак така різниця передусім буде помітною на ранніх стадіях життєвого циклу. У випадку тривалого збереження експоненціального тренду нагромадження резервів та наявності альтернатив монопольному становищу окремої резервної валюти тренди вищезгаданої й даної змінних можуть залишатися різними досить довгий час. У разі зниження глобального попиту на резерви тренди цих змінних швидко почнуть збігатися.

Вісь OX на графіку 2 відображає часову функцію зростання частки решти країн світу в глобальному ВВП (тобто це — глобальний ВВП за мінусом ВВП країни — емітента резервної валюти). Даний параметр є однією з найбільш значущих детермінуючих сил зміни структури глобальної економіки, в якій формується попит на резервні активи. Причому збільшення частки решти країн світу передбачає зростання загального попиту на резерви, що пояснюється потребою в міжнародних ліквідних засобах (не враховуючи специфічні мотиви попиту на зовнішні

Графік 2. Схема-модель життєвого циклу резервної валюти

активи типу самострахування, монетарного меркантилізму, конкурентного нагромадження тощо). Модель передбачає, що ступінь віддалення від точки панівного значення країни — центру емісії резервної валюти співвідноситься з конкретним типом попиту на резерви, деноміновані у даній валюті. Ефект життєвого циклу проявляється саме тому, що на кожному окремому відтинку значення частки решти країн світу в глобальному ВВП функція попиту центробанків цих країн на зовнішні активи, деноміновані у даній резервній валюті, змінюватиме свою конфігурацію. Це позначиться як на динаміці обсягів зовнішніх офіційних зобов'язань країни, котра емітує резервну валюту, так і на її частці в структурі глобальних валютних резервів. Скорочення фізичного масштабу економіки країни — емітента резервної валюти (рух уздовж прямої OX) у структурі глобального ВВП також пов'язане з обсягами нагромаджених резервів, оскільки, як уже зазначалося, саме завдяки спроможності їх накопичувати (а не просто перед'являти попит на них) та функціонально використовувати для згладжування шоків темпи зростання ВВП решти країн світу перевищують темпи зростання ВВП країни — емісійного центру.

Слід окремо зазначити, що безвідносно до зміни частки ВВП країни — емітента резервної валюти у глобальному ВВП, завжди існуватиме певний поріг, нижче якого питома вага резервної валюти в структурі глобальних валютних резервів не опуститься. Це пов'язано з інерційним збереженням макрофінансового потенціалу такою країною, залишковою резистентністю ефектів мережі і тим, що ця валюта в певні моменти може розглядатися як

напрямок диверсифікації.

Стадії життєвого циклу резервної валюти характеризуються так:

- **стадія виходу на ринок (I).** Пред'явники попиту на резерви відчують, що підтримання і забезпечення економічного зростання потребує міжнародно визнаних засобів ліквідності. На цій стадії частка решти країн світу в глобальному ВВП, а також обсяги офіційних зовнішніх зобов'язань країни — емітента резервної валюти є невеликими і поступово збільшуються. Частка цієї валюти в структурі глобальних валютних резервів є значною (у випадку початкового монопольного становища, яке спирається на традиційний набір критеріїв набуття статусу резервної валюти) або збільшується в міру зростання частки решти країн світу в глобальному ВВП та примноження обсягів зовнішніх зобов'язань країни-емітента;

- **стадія піднесення (II).** Швидкий розвиток решти країн світу передбачає появу структурних змін у попиті на валютні резерви. Кумулятивне зростання попиту на них передбачає, що фізичні обсяги офіційних зовнішніх зобов'язань країни — емітента резервної валюти починають швидко примножуватися. Втім, це не означає аналогічної поведінки частки цієї валюти в структурі зовнішніх активів центробанків інших країн. Ця валютна частка може продовжувати зростати, а може уповільнити свій приріст, що пов'язано з поступовим виникненням потреби у диверсифікації валютних резервів. Регіоналізація у світі може спричинити тенденцію до формування валютних блоків із прив'язкою до інших резервних валют або з комбінованою прив'язкою до ключової валюти та її асиметричних конкурентів;

• **стадія зрілості (III).** Подальше збільшення частки решти країн світу в глобальному ВВП починає підривати основи стабільних позицій резервної валюти. На цій стадії формується тенденція до сегментації мотивів управління резервами. Потребу в їх диверсифікації усвідомлює більшість учас-

ників глобальних монетарних взаємин. “Дилема Триффіна” вкотре підтверджується на практиці у вигляді розриву між доступними високоякісними резервними активами та запасом резервної валюти у глобальному портфелі. Зростає інтерес до інтернаціоналізації валют решти країн світу;

• **стадія спаду (IV).** Зі зменшенням частки країни – емітента резервної валюти в структурі глобального ВВП невідповідність між розмірами цієї частки і величиною офіційних зовнішніх зобов’язань даної країни починає змінювати мотиви володіння резервною валютою та активами, де-

Таблиця 3. Особливості глобальних монетарних взаємин у розрізі стадій життєвого циклу резервної валюти

Ключові елементи системи резервних валют – активів	I Стадія виходу на ринок	II Стадія піднесення	III Стадія зрілості	IV Стадія спаду
Кількість країн, що використовують світову валюту як валюту прив’язки	Суттєва, що є результатом переваги резервної валюти як природної монополії	Зростає внаслідок посилення ефекту мережі	Зростання уповільнюється. Окреслюються чіткі валютні блоки, які припускають наявність альтернативних валют прив’язки	Зменшується внаслідок появи альтернативних валют прив’язки, інтернаціоналізації третіх валют, зниження попиту на резерви
Структура ринку резервних валют	Проміжна між олігополією та монополією	Монополія з вірогідним переростанням в асиметричну олігополістичну конкуренцію	Можлива монополія з високим ступенем вразливості до переключення на нових лідерів, які утверджуються в середовищі олігополістів (інколи нішевого характеру)	Втрата монопольного статусу та формування олігополістичної моделі з варіантами монополістичної конкуренції
Глобальний попит на резерви	Вагомий	Високий	Високий	Може знизитись у результаті розвитку решти країн світу й поглиблення їх фінансових систем
Надмірна привілея / ефект резервної валюти	Країна-емітент поступово здобуває переваги резервного статусу своєї грошової одиниці	Можливості підтримувати тривалий дефіцит платіжного балансу посилюються, а макрополітика може повністю ігнорувати його стан	Зі зростанням частки решти країн світу в глобальному ВВП та значними запасами такої валюти в світі зростає вразливість до змін у політиці на неї. Послаблення конкурентоспроможності і тривале стимулювання збільшення споживання знижують адаптивність країни до глобальних шоків	Країна-емітент має пристосовуватися до змін у глобальному попиті на свою валюту й активи, деноміновані у ній. Надмірна привілея / ефект резервної валюти послаблюється, хоча не зникають повністю
Глобальні втрати від “виходу з резервної валюти”	Незначні у зв’язку з монополією і зростанням попиту на резервну валюту	Незначні завдяки сильному ефекту мережі та стабільному попиту на резервну валюту	З’являються і прогресують з огляду на глобальний запас резервної валюти в портфелях, реалокція яких загрожує фінансовими втратами	Зменшуються внаслідок зниження попиту на резервну валюту і скорочення запасу зовнішніх активів, деномінованих у ній
“Дилема Триффіна”	Актуальна для попередньої резервної валюти, або до спроможності виконувати офіційні формальні зобов’язання	Набуває нового змісту в результаті зростання попиту на резервні активи, який результує у збільшенні частки закордонного володіння фінансовими інструментами країни-емітента, порівняно з її часткою у глобальному ВВП	Посилюється невідповідність між запасом резервної валюти у глобальному портфелі та доступністю високоякісних активів, деномінованих у даній валюті	Тривале підтримання занижених ставок може послабити фінансову стабільність і фінансову стриманість, внаслідок чого посилюється фінансовий вимір “дилеми Триффіна” – очікування нестабільної боргової траєкторії прискорює “вихід із резервної валюти”
Сегментація мотивів управління валютними резервами центробанків решти країн світу	Низька	Посилюється з орієнтацією на диверсифікацію частини резервів	Висока з огляду на значні масштаби резервів, деномінованих у даній валюті	Зберігаються еклектичні мотиви в управлінні резервами залежно від їх величини
Панівний мотив – підтримання базової макроекономічної стабільності	Властивий більшості країн	Підтримується значною частиною країн	Поділяється країнами, що не змогли нагромадити великі резерви	Так само, як на попередній стадії
Панівний мотив – ліквідність для протистояння коливанням у потоках капіталу	Властивий окремим країнам	Підтримується країнами, що швидко розвиваються	Так само, як на попередній стадії	Співвідношення між цим мотивом та попитом на резервну валюту залежить від того, наскільки зберігається ліквідний та емний ринок у даній валюті
Панівний мотив – збереження вартості резервів та запобігання втратам капіталу центробанку	Актуальний, якщо дана резервна валюта на ранніх стадіях є валютою диверсифікації	Актуальний для країн зі значними резервами, що посилює інтерес до диверсифікації та альтернативних зовнішніх активів	Актуальний для чимраз більшої кількості країн	Так само, як на попередній стадії
Панівний мотив – стратегічні цілі (неринкові мотиви)	Не простежується або стратегічну поведінку важко реалізувати	Закладаються передумови для реалізації можливостей стратегічної поведінки при концентрації резервів	Концентрація резервів припускає можливість стратегічної поведінки, спрямованої на підтримку статусу валюти (в обмін на політичні рішення), або на пошук альтернативних варіантів алокації резервів, що знижує попит на активи, деноміновані в даній резервній валюті	Стратегічні міркування щодо альтернатив попиту на дану резервну валюту прискорюють послаблення її статусу
Варіанти вразливості країни – емітента резервної валюти	Нестабільність внутрішньої грошової пропозиції у зв’язку зі зростанням зовнішнього попиту на дану валюту	Виникнення ознак недовіри до майбутньої спроможності генерувати достатню кількість резервних активів. Посилюється вразливість до перегріву фінансового сектору	Вразливість до змін у попиті на резервну валюту й активи, деноміновані у ній. Фінансування споживання стає чутливим до припливу капіталів. Послаблення конкурентоспроможності робить вразливим реальний сектор та зайнятість	Макрофінансова стабільність може стати залежною від швидкості “виходу з резервної валюти”
Варіанти вразливості решти країн світу	Складності з підтриманням макроекономічної стабільності у зв’язку з обмеженим доступом до резервних активів. Поява чутливості до процентної політики в емісійному центрі	Вразливість до реверсних потоків капіталу відповідно до змін у макроекономічному курсі країни – емітента резервної валюти	Те саме, що і на попередній стадії + посилення вразливості до коливання вартості нагромаджених зовнішніх активів та змін курсових і процентних співвідношень між конкуруючими резервними валютами	Те саме, що і на попередній стадії, з поправкою на ризик втрат від швидкого “виходу з резервної валюти”

Примітка. Передбачається, що частка ВВП країни – емітента резервної валюти в глобальному ВВП є спадною функцією часу.

номінованими у ній. Збільшення частки решти країн світу в глобальному ВВП посилює ефекти диверсифікації, які можуть виходити за межі зміни валютної структури резервів. Нагромадження значних зовнішніх зобов'язань країною — емісійним резервним центром негативно впливає на сприйняття у світі її макроекономічного курсу. Якщо на попередніх стадіях життєвого циклу макроекономічна експансія не викликала занепокоєння завдяки ефекту “надмірної привілеї”, то на даній — ситуація змінюється. Виникнення сильного конкурента, інтернаціоналізація валют деяких інших країн світу, фінансовий шок тощо призводять до зниження попиту на дану резервну валюту, що починає проявлятися у зменшенні обсягів зовнішніх офіційних зобов'язань її емітента. На цій стадії чітко формується тенденція до наближення частки даної валюти у структурі глобальних резервів до свого мінімально можливого значення. В розрізі другої — четвертої стадій тренд зменшення питомої ваги резервної валюти в структурі зовнішніх активів центробанків може відрізнитися. На графіку 2 представлено варіанти з чіткою вираженим спадним трендом і менш чітким падінням. Це пов'язано з можливим виникненням ситуацій із різною силою ефекту диверсифікації та наявністю чи відсутністю альтернативної конкуруючої валюти. Аналогічно розміри втрат від “виходу з резервної валюти” і сила ефекту мережі можуть варіюватись, тим самим уповільнюючи зменшення частки резервної валюти в структурі глобальних резервів.

Розглянуті характерні риси протікання життєвого циклу резервної валюти в екстраполяції на монетарну політику України дають змогу наголосити: чим більше зростає невпевненість у майбутньому резервному статусі традиційних долара та євро, тим більшою мірою пошук альтернативи їм потрібно спрямовувати не так на підвищення попиту на іншу, поки що не утверджену в резервному статусі, валюту, як на підвищення курсової гнучкості й спроможності вітчизняної економіки пристосовуватися до шоків поза володінням значними обсягами валютних резервів; поки валютні резерви НБУ відіграють значну роль у забезпеченні макрофінансової стабільності, а економіка України зберігає вразливість до шоків поточного рахунку платіжного балансу та рахунку руху капіталів, слід чітко дотримуватися пріоритету лік-

відності валютних резервів; включення до складу валютних резервів НБУ валют, ринок активів у яких не дає змоги розраховувати на високу ліквідність, є передчасним і таким, що відображає наявність стратегічних ініціатив країн, які проводять політику інтернаціоналізації своїх валют із гегемоністичних позицій; жорсткий монетарний курс сукупно із розширенням гнучкості коливань валютного курсу сприятиме набагато кращому пристосуванню вітчизняної економіки до потенційних біфуркацій у зоні розгортання життєвого циклу традиційних резервних валют, конкуренції між ними та з третіми валютами; пріоритетна політико-економічна орієнтація на ЄС у середньостроковій перспективі має призвести до зростання значення євро в структурі міжнародних та внутрішніх трансакцій України, а не тих валют, що просувають країни, з якими вітчизняний зовнішньополітичний курс не передбачає щільної інтеграції; незважаючи на поточну фискальну вразливість зони євро, функціонування ЄВС ґрунтується на жорстких інституціональних правилах і нормах монетарної стабільності та фискальної відповідальності, чого наразі бракує практично всім іншим емітентам резервних валют і країнам, що прагнуть набуття своїми грошовими одиницями резервного статусу, — це свідчить про посилення потенційної нестабільності в системі глобальних монетарних взаємин і потребує вже зараз розробки сценаріїв пристосування монетарної політики України до глобальних макрофінансових шоків, серед яких криза резервної валюти не повинна розглядатись як неймовірна.

ВИСНОВКИ

Розвиток глобальних монетарних процесів та історичний досвід свідчать, що набуття валютою статусу резервної не може вважатися остаточним і незмінним. Важлива причина цього криється в наявності механізмів, які, підтримуючи тривалий попит на таку валюту, запускають у дію обмеження на її безризикове майбутнє як монополіста на ринку резервних валют. З огляду на це до резервної валюти можна застосувати схематичну модель життєвого циклу, яка ґрунтується не так на еволюції макроекономічного курсу центру емісії резервної валюти, як на тому, як кореспондують між собою зростання частки решти країн світу в глобальному ВВП та попит на

резервну валюту (в розумінні динаміки офіційних зовнішніх зобов'язань країни-емітента і частки її валюти в структурі глобальних резервів) і які макрофінансові наслідки це може мати. В розрізі кожної окремої стадії життєвого циклу резервної валюти глобальні монетарні взаємини можуть суттєво відрізнитися, що впливає на вибір країнами валюти прив'язки, попит на резерви, форми прояву “дилеми Триффіна”, мотиви управління валютними резервами, характер вразливості країни-емітента і решти країн світу. Зроблено висновок, що пристосування України до потенційного посилення напруги у сфері глобальних монетарних взаємин має супроводжуватися підвищенням курсової гнучкості й адаптивності економіки до шоків без застосування значного обсягу валютних резервів для їх згладжування. Але поки валютні резерви виконують визначальну місію у сфері забезпечення макрофінансової стабільності України, їх ліквідність повинна бути пріоритетним мотивом управління ними, незважаючи на стратегічні пропозиції з деномінації частини резервів України у валюту, ринок яких не відповідає міжнародно визнаним уявленням про ліквідність.

Література

1. Eichengreen B. *Hegemonic Stability Theories of International Monetary System* // NBER Working Paper. — 1987. — № 2193.
2. *Reform of the International Monetary and Financial System. Trade and Development Report. Chapter IV.* — UN: Geneva, 2009. — P. 113–132.
3. *Report of the Commission of Experts of the President of the United Nations General Assembly on Reforms of International Monetary and Financial System.* — NY: UN, 2009. — 140 p.
4. *Palais-Royal Initiative. Reform of the International Monetary System: A Cooperative Approach for the Twenty First Century.* — Paris, 2011. — 23 p.
5. Eichengreen B. *The Currency Composition of Foreign Exchange Reserves: Retrospect and Prospect* // IMF Working Paper. — 2000. — WP/00/131. — P. 1–34.
6. Canzoneri M., Cumby R., Diba B., Lopez-Salido D. *The Macroeconomic Implications of Key Currency* // NBER Working Paper. — 2008. — № 14242. — P. 1–51.
7. Cooper R. *The Future of the Dollar* // Institute for International Economics Policy Brief. — 2009. — PB09–21. — P. 1–6.
8. Wong A. *Measurement and Inference*

in *International Reserve Diversification* // *Institute for International Economy Working Paper*. — 2007. — WP 07-6. — P. 1-63.

9. Козюк В.В. Позиції резервних валют: теоретичний вимір та посткризові зрушення // *Економіка України*. — 2012. — № 7. — С. 55-69.

10. Dorrucchi E., McKay J. *The International Monetary System After the Financial Crisis* // *ECB Occasional Paper Series*. — 2011. — № 123. — P. 1-62.

11. *Internationalization of Emerging Market Currencies: A Balance between Risks and Rewards* // *IMF Staff Discussion Note*. — 2011. — SDN/11/17. — P. 1-25.

12. *Currency Internationalization: Lessons from the Global Financial Crisis and Prospects for the Future in Asia and the Pacific* // *BIS Papers*. — 2011. — № 61. — P. 1-236.

13. Lim E.-G. *The Euro's Challenge to the Dollar: Different Views from Economists and Evidence from COFER (Currency Composition of Foreign Exchange reserves) and Other Data* // *IMF Working paper*. — 2006. — WP/06/153. — P. 3-38.

14. *The Euro at Ten: The Next Global Currency?* / Ed. By J. Pisani-Ferry and A. Posen. — 2009. — 252 p.

15. *Strengthening the International Monetary System: Taking Stock and Looking Ahead*. — IMF. — 2011. — P. 1-32.

16. Markovic B., Povoledo L. *Does Asia's Choice of Exchange Rate Regime Affect Europe's Exposure to US Shocks?* // *Bank of England Working Paper*. — 2007. — № 318. — P. 1-45.

17. *An Exorbitant Privilege? Implications of Reserve Currencies for Competitiveness* // *McKinsey Global Institute Discussion Paper*. — 2009. — Dec. — P. 1-75.

18. Papaioannou E., Portes R. *Costs and Benefits of Running an International Currency* // *EC Economic Papers*. — 2008. — № 348. — P. 1-95.

19. Beck R., Weber S. *Should Larger Reserve Holding Be More Diversified?* // *ECB Working Paper*. — 2010. — № 1193. — P. 1-48.

20. Angeloni I., Benassy-Quere A., Carton B., Darvas Z., Destais Ch., Pisani-Ferry J., Sapir A., Vallee Sh. *Global Currencies for Tomorrow: A European Perspective* // *EC Economic Papers*. — 2011. — № 444. — P. 1-75.

21. *Euro, Dollar, Yuan Uncertainties. Scenarios on the Future of the International Monetary System* // *World Economic Forum World Scenario Series*. — 2012. — June. — P. 1-36.

22. *Euro Are Scenarios: The Good, The Bad, and The Ugly* // *Morgan Stanley: The Global Macro Analyst*. — 2012. — May. — P. 1-5.

23. Farhi E., Gourinchas P.-O., Rey H.

Reforming the International Monetary System. — London: CEPR, 2011. — 78 p.

24. Prasad E., Ye L. *The Renminbi's Role in the Global Monetary System* // *Federal Reserve Bank of San Francisco. (Preliminary Draft)* — 2011. — Nov. — P. 1-92.

25. Vallee Sh. *The Internationalization Path of the Renminbi* // *Brugel Working Paper*. — 2011. — № 5. — P. 1-40.

26. McCauley R. *Renminbi Internationalization and China's Financial Development* // *BIS Quarterly Review*. — 2011. — Dec. — P. 41-56.

27. Eichengreen B., Flandru M. *The Rise and Fall of the Dollar, or When Did the Dollar Replace Sterling as the Leading International Currency?* // *NBER Working Paper*. — 2008. — № 14154. — P. 1-48.

28. Chitu L., Eichengreen B., Mehl A. *When Did the Dollar Overtake Sterling as the Leading International Currency? Evidence from the Bond Markets* // *ECB Working Paper*. — 2012. — № 1433. — P. 1-43.

29. *Financial Deepening and International Monetary Stability* // *IMF Staff Discussion Note*. — 2011. — SDN/11/16. — P. 1-21.

30. *Internationalization of Emerging Market Currencies: A Balance between Risks and Rewards* // *IMF Staff Discussion Note*. — 2011. — SDN/11/17. — P. 1-25.

Банкноти України/

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотою номіналом 5 гривень у червні 2013 року

Готівково-грошовий обіг в Україні, починаючи з 1 червня 2013 року поповнено банкнотою номіналом 5 гривень 2013 року випуску. Це здійснено на підставі Постанови Правління Національного банку України від 15.03.2013 р. № 92 “Про випуск банкнот у 2013 році з підписом Голови Національного банку України Соркіна І. В.” з метою забезпечення готівкового обігу, відповідно до статей 34 і 35 Закону України “Про Національний банк України” та у зв’язку з призначенням на посаду Голови Національного банку України Соркіна І. В.

Планується поповнити обіг також банкнотами 2013 року випуску: номіналами 10 і 50 гривень — з 1 вересня, номіналом 200 гривень — з 1 листопада 2013 року.

Банкноти гривні 2013 року виготовлення вводяться в обіг у межах планового випуску. Дизайн цих банкнот не відрізняється від дизайну банкнот гривні відповідного номіналу зразка 2003-го та наступних років випуску, крім зазначеного на них року випуску та підпису Голови Національного банку України.

БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 5 ГРИВЕНЬ

Лицьовий бік

Зворотний бік

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети “75 років Луганській області”

Національний банк України 28 травня 2013 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену Луганській області — регіону, який називають східною брамою держави, де живуть люди, які люблять свій край і вміють працювати, де знаходиться майже половина вітчизняних запасів високоякісного вугілля, родючі чорноземи та безкраї степи.

Монету відкарбовано з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет: зовнішнє коло — мідно-нікелевий сплав, внутрішнє — нордік (CuAl5Zn5Sn1). Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, діаметр — 28.0 мм, маса — 9.4 г, тираж — 20 000 штук. Гурт монети — секторальне рифлення.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України, по колу написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (вгорі), **П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ** (унизу), пра-

воруч — логотип Монетного двору Національного банку України, у центрі — на тлі сонця зображено промисловий пейзаж, на передньому плані — бабак (байбак), ковила, колосся та соняшник, під композицією рік карбування монети — **2013**.

На реверсі зображено герб області та по колу розміщено написи: **ЛУГАНСЬКА ОБЛАСТЬ** (угорі), **ЗАСНОВАНА У 1938 РОЦІ** (внизу).

Художник і скульптор — Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета “75 років Луганській області” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Материнство”

Національний банк України 18 червня 2013 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 5 гривень, присвячену вічній цінності людства — материнству як джерелу життя, символу святості, тепла та любові. Ця велика і невичерпна тема в мистецтві — одна з найдавніших у світовій культурі.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15.55 г, діаметр — 33.0 мм, тираж — до 10 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15.55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено: вгорі малий Державний герб України та напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, у центрі зображена колиска як символ ди-

тинства та безсмертя роду, під нею — рік карбування монети — **2013** та внизу півколом номінал — **П'ЯТЬ ГРИВЕНЬ**.

На реверсі розміщено стилізоване зображення матері, яка тримає на руках дитину, напис півколом — **МАТЕРИНСТВО**. Образ матері сповнений тепла, ніжності, турботи і любові.

Художник — Наталія Фандікова.

Скульптори — Анатолій Дем'яненко, Святослав Іваненко.

Пам'ятна монета номіналом 5 гривень “Материнство” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Конкурс/

Українська лірична пісня — найкраща! Не тільки в музичному, а й у нумізматичному мистецтві

4 червня 2013 року відбувся завершальний етап конкурсу “Краща монета року України”, який визначив найкращі українські пам’ятні монети, введені в обіг у 2012 році.

У цього річного, вже восьмому загальнонаціональному конкурсі “Краща монета року України” на визнання претендували пам’ятні монети 37 найменувань — саме стільки їх було введено в обіг Національним банком України впродовж 2012 року. Рекордною виявилася кількість громадян, які взяли участь у першому етапі конкурсу, що тривав із 21 січня до 22 березня, — вісім тисяч. Це засвідчує значний інтерес до діяльності

(7%), надходили електронною поштою (3%). В результаті вивчення громадської думки у трьох номінаціях було визначено по три монети, які набрали найбільшу кількість голосів:

— у номінації “Краща монета року” — “Рік Змії” (срібло, номінал 5 грн.), “Українська лірична пісня” (срібло, номінал 10 грн., нейзильбер, номінал 5 грн.), “УЄФА. Євро 2012. Україна-Польща” (срібло, набір монет двох номіналів 10 гривень/10 злотих, які складаються в коло діаметром 50 мм);

— у номінації “Унікальне ідейне рішення” — “УЄФА. Євро 2012. Україна-Польща”, “Українська лірична пісня”, “Рік Змії”;

— у номінації “Найкраще художнє рішення” — “Українська лірична пісня”, “Рік Змії”, “Мальва” (золото, номінал 2 грн.).

На другому, завершальному етапі конкурсу відібрані громадськістю монети оцінювала комісія, до складу якої входять фахівці Національного банку України, Банкотно-монетного двору НБУ, члени Експертної ради з питань дизайну пам’ятних монет України (заслужені художники, скульптори, історики, інші фахівці), уповноважені представники Асоціації нумізматів України. Шляхом таємного голосування, проведеного у присутності представників преси, вони визначили таких переможців:

— у номінації “Краща монета року” — “Українська лірична пісня”. В цій монеті мистецькими засобами

Момент голосування.

вдало відтворено образ скарбниці і справжньої душі народу, мелодійної, зворушливої ліричної пісні. Автори ескізів: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук;

— у номінації “Унікальне ідейне рішення” — справді унікальний проект, уперше втілений спільно Національними банками України і Польщі — “УЄФА. Євро 2012. Україна-Польща”. Автори ескізів: Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук;

— у номінації “Найкраще художнє рішення” — “Мальва” із серії “Найменша золота монета”. Автор ескізів: Володимир Дем’яненко.

Заступник Голови Національного банку України Віра Ричаківська вручила авторам ескізів кращих монет спеціальну нагороду і дипломи, висловила подяку художникам, скульпторам, усім працівникам Банкотно-монетного двору, членам Експертної ради з питань дизайну пам’ятних монет за їхній внесок у розвиток вітчизняного монетного мистецтва і наголосила, що українські монети — це втілення історії і сьогодення України, зміцнення іміджу нашої держави на міжнародному рівні та конкурентні переваги на світових ринках.

Ольга Матвійчук,

“Вісник НБУ”.

Фото Владислава Негребецького.

Переможці конкурсу (зліва направо) Сергій Харук, Володимир Таран та Олександр Харук.

центрального банку країни та українського монетного мистецтва. Заповнені анкети збиралися в спеціально облаштовані скриньки у територіальних управліннях Національного банку (40% анкет), у приміщеннях банків-дистриб’юторів НБУ (50%), подавалися Асоціацією нумізматів України

Оголошення результатів конкурсу.

Дослідження/**Богдан Пшик**

Доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри фінансів
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України
pshykb@rambler.ru

Фінансоміка як новітній напрям економічної науки: сутність, передумови виникнення, особливості прояву

Досліджено сутність та особливості прояву фінансоміки як домінуючої і закономірної тенденції розвитку та особливого економічного устрою сучасних економічних систем. Розглянуто основні риси прояву, етапи формування фінансоміки у світі, а також передумови виникнення фінансових інновацій. Значну увагу приділено питанням дослідження фінансоміки на базі запропонованих автором підходів.

Discussed are the essence and peculiarities of financomics as a predominant and natural development trend and special economic structure of modern economic systems. Considered are basic demonstration features of financomics and stages of its formation in the world as well as prerequisites for origin of financial innovations. Much attention is paid to issues of financomics research on the basis of approaches suggested by the author.

Ключові слова: нова економіка, реальний сектор, фінансовий сектор, фінансові інструменти, фінансоміка.

Key words: new economy, real sector, financial sector, financial instruments, financomics.

Динамічний розвиток економічних відносин сприяв формуванню досить розгалуженої і складної структури фінансової системи загалом та її важливої складової — фінансового сектору зокрема. Останнім часом порівняно з реальним сектором він бурхливо розвивається, посилюючи свій вплив на економічні явища і процеси в сучасному світі. Це змушує вчених не лише переосмислювати традиційні погляди класичної і неокласичної економіки, а й істотно розширювати їх завдяки новітнім категоріям, закономірностям, концепціям. Посилення диспропорцій у розвитку фінансового та реального секторів економіки впливає на поглиблення трансформації фінансового сектору в порівняно самостійну сферу. Деякі вчені навіть висловлюють думку про появу окремої ланки системи світового господарства — фінан-

соміки (поряд з існуванням традиційної економіки), основу якої становить світовий фінансовий капітал із домінуванням у ньому спекулятивних, віртуальних складових.

У пропонованій статті досліджуються сутність, передумови виникнення та особливості фінансоміки, яка є одним із найзначущіших проявів постіндустріалізації, але при цьому досі залишається недостатньо дослідженою, що викликає значний науковий і практичний інтерес.

НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОМІКИ

Сучасне суспільство переживає глибокі зміни глобального характеру, які зачіпають як економічну систему загалом, так і її окремі елементи. Світова економіка перейшла в новий якісний стан, котрий визна-

чається у наукових дослідженнях феноменом фінансизму, неоекономіки і глобалізації. На думку багатьох дослідників, характер нинішніх кризових процесів впливає зі специфіки світової економіки, яку через значні технологічні та фінансово-економічні перетворення, що відбулися впродовж останніх років, називають терміном “нова економіка”.

У сучасному глобалізованому світі нова економіка, або неоекономіка сформувалась як окремий напрям економічної науки, що містить низку таких новітніх, відносно самостійних розгалужень, як фінансоміка, інтернет-економіка, інноваційна економіка, глобальна економіка, економіка знань та інші. Неоекономіка пов'язана зі встановленням нового світового устрою та інтересами всіх країн у його системі.

Однією з найважливіших складо-

вих нової економіки є її фінансова система, яка покликана виконувати роль посередника між власниками та реципієнтами фінансових ресурсів і обслуговувати процеси їх взаємодії. Однак упродовж останніх років вона змінила свою обслуговуючу роль на основну. Сформувалася так звана фінансова економіка, або фінансоміка, яка найпомітніше проявляється в спекулятивному переміщенні капіталу, застосуванні похідних фінансових інструментів та переважанні фінансових ринків за своїми вартісними обсягами над ринками матеріальних товарів і ресурсів узагалі, тобто спекулятивної частини світових фінансів над їх реальною складовою.

Проблеми взаємодії фінансового і реального секторів економіки досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О.Барановський, В.Геєць, Дж.Герлі, Р.Левін, М.Крупка, О.Смирнов, Т.Смовженко, Дж.Стігліц, Й.Шумпетер та інші. В основному вони розглядають проблематику впливу фінансового сектору на соціально-економічний розвиток. Менше досліджено питання обґрунтування теоретико-методологічних засад функціонування фінансової економіки, розвитку фінансових систем з огляду на характер інтеграційних та глобалізаційних процесів. Слід зазначити, що порівняно з масштабністю, тривалістю й глибиною розробки дослідження західними економістами проблем формування та функціонування фінансоміки розробка цієї проблематики українськими науковцями тільки розпочалася. Тому метою пропонованої статті є розкриття сутності фінансоміки та її особливостей, характеристика етапів розвитку в контексті глобалізаційних фінансових процесів.

СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОМІКИ

Економіка завжди володіла й повинна володіти потужною фінансовою складовою, оскільки без фінансів вона не може повноцінно функціонувати. Слід зазначити, що економіка завжди є фінансовою, оскільки її життєдіяльність опосередкована фінансами, фінансовою системою та, відповідно, фінансовою активністю. Однак лише наприкінці XX століття почали говорити про особливий фінансовий характер економіки та її перетворення в фінансо-

міку. На сучасному етапі світового економічного розвитку гроші стають самостійною субстанцією, економіка перетворюється в фінансоміку, що деформує структуру господарства, мотиви соціальної активності й ціннісні орієнтації людей. Але якщо в попередні періоди в основу економічного життя було покладено товарне виробництво, то в умовах неоекономіки — це фінанси, природа яких кардинально змінилася останнім часом: нині вони домінують над реальною економікою замість того, щоб її обслуговувати, а товарне виробництво відійшло на другий план.

Поняття “фінансоміка” в економічній літературі з’явилося нещодавно. Його ввів у наукову термінологію російський учений-філософ Ю.Осипов — основоположник сучасного наукового напрямку в цій сфері: “Фінансоміка — феномен абсолютно новітній, коли “ірреальність — вартість” домінує над “реальністю — господарством”, підпорядковуючи останню...” Вчений зазначив, що “перехід до фінансоміки — це переворот в економіці, це інша економіка, уявлення про яку має бути іншим. Тому перед економічною наукою постає необхідність вироблення нового уявлення про сучасну економіку загалом. Відбулася так звана фінансіалізація всього економічного буття, що за масштабністю процесу подібна до загальної електрифікації” [1]. Це явище слід визнати як домінування фінансів над усіма економічними, господарськими і соціальними процесами, над виробництвом благ, накопиченням та розподілом доходів у суспільстві.

Тому особливу увагу нині треба приділяти такій компоненті неоекономіки, як фінансоміка. Сутність її слід розглядати через особливий устрій економічних відносин, які базуються на глобальному контролі над концентрацією нових знань і їх трансформації у фінансові інновації та формуванні на цій основі глобального контролю над грошовими потоками (так званий глобальний монетаризм).

У ході історичного розвитку економічних відносин національні грошові одиниці підкріплювались їх матеріальним еквівалентом — золотим запасом. Однак нині низка країн оголосила про продаж своїх золотих запасів та забезпечення фінансової стабільності лише за рахунок спектра найтвердіших валют. Цей факт свід-

чить про те, що фінансова діяльність трансформується у віртуальну сферу, яка функціонує без матеріальної основи. Так, до початку нового тисячоліття склалося єдине світове господарство, в якому реальне виробництво відповідно до закону порівняльних переваг концентрується в Південно-Східній Азії, Китаї, Бразилії, Індії. А в промислово розвинутих країнах гроші вкладаються у фінансовий сектор економіки — спочатку у фондові фінансові інструменти, а потім гроші переміщуються з фондових майданчиків у банківський сектор [2].

Характерними рисами фінансоміки, на думку російського науковця Г.Барсєгова, є такі: перетворення національних фінансових ринків у відкриті системи, об’єднані єдиним глобальним фінансовим ринком; високий рівень його ліквідності і значні обсяги угод на ньому; прискорене переміщення капіталу в різні географічні точки; розмаїття застосовуваних фінансових інструментів; глобальний контроль з боку міжнародної фінансової олігархії над грошовими потоками і фіктивним капіталом; використання глобального кредиту шляхом акумулювання в міжнародних фінансових структурах світового доходу і подальшим його використанням на реалізацію високоприбуткових проектів, програм тощо; стягування глобальної фінансової ренти¹; загострення кризи міжнародної заборгованості; поява нової світової валюти — євро; стандартизація та уніфікація нормативної бази регулювання операцій на фінансовому ринку [3, с. 15].

При визначенні характерних рис фінансоміки ми зосередилися лише на макроекономічних аспектах її прояву, до яких додатково слід віднести: вплив капіталу з реального сектору у фінансовий, що й призводить до зростання частки фінансового сектору у валовому внутрішньому продукті; розширення сфери застосування електронних грошей та відповідних платіжних засобів; зростання обсягів тінювих фінансових операцій, особливо із застосуванням похідних фінансових інструментів. Також слід зазначити, що фінансоміка може проявлятися й на інших рівнях, зокрема *мікроеконо-*

¹ Фінансова рента привласнюється міжнародною фінансовою олігархією шляхом регулювання облікової ставки і валютних курсів, використання світових валют, регулювання міжнародних боргових відносин, діяльності міжнародних фінансових центрів.

мічному, що потребує розширення переліку цих рис і особливостей з огляду на рівні прояву. Так, на мікрорівні основними рисами прояву фінансові є: посилення фінансового контролю в підприємницьких структурах; зростання частки фінансових активів у балансах нефінансових корпорацій; урахування тенденцій фінансового ринку як визначального чинника при формуванні підприємницьких стратегій; зростання частки фіктивної складової в капіталі підприємств; підвищення темпів зростання доходів фінансових установ порівняно з іншими сферами підприємництва; вищий рівень матеріального стимулювання керівників і менеджерів установ фінансового сектору порівняно з нефінансовими корпораціями.

Слід зазначити, що фінансовіка припускає існування реальної вартості, реального виробництва, а також розширеного відтворення і пере-

розподілу реальної вартості і жодним чином не заперечує свою участь у цих процесах, встановлюючи фінансові доміанти над реальною економікою та отримуючи специфічний дохід — фінансову ренту. При цьому все фінансове життя суспільства, беручи до уваги ціни, гроші, фінансово-кредитні відносини, капітал, інвестиції, доходи, заробітні плати, бюджетні надходження, соціальні видатки тощо, стає похідним від впливу цієї фінансової надбудови.

У розвитку фінансовіки слід виділяти три основні етапи (див. таблицю 1).

Нині у світі спостерігається непропорційне щодо реального сектору зростання активів фінансових установ, домінування короткострокових форм інвестування, відрив потоків капіталу від потоків товарів та послуг. Усе це призвело до ускладнення контролю та регулювання функціонування установ фінансового секто-

ру, суттєвого ослаблення ліквідності провідних фінансових ринків та домінування спекулятивних складових у структурі фінансових потоків.

На цьому етапі й досі відбувається активна консолідація національних фондових ринків, а також удосконалення і розвиток інфраструктури транскордонних операцій та прискорене зростання обсягів і посилення спекулятивного характеру світового фінансового ринку. Таким чином триває глобалізація світової фінансової сфери і формування фінансовіки на цій основі. Якщо в 1980 році світові фінансові активи були приблизно на рівні світового ВВП (відповідно 12 і 10 трлн. доларів США), то за 1990–2004 роки співвідношення між сукупною капіталізацією акцій і світовим ВВП зросло більш як удвічі — із 45 до 94%, а в 2007 році обсяг фінансових активів перевищував світовий ВВП уже в 12 разів. Фінансовіка значною мірою виступає як віртуаль-

Таблиця 1. Етапи розвитку фінансовіки

Етапи розвитку / роки	Загальна характеристика етапу	Характер фінансових подій
Перший етап (кінець 1950-х – 1960-ті роки)	Лібералізація та інтернаціоналізація системи міжнародних фінансово-кредитних відносин	Поява євродолара, євровалют, єврооблігацій, формування міжнародних ринків євровалют і євро-ринку капіталів. Посилення ролі міжнародних фінансових центрів та офшорних зон
Другий етап (1970-ті – 1980-ті роки)	Активізація діяльності в міжнародному фінансовому бізнесі провідних транснаціональних банків і корпорацій, початок тотальної фінансової лібералізації	Зростання обсягів ринків євровалют, державних цінних паперів та євrorинку капіталів; використання міжнародного приватного кредиту для фінансування прямого або опосередкованого фінансування дефіцитів поточних платіжних балансів; запровадження Ямайської валютної системи у 1980-х роках; лібералізація банківської сфери (усунення обмежень на відкриття банками окремих видів рахунків, кількість банківських відділень, здійснення окремих видів діяльності); скасування прямого державного контролю над умовами емісії корпоративних боргових інструментів та усунення обмежень доступу національних емітентів до здійснення операцій на національних фондових ринках; зростання ролі центральних банків, отримання ними статусу незалежних від уряду інститутів; диверсифікація ринку корпоративних цінних паперів у зв'язку з початком масштабних структурних перетворень; активізація процесів, пов'язаних зі злиттям, поглинанням, появою нових компаній; модернізація біржової та позабіржової торгівлі; запровадження нових технологій та інструментів; різке збільшення кількості нових фінансових інструментів (деривативів); активізація міжнародної діяльності різноманітних фінансових фондів (пенсійних, страхових, пайових тощо); поява та розвиток сек'юритизації
Третій етап (із 1990 року дотепер)	Глобалізація світової економіки і насамперед її фінансової складової на базі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій	Подальша концентрація фінансово-промислового капіталу та глобалізація фінансових потоків; розширення сфери діяльності фінансових корпорацій; стрімке зростання обсягів фінансових ринків та їх подальша інтернаціоналізація; формування нових сегментів світових фінансових ринків; універсалізація діяльності фінансових установ (як банківських, так і небанківських), посилення ролі фінансових конгломератів, які пропонують та продають фінансові продукти водночас на різних ринках та в різних країнах; зростання ролі інституційних інвесторів у здійсненні фінансових інвестицій; зміни в системі регуляторних органів та посилення їх впливу на процеси у фінансово-банківській сфері; дерегулювання фінансових ринків; скасування обмежень на переміщення капіталів; скасування заборони на суміщення окремих видів професійної діяльності на фінансових ринках; подальший розвиток міжнародної фінансової системи на основі інфраструктурних перетворень і фінансових інновацій; створення глобальних торговельних та розрахунково-клірингових систем; організаційне і технічне переозброєння фондових ринків; забезпечення технічної сумісності інфраструктури платежів; запровадження сучасних електронних технологій, засобів комунікацій та інформатизації; стрімкий розвиток ринку електронних торгів, що набуває ознак провідного ринку; підвищення рівня використання новітніх інформаційних і фінансових технологій, впровадження фінансового інжинірингу; інтеграція фінансового сектору, консолідація фінансової інфраструктури та регуляторних систем; запровадження євро; формування керівних органів економічного і валютного союзу, створення Європейської системи центральних банків (ЄСЦБ) та Європейського центрального банку (ЄЦБ); перехід до створення ЄСПП (Єдиного європейського платіжного простору), у тому числі запровадження спільних стандартів ЄС у сфері платежів, порівнянність їх зі світовими нормами; гармонізація національних нормативних та регуляторних систем країн ЄС

Джерело: таблицю складено на основі опрацювання джерел [3; 4].

на економіка, в якій причинно-наслідкові зв'язки, властиві реальному сектору, все більше слабшають, а іноді й розриваються взагалі [3; 5, с. 18].

На нашу думку, дослідження процесів прояву фінансоміки слід проводити, виходячи з таких методичних підходів:

1) основою прояву фінансоміки є фінансово-кредитні відносини, які визначаються нами як сукупність відносин, що виникають між економічними суб'єктами з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансово-кредитних ресурсів у часі та в процесі кругообігу на правах власності і/або позики, в результаті чого в одних учасників утворюються активи, а в інших – зобов'язання, у т. ч. й через застосування відповідних фінансових інструментів;

2) фінансоміка є похідною від результатів функціонування основних суб'єктів фінансово-кредитних відносин, розташованих і зареєстрованих на конкретній території, їх внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків. Їхня діяльність регулюється чинним законодавством та договірними зобов'язаннями. У кожній країні ключовими економічними суб'єктами фінансового ринку в плані фінансово-кредитних відносин є: держава як сукупність інституцій, котрі забезпечують розвиток фінансово-кредитних відносин і національної економіки загалом, створюють пра-

вову базу, будучи одночасно власником чи отримувачем коштів, які формуються в процесі фінансово-кредитних відносин; а також місцеві (регіональні) органи влади, які є власниками комунальної, територіальної власності й вирішують питання, пов'язані з ефективністю використання фінансових ресурсів. Назвемо ці суб'єкти: органи державного управління; державні й недержавні підприємства, корпорації, які виступають отримувачами коштів (нефінансові корпорації); банки (депозитні корпорації) та небанківські фінансові установи (інші фінансові корпорації), які є власниками фінансових ресурсів чи залучають кошти від інших економічних суб'єктів та наділені правами щодо їх ефективного використання. Разом депозитні та інші фінансові корпорації формують фінансовий сектор, а фізичні особи (домогосподарства), які мають доходи та капітал, можуть використовувати їх відповідно до власних потреб;

3) ефективність функціонування фінансоміки залежить від ефективності джерел фінансового забезпечення суб'єктів фінансово-кредитних відносин, чинного законодавства, яке регламентує їх, стану розвитку фінансових ринків та спектра наявних фінансових інструментів;

4) в основу системи оцінювання слід покласти базові принципи: *принцип системності*, який дає змогу роз-

глядати фінансоміку як систему, в котрій виділяється низка складових, а тому дослідження необхідно проводити комплексно, аналізуючи кожну компоненту з урахуванням зовнішніх і внутрішніх чинників; *принцип науковості* – передбачає проведення аналізу та оцінювання процесів розвитку фінансоміки на базі застосування відповідних методів наукового пізнання (системного аналізу, групування, історичного методу, кореляційно-регресійного аналізу, методів експертних оцінок тощо); *принцип застосування системи індикаторів*, які характеризують процеси розвитку фінансоміки; *принцип достовірності й легітимності вихідних даних* при виборі первинних індикаторів.

Якщо ж такі фінансово-кредитні відносини можуть проявлятися на всіх ієрархічних рівнях управління економікою, то, відповідно, вплив фінансоміки на соціально-економічний розвиток може досліджуватися й оцінюватися на різних рівнях управління економічними процесами (глобальному, національному, регіональному, галузевому та на мікрорівні). При цьому залежно від мети й завдань потрібно обирати чи розробляти відповідні методи наукових досліджень.

Методологічну основу дослідження фінансоміки доцільно формувати на принципах системного підходу, які дають змогу вивчати її з позицій відокремлення фінансового капіталу

Таблиця 2. Основні індикатори розвитку фінансового посередництва та фондового ринку

Співвідношення	Коментарі
<i>Оцінка фінансового посередництва</i>	
Ліквідних пасивів банків і небанківських фінансово-кредитних установ (НФКУ) та ВВП	Характеризує розміри фінансового посередництва в цілому – його іноді називають фінансовою глибиною. У найбагатших країнах цей показник становить приблизно 2/3 ВВП, тоді як у найбідніших – до 1/4
Активів банків та ВВП	Характеризує загальний розмір банківського сектору
Вимог банків до приватного сектору та ВВП	Загальний індикатор активності банків у секторі домогосподарств та нефінансових корпорацій
Вимог НФКУ до приватного сектору та ВВП	Загальний індикатор активності НФКУ у секторі домогосподарств та нефінансових корпорацій
Активів центрального банку та ВВП	Індикатор характеризує роль НБУ в розміщенні кредитних ресурсів
Накладних витрат банків та загальних активів банків	Хоча цей показник не є беззаперечним індикатором ефективності діяльності банків, проте високий рівень накладних витрат може свідчити про низький рівень конкурентоспроможності
Чистого процентного доходу банків та загальних активів банків	Невеликі значення індикатора часто свідчать про високий рівень конкуренції у банківському секторі країни та його ефективність. У країнах із високим рівнем ВВП на душу населення цей показник має тенденцію до зниження
Активів трьох найбільших банків та загальних активів банків	Є індексом концентрації банківського сектору. Цей показник має тенденцію до зниження в країнах із вищим ВВП на душу населення
Активів іноземних банків та загальних активів банків	Характеризує ступінь присутності іноземного капіталу в банківській системі України. Цей показник має тенденцію до зниження в країнах із вищим ВВП на душу населення
<i>Оцінка фондового ринку</i>	
Ринкової капіталізації та ВВП	Характеризує загальний розмір фондового ринку
Обсягів торгів та ВВП	Визначає активність фондового ринку, а також широко використовується для оцінки ринкової ліквідності
Обсягів торгів цінними паперами національних емітентів та загальної вартості цінних паперів національних емітентів за ринковими цінами	Інша назва – коефіцієнт оборотності, який використовується для оцінки ліквідності національного фондового ринку, оскільки співвідносяться загальний розмір угод і розмір ринку
<i>Оцінка широти фінансової системи</i>	
Активів банків, НФКУ і капіталізації фондового ринку та ВВП	Показник використовується для оцінки загального розміру та рівня розвитку фінансового сектору. Має чітку тенденцію до зростання в країнах із вищим рівнем ВВП на душу населення

від реального виробництва, домінування спекулятивних вкладень і, відповідно, спекулятивного прибутку, розвитку нових фінансових інструментів під впливом сфери фінансового інжинірингу й телекомунікацій; моделювання кількісних та якісних залежностей між розвитком фінансового і реального секторів економіки; визначення оптимального спектра фінансових інструментів відповідно до умов економічного розвитку; структуризації напрямів використання цих інструментів та оцінювання їхнього впливу на ефективність суб'єктів фінансово-кредитних відносин. Кожен із зазначених напрямів може бути як самостійним предметом досліджень, так і входити складовою частиною в системи вищого рівня. Цільову спрямованість досліджень окреслює сукупність функцій управління фінансово-кредитними відносинами на конкретних рівнях управління економікою.

Стосовно набору показників, за якими слід проводити аналіз, на нашу думку, найдоцільніше використати систему індикаторів, запропоновану співробітниками Групи досліджень розвитку Світового банку та Національного бюро економічних досліджень А.Деміргук-Кунтом і Р.Левіном у праці 1999 року "Банкоцентрична та ринково орієнтована фінансові системи: міжнародне порівняння" [6, с. 5]. Ці показники відображено в таблиці 2.

Індикатори, які автори використали у своїх подальших працях, можна об'єднати в три групи: оцінка розвитку фінансового посередництва та фондового ринку; загальний розмір і ефективність фінансово-кредитної системи; оцінка архітектури фінансово-кредитної системи. Проведення порівняльного аналізу з використанням цих індикаторів дасть змогу виявити певні закономірності у фінансових процесах за відповідними періодами або порівняно з іншими країнами.

ФІНАНСОМІКА ЯК СПРИЯТЛИВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ

В умовах фінансоміки формується нове середовище виробничої діяльності, необхідне для ефективного поєднання основних факторів виробництва, — інтелектуальної праці та інформаційних ресурсів, а саме: віртуальна реальність. Її особливості

дають змогу здійснити віртуалізацію результатів виробничого процесу, провести імітаційне моделювання поведінки об'єктів і систем, подати в зручній для людини формі структуру об'єктів, які поки що не існують у матеріальній формі. Разом із наведеними корисними особливостями віртуального середовища існують і негативні наслідки його використання, які досі не подолані. Насамперед це проблема невідповідності віртуального і реального результатів, пов'язана з недосконалістю прогнозування віртуальних та управління реальними процесами [7, с. 62].

Найбільшій віртуалізації зазнає капітал як самозростаюча вартість, що періодично відривається від своєї матеріальної форми — реальних активів і повертається до неї через ринкові шоки. Здатність капіталу до самозростання формує автономний процес інвестування коштів у нові фінансові інструменти з вищою прибутковістю, які перебувають у зоні підвищеного ризику. Цей процес самопідтримується створенням фінансових інновацій як нових способів прибутковішого інвестування грошей та вивільнення додаткової ліквідності шляхом, наприклад, сек'юритизації та залучення кредитів. Саме сек'юритизація створила можливість збільшення ліквідності фінансових активів за допомогою дозволу фінансовим установам позбавлятися проблемних активів.

Зі зростанням обсягів і ступеня ризикованості зобов'язань посилюється тенденція до їх перерозподілу від первинних кредиторів до кредиторів другої та третьої черги. У такий спосіб вивільнялася відносно надлишкова грошова маса, яка поглиналася ринком похідних цінних паперів, завдяки чому сформувався вбудований механізм автономного функціонування такого ринку, що має здатність до самопідтримки. Зазначимо, що за своїми властивостями деривативи спроможні виконувати й позитивну функцію, допомагаючи рівномірніше розміщувати відносно надлишкову грошову масу в процесі зміни фаз кредитного циклу та циклу ділової активності. Це може дати змогу стабілізувати характеристики розвитку фінансової системи не лише в просторі, а й у часі. Очевидно, що й у післякризовий період розвитку ринок деривативів залишиться важливою складовою сучасної фінансової системи,

проте підходи до розуміння закономірностей його функціонування і регулювання постійно змінюються.

Розвиток ринків похідних фінансових інструментів був спричинений низкою умов, а саме: розвитком фінансової інженерії на світових фінансових ринках; процесами дерегулювання фінансової системи та посиленням волатильності на світових фінансових ринках; розробкою належного методичного забезпечення діяльності у сфері застосування похідних фінансових інструментів (стандартів щодо обліку й відображення у фінансовій звітності, розроблення формули Блека-Шоулза для оцінки опціонів тощо).

Рівень цін на ринках похідних цінних паперів відображає пропорцію, в якій грошова маса надходить на ці ринки, а динаміка цін — суспільну згоду змінити або зберегти частку відносно надлишкової грошової маси. Таким чином, будь-яка інформація, спроможна змінити суспільні оцінки поточних і майбутніх процесів, викликає відповідне коригування цін на ринках похідних фінансових інструментів. Специфічні риси процесу ціноутворення на ринках похідних інструментів пов'язані з інформаційною сутністю вартості останніх, яка є похідною не так від цін базису похідного цінного папера, як від механізмів функціонування ринку похідних цінних паперів. Така особливість ринку похідних фінансових інструментів, динаміка цін яких спирається на майбутні доходи, забезпечує його високу прогностичну здатність, але водночас формує підвищену вразливість до негативних сигналів [8, с. 60—61]. Тому в кожній країні органи, які регулюють фондовий ринок, мають забезпечити посилене регулювання діяльності з похідними фінансовими інструментами та ретельний контроль за прозорістю обліку й відображенням у фінансовій звітності операцій із цими інструментами.

У світі в докризовий період темпи динаміки фінансового сектору значно випереджали реальний, тобто фінансові зміни певною мірою відірвалися від змін у реальному секторі. Характерними для світової економіки стали кілька емпіричних закономірностей. По-перше, це домінування короткострокових форм фінансування, за якими приховано спекулятивний характер фінансових вкладень, що призводить до перевищен-

ня показників обігу на ринку капіталу над відповідними показниками для ринку товарів і послуг при збільшенні темпів зростання обсягів першого із цих ринків. По-друге, спостерігається відносно зростання масштабів фінансового сектору, а також збільшення волатильності фінансових показників, що вказує на високий рівень ризику цієї сфери.

Крім згаданих вище фінансових закономірностей, властивих світовій економіці, слід виділити такі: випередження темпів збільшення позичкового процента над темпами зростання ВВП держав; випередження приросту активів фінансового сектору над реальним сектором; випередження темпів динаміки рентабельності фінансового сектору над реальним сектором; випередження темпів динаміки фондових індексів над темпами зростання ВВП; випередження темпів динаміки обсягу наданих кредитів над відповідним показником ВВП. Ці тенденції доповнювалися хвилею фінансових інновацій. Оскільки у світі нагромаджувалися фінансові ресурси, які інвестори намагалися вкласти у високодохідні фінансові активи, то, відповідно, з'являлися й продукти для задоволення такого попиту.

Як процес змін умов ринку може спричинити появу нових інструментів, так і поява нових фінансових інструментів може якісно вплинути на розвиток окремих ринків. Більшість фінансових нововведень є лише різними способами групування чи цінового поєднання базових інструментів, таких як облігації, звичайні акції та вільно конвертована валюта.

Водночас необхідно звернути увагу на такі два аспекти. По-перше, чому ж вважається, що з'являються та розвиваються нові специфічні фінансові інновації? По-друге, яка першочергова причина потреби у фінансових інноваціях із боку інвесторів чи емітентів: що є причиною стримування від самостійного формування інновацій із базових інструментів, а не оплати фінансових продуктів?

Відповідь — недосконалість ринку. Саме через її вплив неможливо розрахувати повну вартість новостворюваного фінансового інструменту як лише суму його складових частин. Це значною мірою стримує як інвесторів, так і емітентів від конструювання рівноцінних інструментів на базових інструментах. Більшість недосконалостей ринку створюють бар'єри для

операцій із купівлі-продажу цінних паперів на міжнародному ринку, валютного обміну, а також для інших умов, яких повинні дотримуватися інвестори та емітенти у своїх країнах.

Як мінімум у п'яти випадках недосконалості ринку, разом або окремо, спричиняють той факт, що загальна вартість інноваційних фінансових інструментів може відрізнятись від суми його компонентів. Зокрема, виділяють: фінансові інновації, спрямовані на зменшення операційних витрат і витрат на моніторинг; фінансові інновації, спрямовані на уникнення регуляторних правил; фінансові інновації, спрямовані на уникнення оподаткування або/та зменшення податкового навантаження; фінансові інновації, спрямовані на уникнення власних (корпоративних, саморегульованих) обмежень; фінансові інновації, спричинені сегментацією фінансових ринків [9, с. 24–25].

Фінансові інструменти, широко використовувані у світі з метою стимулювання економічного зростання, вже значною мірою вичерпали свій потенціал. Свідченням цього є активна експансія політики розширеного кредитування фінансовими інституціями, що призвела до накопичення значної кількості боргів у економіці, і, зрештою, — до світової кризи. Великі боргові тягарі країн та суб'єктів господарювання значно звужують їхні можливості щодо залучення нового фінансування. Це призводить до втрати фінансовими інституціями власних джерел розширення та зростання. При цьому активне застосування фінансових інструментів для даних цілей призвело до дисбалансу накопичення та споживання.

Нині постала проблема пошуку джерел стимулювання економічного зростання. Тому надзвичайно важливим є пошук тих інструментів активізації заощаджень та споживання, які не міститимуть у своїй природі соціально-економічних протиріч. Для цього в найближчі роки необхідно створити широкий спектр інструментів фінансового ринку, які забезпечують інвесторам і реципієнтам капіталу різноманітність варіантів з точки зору витрат, ризику, прибутку, термінів, ліквідності. Збільшення обсягів емісії і різновидів цінних паперів, ускладнення інструментів і технологій фінансового ринку потребують посилення ролі фінансових установ як посередників, котрі виступа-

ють сполучною ланкою в русі капіталу від постачальників фінансових ресурсів до їх споживачів.

ВИСНОВКИ

Фінансова економіка складається з сукупності фінансових ринків, які наповнюються новими фінансовими продуктами і технологіями. ХХІ століття ознаменувалося тим, що світова фінансова система обросла надзвичайно великою кількістю найскладніших фінансових інструментів та інститутів, які в своїй сукупності та взаємодії є цивілізаційним феноменом. У сучасних умовах фінансовіка характеризується процесами перетворення фінансової сфери у самостійну, специфічну форму діяльності, яка базується на принципах фінансового "буття" і має здатність до саморозвитку як своєрідне "фінансове виробництво" зі своїми ресурсами, технологією і законами.

Якщо у попередні епохи відбувалося зіставлення грошей з їхніми товарними еквівалентами, то нині вони набули ознак віртуальності й умовності. Це призвело до виділення фінансовіки в самостійну, динамічну і незалежну сферу діяльності з певними притаманними їй закономірностями, ефективними інструментами, фінансовими ресурсами і технологіями, яка досить слабо пов'язана з реальною економікою. Розвитку фінансовіки сприяють комп'ютеризація фінансових розрахунків та розробка нових фінансових інструментів (деривативи, опціони тощо).

Нині назріла об'єктивна потреба у перегляді концептуальних засад використання фінансових інструментів з метою стимулювання процесів економічного зростання у зв'язку з неоднозначністю наслідків їх тривалого застосування. Це потребує розроблення таких фінансових інструментів, які б забезпечили баланс між попитом і пропозицією, накопиченням і споживанням в економічному розвитку держави. При цьому роль таких складових, як стабільна монетарна політика центральних банків, стабільний фінансовий сектор, неупередженість і демократичність в управлінні фінансовою системою, принципово змінюється, набуває нових рис і має бути переосмисленою з позицій усунення протиріч економічного зростання.

Література

1. Осипов Ю. М. Экономическая теория на пороге XXI века. Т. 4. / Ю.М.Осипов. — М.: Финансовая экономика, 2002. — 637 с.
2. Задорожний Г. В. Хозяйственное развитие: определение и основные характеристики в формате постнеклассической науки / Г.В.Задорожний, В.Н.Олефир // Социальная экономика. — 2008. — № 3—4. — С. 89—97.
3. Барсегов Г. Г. Тенденции взаимодействия финансового и реального секторов экономики [Текст]: автореферат дисс. канд. экон. наук: 08.00.08 / Г.Г.Барсегов; ГОУ ВПО "Саратовский государствен- ный социально-экономический универ- ситет". — Саратов, 2010. — 20 с.
4. Науменкова С. В. Ринок фінан- сових послуг: навч. посіб. / С.В.Науменкова, С.В.Мищенко. — К.: Знання, 2010. — 532 с.
5. Авдокушин Е. Ф. Финансовая экономика в системе новой мировой экономики / Е.Ф.Авдокушин // Фило- софия хозяйства. — 2007. — № 6. — С. 15—27.
6. Levine R., Demircuc-Kunt A. Bank- based and market-based financial sys- tems: cross-country comparison // World Bank Policy Research Report. — Washington, 1999. — 72 p.
7. Белінська Я. В. Фінансова ста- більність: сутність і напрями забезпе- чення / Я.В.Белінська, В.П.Биховченко // Стратегічні пріоритети. — 2010. — № 4 (17). — С. 57—67.
8. Фельдман А. Современный кризис и производные финансовые инстру- менты / А.Фельдман // Вопросы эко- номики. — 2009. — № 5. — С. 59—68.
9. Гібридний капітал банку: світо- вий досвід, перспективи впровадження в Україні: Науково-аналітичні матері- али. Вип. 13 / В.І.Мищенко, В.В.Кривола, В.В.Салтинський, О.Г.Приходько. — К.: Національний банк України. Центр на- укових досліджень, 2009. — 180 с.

Від довіри — до визнання! /

"Банк, якому довіряють — 2013"

13 червня 2013 року в конференц-залі "Тріумфальний" готельного комплексу "Київ" відбулася урочиста це- ремонія нагородження лауреатів I Міжнародного конкурсу "Банк, якому довіряють — 2013" за версією жур- налу "Банкір". Конкурс проводився серед банків країн СНД, Балтії та Грузії.

On 13 June 2013, awarding were laureates of the I international contest "Bank worthy of confidence — 2013" by the version of "The Banker" magazine. The ceremony was held in the Triumphal Hall of the Kyiv Hotel. Bankers of Georgia and CIS and Baltic countries had participated in the contest.

Міжнародне видавництво "КБД-Видав" і редакція спеціалізованого журналу "Банкір", про- вівши минулого року конкурс довіри серед вітчизняних банків, вирішили розширити горизонти змагання і про- вести конкурс "Банк, якому довіряють — 2013" на міжнародному рівні, залу- чивши в ролі номінантів також банки країн СНД, Балтії та Грузії. На церемо- нії нагородження були присутні пред- ставники центральних банків країн СНД, державних і комерційних банків України, політична і бізнес-еліта, акре- дитовані в Україні дипломати, клієнти і партнери банків, представники ЗМІ.

Метою конкурсу, за словами ди- ректора видавництва "КБД-Видав" Олега Капралова, є привернення ува- ги до актуальних проблем економіки пострадянських держав, зокрема, до зростання довіри до банківської сис- теми, підвищення рівня соціальної відповідальності банківського бізне- су, поширення передових банків- ських технологій.

Лауреатами конкурсу "Банк, якому довіряють — 2013" стали:

- ПАТ "Ідея-банк" і ПАТ "Все- український банк розвитку" в номіна- ції "За якісний банківський сервіс";
- ПАТ "АБ "Південний", ПАТ "Єврогазбанк" і ЗАТ "Белсвісбанк"

("BelSwissBank", Білорусь) у номіна- ції "Найнадійніший банк для ведення бізнесу";

— АТ "Корстандартбанк" ("KSB", Грузія) в номінації "За сприяння роз- витку малого та середнього бізнесу";

— ПАТ "Радикал-банк" у номінації "Кращі банківські продукти і послуги для бізнесу";

— ПАТ "Укрінбанк" у номінації "Банк — лідер за надійністю депозитів для юридичних осіб";

— ПАТ "Імексбанк" і КБ "Молдінд- конбанк" АО (БС "Moldindconbank" S.A., Молдова) у номінації "Банк — лі- дер за надійністю депозитів для фізич- них осіб";

— ПАТ "Український професійний банк" і ПАТ "Агрокомбанк" у номінації "Найбільш надійний і стійкий банк";

— ПАТ "Міський комерційний банк" у номінації "Кращий банк за програма- ми лояльності для клієнтів";

— БАТ "Замінбанк" ("ZaminBank", Азербайджан) і ПАТ "Ідея-банк" у но- мінації "Кращий банк за якістю бан- ківських продуктів, послуг і проектів для клієнтів";

— ПАТ "Златобанк" і БАТ "АКБ "Стратегія" ("Стратегія", Росія) в но- мінації "Банк, який зберіг високий рі- вень довіри клієнтів";

— АТ "Траста-комерцбанка" ("Trasta

Komerchanka", Латвія) у номінації "Кращий банк з упровадження іннова- ційних технологій";

— Державно-акціонерний банк "Аса- ка" ("Asaka", Узбекистан) у номінації "Банк — лідер позитивної ділової репу- тації";

— АТ "Нурбанк" ("Nurbank", Ка- захстан) у спеціальній номінації "За кращі благодійні проекти";

— БАТ "Замінбанк" ("ZaminBank", Азербайджан) у спеціальній номінації "За активне просування системи гро- шових переказів Caspian Money Transfer на ринку СНД";

— АТ "Євразійський банк" ("Eurasian Bank", Казахстан) у спеціальній номі- нації "Банк, якому довіряють у Казах- стані".

У спеціальній іменній номінації "Банкір, якому довіряють — 2013" пе- реможцем визнано голову правління ПАТ "Всеукраїнський банк розвит- ку" Валентину Арбузову, якій вручено іменну медаль та іменний приз у ви- гляді квітки лотоса.

На урочистій церемонії того дня також було названо дев'ять лауреатів I Міжнародного конкурсу "Банків- ська безпека — 2013".

Марина Гриценко,
"Вісник НБУ".

Вадим Сирота

Провідний економіст
департаменту пруденційного нагляду
Генерального департаменту банківського
нагляду Національного банку України
E-mail: syrota@bank.gov.ua

Комунікаційна політика як фактор стабілізації діяльності банку в кризовий період

Аналізується комунікаційна політика проблемного банку як інструмент стабілізації його діяльності та невід'ємна складова моделі антикризового менеджменту, досліджуються окремі компоненти комунікаційної системи (канали комунікації, цільові (ключові) аудиторії, стратегія формування інформаційних повідомлень), розглядаються основні аспекти комунікацій українських банків у сфері інвестор релейшнз – Ай Ар (відносини з інвесторами) (Investor Relations – IR) та гавемент релейшнз – Джі Ар (Government Relations – GR) (відносини з урядом): визначаються цільові (ключові) аудиторії, принципи організації та механізми роботи банків у вказаному сегменті комунікаційної політики.

Discussed is the communication policy of a problem bank as an instrument for stabilization of its activity and an integral component of the anti-crisis management model. Considered are separate components of the communication system (communication channels, target (key) groups, strategy for forming information messages). Discussed are key communication aspects of Ukrainian banks in the Investor Relations (IR) and Government Relations (GR) spheres viz. determined are target (key) groups, organizational principles and mechanisms of banks' operation in the mentioned segment of the communication policy.

Ключові слова: антикризова комунікаційна політика (антикризовий паблік релейшнз), антикризова комунікаційна програма, канали комунікації, цільові (ключові) аудиторії, логіка дедрамаізації ситуації, Investor Relations (IR), Government Relations (GR).

Key words: anti-crisis communication policy (anti-crisis public relations), anti-crisis communication program, communication channels, target (key) groups, logic of dedramatization of the situation, Investor Relations (IR), Government Relations (GR).

Багато теоретиків і практиків банківської справи в Україні досліджують проблему антикризового менеджменту банку в контексті забезпечення належного рівня ліквідності, ефективної роботи з проблемними активами та зростання капіталізації. Проте саме зниження довіри до банківської установи, наслідком чого є втрата її репутації, є одним із основних факторів погіршення фінансового стану банку. З другого боку, поширення негативної інформації щодо діяльності банку може стати каталізатором виникнення проблем із ліквідністю та платоспроможністю фінансової установи.

Проблема антикризових комунікацій розглядається в дослідженнях

багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, особливості інформаційної взаємодії центрального банку з цільовими аудиторіями у кризових си-

Графік. Основні критерії, якими керуються українці під час вибору банку, за результатами дослідження проведеного компанією Ті Ен Ес (TNS)

Джерело: складено на основі [3].

туаціях проаналізовано Ю.Зарубою [1], проблему рекламної діяльності банківських установ в умовах кризових явищ досліджує А.Вітренко [2]. Проте теоретичні аспекти комунікаційної політики банку як складової системи антикризового менеджменту вивчені недостатньо.

Метою цієї статті є дослідження комунікаційної системи банку як інструменту антикризового менеджменту, визначення шляхів підвищення ефективності її функціонування. Також автором проаналізовано окремі складові системи комунікацій банку (стратегію комунікаційної політики, цільові аудиторії) з позицій їх комплексного та системного використання під час реалізації антикризових заходів.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ І ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ БАНКУ

За умови поширення кризових явищ у банку на перший план серед механізмів корпоративного управління виходить система антикризової комунікаційної політики, яка повинна сприяти формуванню позитивного інформаційного фону навколо банку. Найпомітніший прояв кризового стану банку — неконтрольований вплив коштів кредиторів, наслідком чого є втрата стабільності ресурсної бази та проблеми з ліквідністю. Фундаментальною причиною виникнення зазначених проблем є реалізація ризику втрати репутації та нездатність вибудувати ефективну систему комунікації з зовнішнім середовищем. Як свідчить вітчизняна банківська практика, у більшості випадків єдиним доступним механізмом протидії раптовому непрогнозованому впливу коштів є залучення банком стабілізаційного кредиту регулятора.

Ефективна система комунікації в умовах кризових явищ може мінімізувати негативні наслідки впливу коштів та стати своєрідною альтернативою інструментам підтримки належного рівня ліквідності. Актуальність цієї проблеми підтверджують результати дослідження компанії Ті Ен Ес (TNS) з метою визначення основних критеріїв, якими керуються українці під час вибору банку.

Опитування проводилося компанією Ті Ен Ес восени та взимку 2010 року, тобто після кризи 2008–2009 років. Тож можна зробити висновок, що

Схема. Механізм функціонування антикризової комунікаційної системи банку

питання позитивної репутації банку набуває особливої ваги не лише за умов розгортання кризових явищ як чинник стабілізації діяльності банку, а й за необхідності відновлення діяльності банку до докризового рівня. При цьому варто також враховувати, що під час кризи репутація багатьох фінансових установ значно погіршилася, а назви окремих банків стали синонімом самої кризи. Отже, найважливішим в оцінці споживачів банківських послуг та кредиторів банку стає поняття “надійність банку” як фактор забезпечення стабільності діяльності фінансово-кредитної установи.

Ядром комунікаційної системи банку у кризовий період виступає антикризовий публік рілейшнз (Public Relations). Цей термін означає чітко визначений та регламентований порядок заходів і механізмів комунікацій, спрямованих на усунення негативної інтерпретації кризових явищ. Метою антикризового публік рілейшнз є стабілізація репутації банку як першочерговий захід у досягненні стратегічної мети — стабілізації фінансового стану банку. Експерти виділяють такі основні принципи антикризових комунікацій: комунікації є результатом заздалегідь продуманих та спланованих кроків, а не імпровізації; врахування фактора часу; логіка дедрактизації ситуації [4].

При цьому варто зазначити, що основні репутаційні проблеми банків пов’язані з адаптацією до нових умов, тож можна констатувати наявність кризи адаптації банку. Внаслідок успішної адаптації банківської уста-

нови до нових реалій розвитку та подолання кризового стану в сфері комунікативної діяльності банку виникає таке поняття, як “антикризовий імунітет”. Подібна характеристика іміджу банку формується саме в результаті успішного подолання кризових ситуацій.

Основний інструмент антикризового публік рілейшнз — антикризова програма, яка є стратегічним документом, або планом дій на випадок виникнення кризових ситуацій. Метою такої програми є не лише подолання, а й попередження кризового стану та відновлення втрачених позицій банку. Антикризова програма має містити такі основні складові: перелік імовірних ризиків та загроз для репутації банку; вибір стратегії поведінки з урахуванням конкретної ситуації та масштабу проблеми; створення деталізованого сценарію дій; формування команди, яка має реалізувати намічені заходи.

Серед імовірних ризиків та загроз для репутації банку варто виокремити такі: погіршення ситуації в банківському секторі, яка спричинила нездатність банків виконувати свої зобов’язання перед кредиторами; суттєве коливання курсу національної грошової одиниці; публічний конфлікт акціонерів; неплатоспроможність основних позичальників банку і т. д. У випадку реалізації певного ризику необхідно оцінити адекватність застосування обраної стратегії. Така оцінка проводиться з урахуванням міри та ступеня розкриття інформації, доступних каналів передачі інформа-

ційних повідомлень, цільових аудиторій та сегментів, на яких спрямована комунікативна активність банку. Взявши до уваги основні складові антикризової комунікаційної програми, пропонуємо такий механізм функціонування антикризової комунікаційної системи (див. схему).

Схема передбачає наявність зворотного зв'язку, що забезпечує можливість оцінки ефективності комунікаційних заходів і здійснення коригуючих дій. Слід також наголосити, що антикризова комунікаційна політика повинна проводитися з урахуванням основних принципів сприйняття інформації в умовах кризи. Базовим принципом є стереотипізація. Стереотипне сприйняття включає емоційний аспект (сильна емоційна нестабільність, страх, недовіра, підозрілість) та когнітивний аспект (прагнення спростити інформацію, схематизм оцінки фактів, вибірковість сприйняття, яка зумовлює його звужений характер). Також спостерігається феномен групової ідентифікації та єдності. З другого боку, вказані психологічні особливості мають і позитивний момент: схематизм та спрощення сприяють оперативній реакції на позитивну інформацію банку та адаптації до кризових умов.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АНТИКРИЗОВОЇ СИСТЕМИ КОМУНІКАЦІЙ БАНКУ

Експерти виокремлюють низку найбільш адаптованих для використання каналів комунікації [5].

Засоби масової інформації у системі антикризового публік рілейшнз банку є не лише інструментом передачі інформаційних повідомлень, а й дають змогу експертам оприлюднювати певні оцінки. Як допоміжний інструмент впливу на формування громадської думки банк може використовувати рекламні та інформаційні щити, оголошення тощо. Перевагою цього каналу комунікації є здатність замовника самостійно регулювати їх зміст та оформлення, а головне — обмеження можливості викривлення змісту розміщеного інформаційного повідомлення.

Публічні заходи, проведені зокрема з представниками державної влади та громадськості. Як канал комунікації користуються високою довірою аудиторії. Важливою є інформованість про перелік таких заходів та можливість контролювати їх зміст з боку банку-ініціатора антикризово-

го паблік рілейшнз.

До **кулуарної внутрішньоелітної комунікації** належать канали, через які інформація поширюється в органах влади, між іншими банками та профільними об'єднаннями.

Внутрішньокорпоративна комунікація — це канали, якими інформація поширюється серед співробітників банку. Характерною рисою є незамкненість цих каналів, адже інформація доходить не лише до співробітників, а й до членів їхніх родин, друзів, знайомих. Ознакою такої неформальної комунікації є відсутність орієнтації на авторитетність інформації, обмеженість оцінки на основі тверезого й зваженого аналізу, формування суттєвої емоційної складової. Варто зазначити, що цим каналом комунікації найважче керувати, але, на думку експертів, саме така неформальна комунікація є найважливішим методом формування сприятливого інформаційного фону.

Під час вибору стратегії поведінки у кризовій ситуації слід враховувати ключові аудиторії, на які буде спрямована дія комунікаційних інструментів та каналів. На нашу думку, доцільно виокремити декілька ключових аудиторій.

Банки — учасники ринку. Важливість цієї аудиторії зумовлена тим, що саме міжбанківський ринок є джерелом ресурсів для підтримки ліквідності. Закриття лімітів на міжбанківському ринку — одне зі свідчень наявності проблем у банку. Крім того, учасник банківського ринку може стати приймаючим банком при проведенні операції з передачі активів та зобов'язань. Основними каналами комунікації є кулуарні внутрішньоелітні канали, зокрема профільні банківські об'єднання, асоціації, неформальна комунікація. Можливим є варіант посередництва регулятора.

Співробітники банку. Саме від рівня мотивації цієї аудиторії, її здатності до оперативної, чіткої та налагодженої роботи залежить ефективність реалізації антикризових заходів. Основним каналом комунікації є внутрішньокорпоративна комунікація.

Вкладники — фізичні особи. Кошти фізичних осіб є найбільшим джерелом ресурсів для ряду банків. За умови раптового відпливу коштів фізичних осіб, зумовленого панічними настроями, проблеми банку посилюються внаслідок виникнення непередбачуваних розривів ліквідності та ймовірності недостатнього обсягу

ліквідних коштів для виконання своїх зобов'язань. Основними каналами комунікації є друковані ділові засоби масової інформації, Інтернет-ресурси, публічні заходи.

Корпоративні клієнти. Кошти цієї цільової групи істотно впливають на стабільність ресурсної бази. У випадку кризового стану банку комісійна плата за розрахунково-касове обслуговування стає стабільним джерелом отримання доходу. Крім того, перехід корпоративних клієнтів на обслуговування до банку, який перебуває у кризовому стані, може сприяти усуненню розривів ліквідності й виконанню зобов'язань перед кредиторами. Основними каналами комунікації є: неформальна комунікація, кулуарні внутрішньоелітні канали комунікації.

Клієнти-позичальники. Достатність грошових надходжень до банку від погашення наданих кредитів визначає спроможність банку виконувати зобов'язання перед кредиторами, якість активів, мінімізує втрати капіталу на доформування резервів під проблемні кредити. Основними каналами комунікації є: неформальна комунікація та кулуарний внутрішньоелітний обмін інформацією.

Акціонери банку, інституційні кредитори, експертне середовище. У такому випадку акцент робиться на функціонуванні системи інвесте рілейшнз (Investor Relations). Цей термін означає комунікативну діяльність щодо надання інвесторам оперативної інформації про поточний стан банку, формування позитивного образу банківської установи у діловому світі. Система інвесте рілейшнз є інноваційним інструментом корпоративного управління, що забезпечує мінімальні стандарти інформаційної прозорості. Поточними методами реалізації обраної стратегії цієї системи є організація зустрічей між інвесторами та керівництвом компанії; підготовка прес-релізів, профілю емітента; планування та організація роуд шоу (road-show) (комплекс комунікативних заходів, спрямованих на інформування ділових кіл про характеристики емітента, визначення основних параметрів майбутньої емісії та ймовірного кола інвесторів); забезпечення публікації квартальної та річної звітності і взаємодії з діловими засобами масової інформації [6].

Враховуючи викладене, нами запропоновано власне бачення стратегії побудови антикризової комунікації залежно від конкретних проявів

Таблиця. Основні антикризові комунікаційні стратегії

Ступінь впливу кризових явищ на діяльність банку	Зміст інформаційного повідомлення	Канали комунікації	Цільові аудиторії
Суттєве погіршення якості кредитного портфеля, дефіцит ліквідності в короткостроковому періоді	Банк має достатньо потужні важелі впливу на недобросовісних позичальників. У випадку реального погіршення фінансового стану з клієнтами буде досягнуто домовленостей щодо взаємовигідної реструктуризації заборгованості. Банк має можливість залучити кошти для підтримки ліквідності на міжбанківському ринку	Друківані ділові засоби масової інформації, Інтернет-ресурси, кулуарні внутрішньоєлітні канали комунікації, зокрема профільні банківські об'єднання, асоціації	Банки – учасники ринку, корпоративні клієнти, клієнти-позичальники
Збиткова діяльність банку, скорочення персоналу та мережі філій	Збитки, понесені банком, зумовлені тимчасовими труднощами. Банк спроможний генерувати грошовий потік, достатній для покриття збитків. Згортання бізнесової активності буде зваженим, поміркованим і немасштабним. За необхідності акціонери можуть підтримати банк та збільшити рівень його капіталізації.	Друківані та електронні засоби масової інформації, внутрішньо-корпоративна комунікація	Співробітники банку, акціонери банку, інституційні кредитори, експертне середовище
Неспроможність виконувати зобов'язання перед кредиторами, часткова втрата платоспроможності	Тимчасові проблеми з поверненням коштів. Банк має можливість збалансувати ліквідність шляхом досягнення домовленостей із кредиторами щодо пролонгації термінів погашення зобов'язань та залучення коштів на міжбанківському ринку. За крайньої необхідності буде залучено стабілізаційний кредит регулятора	Друківані ділові засоби масової інформації, Інтернет-ресурси, кулуарні внутрішньоєлітні канали комунікації, внутрішньокорпоративна комунікація	Вкладники – фізичні особи, корпоративні клієнти, акціонери банку, інституційні кредитори, експертне середовище

кризи (див. таблицю).

Варто наголосити, що основною умовою ефективності антикризових комунікаційних заходів є комплексне використання елементів указаної комунікаційної системи. Ключовим завданням антикризової комунікаційної програми є забезпечення ефективного поєднання зазначених елементів. Зауважимо, що вітчизняна банківська практика свідчить про необхідність зваженого та планомірного підходу до створення й використання антикризової комунікаційної програми. З другого боку, цей інструмент повинен мати високу гнучкість та адаптивність до змін умов функціонування банку.

КОМУНІКАЦІЇ, СПРЯМОВАНІ НА АКЦІОНЕРІВ, ІНСТИТУЦІЙНИХ КРЕДИТОРІВ ТА РЕГУЛЯТОРНІ ОРГАНИ, ЯК СКЛАДОВА АНТИКРИЗОВОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Незважаючи на те, що переважна більшість вітчизняних банків лише формально є публічними компаніями відповідно до іноземних стандартів корпоративного управління, в умовах кризи система інвест-релішнз відіграє дуже важливу роль. Основним інструментом забезпечення корпоративного контролю та збільшення капіталізації стало не розміщення акцій банків на фондових біржах, а продаж банку безпосередньо стратегічному інвестору (в докризовий період за вартістю, що суттєво перевищувала обсяг власного капіталу). З другого боку, вітчизняні банки досить активно залучали кредитні кошти від іноземних інституційних інвесторів (зокрема шляхом емісії боргових цінних паперів на

міжнародних ринках капіталу).

Характерною особливістю в умовах кризи 2008–2009 років є акцент на розвитку комунікацій не з акціонерами банку, а з кредиторами. Саме успішна реструктуризація заборгованості вітчизняних банків перед інституційними кредиторами стала суттєвим фактором стабілізації фінансового стану низки банків. З другого боку, досвід публічних компаній із пострадянського простору свідчить, що можлива ситуація, коли зростання капіталізації компанії в період кризи зумовлена активністю одного чи двох потужних інвесторів на відкритому ринку. Отже, спостерігається парадоксальна ситуація “зростання проти ринку”. При цьому на банківському ринку України внаслідок кризи змінилося географічне представництво інвесторів. На передній план виходять інвестиції у банківський сектор із Росії та Східної Азії.

Кризова ситуація призводить до кардинальної зміни мотивації інвесторів, які вже не так сподіваються на зростання капіталізації, як очікують на інформацію про отримані емітентом уроки під час кризи та план заходів, спрямованих на подолання кризової ситуації. При цьому варто враховувати, що оцінка стану емітента з боку інвесторів, аналітиків та експертів у кризовий період за рівнем песимістичності в більшості випадків суттєво перевищує найнегативніші ймовірні очікування, котрі дуже рідко стають реальністю. Також під час власного функціонування система інвест-релішнз дуже часто має справу з протиріччям інтересів інвесторів та клієнтів банку. Наприклад, розкриття об'єктивної інформації про фінансовий стан банку може спричинити поширення панічних

настроїв серед вкладників. Із другого боку, наявне протиріччя між інтересами аналітиків та інвесторів. Зокрема, аналітики та експерти – досить консервативна та інертна цільова аудиторія. Це підтверджується досвідом кризових подій, коли аналітики не досить оперативно відображали у своїх матеріалах позитивні тренди, нові фактори розвитку. Таким чином, вирішення проблеми вказаних протиріч має стати сегментація комунікацій, спрямованих на інвесторів, клієнтів, аналітиків-експертів, за такими параметрами: обсяг інформації, що розкривається для широких кіл громадськості; механізми та інструменти розкриття цієї інформації; строки розкриття; цільова аудиторія.

В умовах кризи особливе місце посідає комунікативна взаємодія з регулятором та органами державної влади, відомі як гавемент релішнз (Government Relations). Цей термін означає комунікативну діяльність, спрямовану на створення позитивного іміджу організації в середовищі адміністративної та політичної еліти, вирішення практичних питань та налагодження ефективної взаємодії з регуляторними органами, вихід на нові ринки, гідне представництво інтересів організації в судових процесах [7]. Особливої ваги ця комунікаційна технологія набуває за умов кризової ситуації в банку. В окремих випадках саме регулятор, виконуючи покладену на нього функцію кредитора останньої інстанції, забезпечує стабілізацію фінансового стану банку. З другого боку, висока ефективність взаємодії банку з судовою гілкою влади сприяє стягненню проблемної заборгованості й недопущенню погіршення якості активів. При цьому слід розділяти відверті корупційні лобіст-

ські дії та комунікативну функцію менеджменту гавемент рілейшнз. Основними інструментами останнього є: моніторинг діяльності органів державної влади, зокрема змін у нормативно-правових актах; організація спільних із державними органами публічних заходів; експертна підтримка регулятора (консультування щодо механізмів передачі активів та зобов'язань банку, практики проведення окремих банківських операцій) та захист власних інтересів шляхом участі в профільних банківських об'єднаннях та асоціаціях. Ототожнення гавемент рілейшнз із корупційними лобістськими діями зумовлене закритістю й непрозорістю діяльності органів державної влади в Україні, вітчизняними ментальними особливостями ведення банківського бізнесу та недостатнім інформаційним супроводженням популяризації вказаного вище комунікаційного інструменту. На перший план виходить проблема інституалізації інструменту гавемент рішейшнз та створення інформаційного простору для обміну практичним досвідом щодо нього.

Вітчизняна банківська практика свідчить про те, що саме сфера взаємодії з державними регуляторами викликає особливий інтерес менеджменту банківських установ. У цьому контексті досить цікаве дослідження щодо основних факторів занепокоєння експертів та практиків банківського сектору, проведене аудиторською компанією Прайсвотерхаус Куперз (PricewaterhouseCoopers) у 2011 році. На перший план виходять макроекономічні ризики: криза суверенного боргу європейських країн, різке знецінення спільної європейської валюти, падіння темпів економічного зростання. В результаті цього можуть збільшитися рівень кредитних ризиків, посиляться проблеми з ліквідністю та доступом до ринку капіталів.

Суттєвою є й проблема політичного втручання у банківську діяльність. Аналогічне опитування серед вітчизняних практиків та експертів банківського сектору свідчить про інші фактори занепокоєння, що пов'язано з кардинально протилежними принципами функціонування вітчизняної банківської системи. Українські банки виокремлюють значний обсяг проблемної заборгованості банків, загрозу низької ліквідності банківської системи, можливий вихід банків з іноземним капіталом із вітчизняного ринку, обмеження доступу

українських банків до світових ринків капіталу, недостатній рівень підтримки банків з іноземним капіталом материнськими структурами. Також фактивці виокремлюють ризик раптової суттєвої девальвації національної грошової одиниці, юридичні ризики (неналежний захист прав кредиторів, некоректне укладення кредитних договорів) та невирішене на законодавчому рівні питання заборони дострокового розірвання депозитних договорів вкладниками [8].

Враховуючи викладене, базовим принципом побудови системи комунікації регулятора з банками має стати створення сприятливого інформаційного фону щодо основних аспектів взаємодії з учасниками фінансового ринку. При цьому фундамент забезпечення ефективної комунікації між регулятором і банками має базуватися на прагненні щодо досягнення компромісів обома сторонами та створенні відповідних дискусійних майданчиків.

ВИСНОВКИ

1. Антикризова комунікаційна політика на сучасному етапі стає однією з основних складових моделі антикризового менеджменту банку. За допомогою цього інструменту надається можливість зупинити неконтрольований вплив коштів кредиторів із проблемного банку. Альтернативним варіантом підтримки ліквідності банку у вітчизняних реаліях є залучення стабілізаційного кредиту регулятора. За рахунок ефективної комунікаційної політики створюється позитивний інформаційний фон навколо діяльності банку, що забезпечує відновлення довіри до нього.

2. Основним інструментом комунікаційної політики проблемного банку є антикризова програма, фундаментом забезпечення функціонування якої є адекватна кризовій ситуації стратегія формування інформаційних повідомлень. Вибір ефективної стратегії їх формування, використання оптимальних каналів комунікації та визначення ключової цільової аудиторії є головними завданнями антикризової комунікаційної програми. При цьому необхідно диференціювати об'єкт антикризову комунікаційну політику залежно від цільових аудиторій, на які вона спрямована.

3. Головними цільовими аудиторіями антикризової комунікаційної політики є банки — учасники ринку, спів-

робітники проблемного банку, вкладники фізичні особи, великі корпоративні клієнти, клієнти-позичальники, акціонери банку, інституційні кредитори, експертне середовище. Ця політика реалізується через засоби масової інформації, проведення публічних заходів, кулуарну внутрішньоелітну комунікацію та внутрішньокорпоративну комунікацію.

4. Кризові явища в банківському секторі України у 2008—2009 роках засвідчили необхідність розвитку вітчизняними банками таких складових комунікаційної політики, як інвесте рілейшнз і гавемент рілейшнз. Під час формування стратегії інвесте рілейшнз українські банки мають робити основний акцент на комунікації з інституційними кредиторами, а не акціонерами. Вітчизняний досвід комунікаційної взаємодії банківських установ із регулятором свідчить про нагальну потребу в підвищенні прозорості такої діяльності. На перший план виходить проблема інституалізації інструменту гавемент рілейшнз та створення інформаційного простору для обміну практичним досвідом щодо цього інструменту.

Література

1. Заруба Ю. Особливості інформаційної взаємодії центрального банку з цільовими аудиторіями у кризових ситуаціях // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 10. — С. 38—39.
2. Вітренко А. Необхідність рекламної діяльності банківських установ в умовах кризових явищ в економіці України // Банківська справа. — 2012. — № 3. — С. 73—79.
3. Ким-Галимова В. 20 лучших банков Украины. Рейтинг журнала “Фокус” / В.Ким-Галимова // Фокус. — 2011. — № 21. — 27 мая. — С. 21—32.
4. Федотова М. Связи с общественностью как антикризисный менеджмент: учебное пособие / М.Федотова — Омск: Изд-во ОмГТУ, 2009. — 64 с.
5. Ольшевский А. Антикризисный PR и консалтинг / А.Ольшевский — Санкт-Петербург: Издательский дом “Питер”, 2003. — 432 с.
6. Стародубская М. “Конфетка” для инвестора / М.Стародубская // & Финансист. — 2007. — № 4—5. — Июль — август. — С. 35—39.
7. Толстых П. GR. Практикум по лоббизму в России / П.Толстых — Москва: Альпина Бизнес Бук, 2007. — 379 с.
8. Губарь Е. Финансовый страх / Е.Губарь // Коммерсантъ Украина. — 2012. — № 24. — 16 февраля. — С. 1.

Міжнародний конкурс/

Українські зірки у “Монетному сузір’ї – 2013”

Національний банк України бере участь у Сьомому міжнародному конкурсі пам’ятних монет “Монетне сузір’я – 2013” – одному з найпрестижніших нумізматичних конкурсів, що проходить у Росії.

Цього року на конкурс “Монетне сузір’я – 2013” представлено пам’ятні монети з тридцяти країн, введені в обіг із 1 січня до 31 грудня 2012 року – загалом це понад 270 пам’ятних монет та 28 монетних серій.

Традиційно конкурс проводиться у дев’яти основних номінаціях, у кожній з яких заочним голосуванням членів експертного журі визначається монета-переможець, а також монети, що посіли друге та третє місце. Рішення міжнародного журі, до складу якого входять представники міжнародних нумізматичних асоціацій, авторитетні фахівці з відомих світових музеїв та члени редколегій спеціалізованих видань про монети з різних країн, беззаперечно визнаються учасниками монетного ринку.

Десята номінація – “Приз глядацьких симпатій” – визначається за результатами голосування на сайті **www.Gold10.ru**. Взяти участь в Інтернет-голосуванні можуть усі бажаючі (треба тільки зареєструватися на сайті). Монета, яка набере максимальну кількість голосів, отримає “Приз глядацьких симпатій”. Серед усіх учасників рейтингового голосування, яке розпочалося 1 травня і за-

вершиться 1 вересня 2013 року, будуть розіграні колекційні монети з дорогоцінних металів і річна передплата на спеціалізований журнал про монети “Золотий червонець” на 2014 рік. За традицією призи отримують і ті відвідувачі сайту **www.Gold10.ru**, хто під час вибору кращої монети залишить найбільшу кількість коментарів.

Оголошення результатів конкурсу “Монетне сузір’я – 2013” та нагородження переможців відбудеться 26 вересня 2013 року в Москві в рамках Четвертої міжнародної конференції та виставки монет КОІНС – 2013 (COINS – 2013).

Інтернет-голосування на сайті **www.Gold10.ru** триває, тож усі його відвідувачі можуть віддати свій голос за вподобані монети. Будьте активними, голосуйте за пам’ятні монети, відкарбовані на Банкотно-монетному дворі Національного банку України – це підвищить їх шанси отримати “Приз глядацьких симпатій” Сьомого міжнародного конкурсу пам’ятних монет “Монетне сузір’я – 2013”.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється
Національним банком України один раз на місяць (за травень 2013 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	535.9045	16	434 LYD	100 лівійських динарів	625.6262
2	986 BRL	100 бразильських реалів	399.8099	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	65.6957
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	194.3209	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	56.0716
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.2265	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	684.0635
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.8189	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	8.1221
6	981 GEL	100 грузинських ларі	484.1895	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	304.3213
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	102.9822	22	642 ROL	100 румунських лейв	242.4805
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	115.4174	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	213.1353
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	222.1327	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	11.4267
10	356 INR	1000 індійських рупій	146.9437	25	901 TWD	100 нових тайванських доларів	26.9597
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.6510	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	167.9166
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6871	27	952 XOF	1000 франків КФА	15.8737
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	16.5703	28	152 CLP	1000 чилійських песо	16.9388
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2803.5777	29	191 HRK	100 хорватських кун	137.9653
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.3145	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	639.4400

* Курс встановлено з 01.05.2013 року.

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.05.2013 р.	02.05.2013 р.	03.05.2013 р.	04.05.2013 р.	05.05.2013 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	827.1818	827.1818	827.1818	827.1818	827.1818	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1241.8508	1241.8508	1241.8508	1241.8508	1241.8508	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	
5	208 DKK	100 датських крон	140.5668	140.5668	140.5668	140.5668	140.5668	
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.8252	6.8252	6.8252	6.8252	6.8252	
8	124 CAD	100 канадських доларів	788.4767	788.4767	788.4767	788.4767	788.4767	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.2850	5.2850	5.2850	5.2850	5.2850	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1497.3173	1497.3173	1497.3173	1497.3173	1497.3173	
11	440 LTL	100 литовських літів	303.5571	303.5571	303.5571	303.5571	303.5571	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	64.9769	64.9769	64.9769	64.9769	64.9769	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	137.7477	137.7477	137.7477	137.7477	137.7477	
14	985 PLN	100 польських злотих	253.7273	253.7273	253.7273	253.7273	253.7273	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.5573	2.5573	2.5573	2.5573	2.5573	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	647.9489	647.9489	647.9489	647.9489	647.9489	
17	792 TRL	100 турецьких лір	445.6112	445.6112	445.6112	445.6112	445.6112	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	35.1542	35.1542	35.1542	35.1542	35.1542	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3871	0.3871	0.3871	0.3871	0.3871	
21	203 CZK	100 чеських крон	40.7877	40.7877	40.7877	40.7877	40.7877	
22	752 SEK	100 шведських крон	122.5831	122.5831	122.5831	122.5831	122.5831	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	853.5891	853.5891	853.5891	853.5891	853.5891	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	129.6507	129.6507	129.6507	129.6507	129.6507	
25	392 JPY	1000 японських єн	81.7122	81.7122	81.7122	81.7122	81.7122	
26	978 EUR	100 євро	1048.1221	1048.1221	1048.1221	1048.1221	1048.1221	
27	960 XDR	100 СПЗ	1206.1428	1206.1428	1206.1428	1206.1428	1206.1428	

			16.05.2013 р.	17.05.2013 р.	18.05.2013 р.	19.05.2013 р.	20.05.2013 р.	21.05.2013 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	790.0265	785.2879	778.3135	778.3135	778.3135	781.8419	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1214.8151	1218.5662	1217.6610	1217.6610	1217.6610	1214.9247	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	1018.7357	1018.7357	1018.6058	1018.6058	1018.6058	1018.6058	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	
5	208 DKK	100 датських крон	137.9438	138.2412	138.0252	138.0252	138.0252	137.8462	
6	840 USD	100 доларів США	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	
7	352 ISK	100 ісландських крон	6.4862	6.4910	6.4868	6.4868	6.4868	6.4868	
8	124 CAD	100 канадських доларів	782.9281	784.0926	778.0780	778.0780	778.0780	777.5812	
9	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.2860	5.2899	5.2951	5.2951	5.2951	5.2951	
10	428 LVL	100 латвійських латів	1470.1452	1473.5379	1470.9269	1470.9269	1470.9269	1468.2582	
11	440 LTL	100 литовських літів	297.7930	298.3948	297.9087	297.9087	297.9087	297.5383	
12	498 MDL	100 молдовських лейв	65.3429	65.2607	64.9489	64.9489	64.7406	64.5769	
13	578 NOK	100 норвезьких крон	136.3415	136.7168	136.4343	136.4343	136.4343	136.7180	
14	985 PLN	100 польських злотих	245.8267	246.3236	246.6476	246.6476	246.6476	245.6518	
15	643 RUB	10 російських рублів	2.5433	2.5442	2.5461	2.5461	2.5461	2.5504	
16	702 SGD	100 сингапурських доларів	640.8349	637.9552	636.6794	636.6794	636.6794	636.8338	
17	792 TRL	100 турецьких лір	438.2115	436.7334	435.0077	435.0077	435.0077	432.8195	
18	795 TMM	100 туркменських манатів	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	
19	348 HUF	1000 угорських форинтів	35.1805	35.4651	35.4013	35.4013	35.4013	35.4267	
20	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.3854	0.3854	0.3854	0.3854	0.3854	0.3847	
21	203 CZK	100 чеських крон	39.5423	39.6573	39.5790	39.5790	39.5790	39.3301	
22	752 SEK	100 шведських крон	119.6160	119.9513	119.7155	119.7155	119.7155	119.8009	
23	756 CHF	100 швейцарських франків	822.6414	827.9474	826.2665	826.2665	826.2665	824.5107	
24	156 CNY	100 юанів женьмінбі (Китай)	130.0720	129.9847	130.1391	130.1391	130.1391	130.2029	
25	392 JPY	1000 японських єн	77.8718	77.9643	78.0025	78.0025	78.0025	77.9114	
26	978 EUR	100 євро	1028.2195	1030.2977	1028.6192	1028.6192	1028.6192	1027.3403	
27	960 XDR	100 СПЗ	1191.2338	1191.6636	1192.0759	1192.0759	1192.0759	1191.5588	

щодо іноземних валют, України щоденно (за травень 2013 року)

Офіційний курс

	06.05.2013 р.	07.05.2013 р.	08.05.2013 р.	09.05.2013 р.	10.05.2013 р.	11.05.2013 р.	12.05.2013 р.	13.05.2013 р.	14.05.2013 р.	15.05.2013 р.
827.1818	826.0297	811.6226	811.6226	811.6226	811.6226	811.6226	811.6226	815.5679	797.4559	793.0058
1241.8508	1237.5281	1240.9885	1240.9885	1240.9885	1240.9885	1240.9885	1240.9885	1239.6748	1228.4467	1222.9577
1018.7357	1018.7357	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.8655	1018.7357	1018.7357
0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092
140.5668	140.1348	140.5741	140.5741	140.5741	140.5741	140.5741	140.5741	140.8574	139.1220	139.1705
799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
6.8252	6.8322	6.8698	6.8698	6.8698	6.8698	6.8698	6.8698	6.8375	6.6442	6.5143
788.4767	790.7704	795.1746	795.1746	795.1746	795.1746	795.1746	795.1746	795.9671	792.0347	788.3648
5.2850	5.2853	5.2930	5.2930	5.2930	5.2930	5.2930	5.2930	5.2948	5.2899	5.2892
1497.3173	1492.6357	1496.2047	1496.2047	1496.2047	1496.2047	1496.2047	1496.2047	1499.8294	1481.7546	1483.2713
303.5571	302.6080	303.4182	303.4182	303.4182	303.4182	303.4182	303.4182	304.0664	300.3162	300.4088
64.9769	64.9241	65.1479	65.1479	65.1479	65.1479	65.1479	65.1479	65.3242	65.3242	65.3429
137.7477	137.3441	137.1350	137.1350	137.1350	137.1350	137.1350	137.1350	138.3060	137.6519	137.5574
253.7273	251.7456	252.3224	252.3224	252.3224	252.3224	252.3224	252.3224	253.8335	249.5324	248.9503
2.5573	2.5748	2.5718	2.5718	2.5718	2.5718	2.5718	2.5718	2.5715	2.5474	2.5555
647.9489	647.8453	648.4140	648.4140	648.4140	648.4140	648.4140	648.4140	650.5642	644.4574	643.9357
445.6112	444.2368	444.0292	444.0292	444.0292	444.0292	444.0292	444.0292	445.4309	442.1884	441.2710
280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
35.1542	34.8142	35.3635	35.3635	35.3635	35.3635	35.3635	35.3635	35.7942	35.3504	35.0980
0.3871	0.3871	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3862	0.3854	0.3854
40.7877	40.4994	40.6899	40.6899	40.6899	40.6899	40.6899	40.6899	40.5955	40.1227	40.0684
122.5831	122.3185	122.8373	122.8373	122.8373	122.8373	122.8373	122.8373	122.9340	120.9927	120.1454
853.5891	853.7710	849.4628	849.4628	849.4628	849.4628	849.4628	849.4628	851.0705	835.9657	835.4153
129.6507	129.6382	129.8870	129.8870	129.8870	129.8870	129.8870	129.8870	130.1532	130.0359	130.1200
81.7122	82.0451	80.6003	80.6003	80.6003	80.6003	80.6003	80.6003	80.8284	78.5495	78.6512
1048.1221	1044.8450	1047.6425	1047.6425	1047.6425	1047.6425	1047.6425	1047.6425	1049.8805	1036.9319	1037.2516
1206.1428	1206.1428	1206.3868	1206.3868	1206.3868	1206.3868	1206.3868	1206.3868	1206.6253	1198.0886	1196.4691
	22.05.2013 р.	23.05.2013 р.	24.05.2013 р.	25.05.2013 р.	26.05.2013 р.	27.05.2013 р.	28.05.2013 р.	29.05.2013 р.	30.05.2013 р.	31.05.2013 р.
782.2160	779.3974	774.4233	774.4233	774.4233	774.4233	774.8084	771.5138	774.3424	769.8768	766.7783
1211.1405	1207.1233	1204.6282	1204.6282	1204.6282	1204.6282	1206.8549	1208.7591	1209.0896	1208.0674	1209.0849
1018.6058	1018.6058	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357	1018.7357
0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092	0.0092
137.9875	138.5839	138.1975	138.1975	138.1975	138.1975	138.7481	138.7630	138.7597	138.8875	138.7887
799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000	799.3000
6.4862	6.5063	6.4694	6.4694	6.4694	6.4694	6.4747	6.4553	6.4371	6.4721	6.5026
778.3677	775.7682	772.2752	772.2752	772.2752	772.2752	773.5913	774.2863	772.7224	770.6218	770.2032
5.2990	5.3000	5.3007	5.3007	5.3007	5.3007	5.3025	5.2955	5.2990	5.2962	5.2906
1469.3233	1475.2005	1470.5751	1470.5751	1470.5751	1470.5751	1476.8160	1474.7102	1474.8065	1476.1919	1475.0697
297.8393	299.1588	298.3485	298.3485	298.3485	298.3485	299.5292	299.5292	299.5060	299.8301	299.6449
64.4389	64.0819	63.8541	63.8541	63.8541	63.8541	63.8704	63.8301	63.8092	63.8980	63.8934
136.9985	138.3704	136.7319	136.7319	136.7319	136.7319	137.3732	137.0183	136.9170	136.2175	135.7939
245.4483	247.2084	244.7348	244.7348	244.7348	244.7348	246.3471	246.6232	247.3710	245.0304	242.4857
2.5637	2.5596	2.5398	2.5398	2.5398	2.5398	2.5523	2.5535	2.5473	2.5358	2.5303
634.4496	633.1589	631.9476	631.9476	631.9476	631.9476	632.1603	634.7599	632.1115	631.0981	631.0161
432.3101	434.1706	431.5256	431.5256	431.5256	431.5256	432.4904	433.2513	432.4751	429.0494	426.2231
280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561	280.4561
35.4101	35.7343	35.2570	35.2570	35.2570	35.2570	35.6134	35.7575	36.1775	35.9426	35.2713
0.3847	0.3847	0.3847	0.3847	0.3847	0.3847	0.3847	0.3847	0.3840	0.3840	0.3840
39.4045	39.6231	39.4780	39.4780	39.4780	39.4780	39.7882	39.8265	39.9449	39.9727	40.1091
120.1378	120.8804	119.8629	119.8629	119.8629	119.8629	120.2854	120.3078	120.4246	120.2636	120.6969
824.2861	819.8551	825.0343	825.0343	825.0343	825.0343	829.6280	830.5608	825.1291	829.5299	828.5528
130.2488	130.3685	130.3065	130.3065	130.3065	130.3065	130.3505	130.5810	130.5725	130.4108	130.2581
77.7132	77.5128	78.5945	78.5945	78.5945	78.5945	78.7973	79.1955	78.3554	79.0873	78.5584
1028.3794	1032.9354	1030.1378	1030.1378	1030.1378	1030.1378	1034.2143	1034.2143	1034.1343	1035.2534	1034.6139
1191.1184	1192.6024	1192.2164	1192.2164	1192.2164	1192.2164	1195.0881	1195.0881	1193.5658	1194.0455	1197.9647

Підготовлено департаментом аналізу та прогнозування грошово-кредитного ринку Національного банку України.

3 бібліотечних фондів/

Поповнення інформаційних ресурсів найбільшої книгозбірні України

Фонди Національної бібліотеки ім. В.І.Вернадського постійно поповнюються новими виданнями, у тому числі літературою економічної, фінансової, банківської тематики. До вашої уваги чергова добірка книжкових новинок.

The Vernadskyi National Library constantly replenishes its book fund with new editions including those on economics, finance, banking, etc. We bring to your attention the next set of new books.

Антофій Н. М. Міжнародна економіка [Текст]: навч. посіб. / Н.М.Антофій, О.В.Булюк, С.В.Фомішин; ред.: С.В.Фомішин. – Херсон: Олді-плюс, 2013. – 350 с.: рис., табл. – укр.

Викладено основні закони та закономірності міжнародної економіки. Проаналізовано міжнародне право як основний нормативний регулятор міжнародної економічної діяльності. Розкрито поняття й особливості сучасної міжнародної торгівлі. Увагу приділено міжнародній фінансовій архітектурі та світовим фінансовим потокам. Охарактеризовано прямі інвестиції в системі міжнародного руху капіталу. Подано інформацію про міжнародні кредитні відносини та кредитні гроші. Визначено сутність та основні риси світового ринку праці. Акцентовано увагу на валютному регулюванні та законодавстві. Розглянуто міжнародні розрахунки як головний елемент міжнародної валютної системи. Висвітлено нерівномірність економічного розвитку за умов глобалізації. Досліджено особливості інтеграції України у міжнародний ринок праці.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА764466

Васильчук І. П. Вартісно-орієнтоване управління корпоративними фінансами [Текст]: монографія / І.П.Васильчук, І.В.Васильчук; ДВНЗ “Криворізь. нац. ун-т”. – Кривий Ріг, 2012. – 219 с. – Бібліогр.: С. 169–183. – укр.

Висвітлено теоретико-методологічні та методичні засади вартісно-орієнтованого управління корпоративними фінансами. Розглянуто характерні ознаки сучасних корпорацій, новітні концептуальні підходи до управління корпораціями та корпоративними фінансами. Досліджено сутність концепції вартісно-орієнтованого управління корпорацією, висвітлено еволюцію вартісно-орієнтованих показників виміру корпоративної результативності, окреслено чинники впливу на вартість і напрями подальшого розвитку концепції під впливом циклічного розвитку економіки. Увагу приділено теоретичним і методичним засадам розробки фінансової стратегії корпорації в умовах запровадження вартісно-орієнтованого управління корпорацією. Запропоновано нові підходи до методичного обґрунтування вибору та реалізації фінансової стратегії.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА763062

Джерела фінансування інвестицій підприємств України [Текст]: монографія / В.Г.Федоренко, М.П.Денисенко, Т.С.Воронкова, С.В.Федоренко, С.В.Палиця; ред.: В.Г.Федоренко, М.П.Денисенко; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. – К.: ДКС центр, 2012. – 326 с. – укр.

Охарактеризовано новий порядок класифікації основних фондів і методів амортизації згідно з новим Податковим кодексом України, що діє з 1 квітня 2011 року. Висвітлено проблеми функціонування фондового ринку України та діяльності акціонерних товариств щодо розширення можливостей ін-

вестування з прийняттям Закону України “Про акціонерні товариства”. Виявлено проблеми, пов’язані зі створенням і функціонуванням інвестиційного банкінгу, а також фактори, що стримують його розвиток. Проаналізовано позитивні риси та небезпеки функціонування іноземного капіталу в банківському секторі України. Розкрито можливості інвестиційного франчайзингу як нестандартного джерела інвестиційного забезпечення бізнесу, особливо для підприємств, що перебувають у передкризовому та кризовому стані. Розкрито особливості розвитку лізингу в Україні та роль банків у цьому процесі. Узагальнено проблеми іноземного інвестування в Україні, виявлено фактори, що стримують його (інвестування) розвиток, а також розглянуто питання, пов’язані з необхідністю підвищення рівня інвестиційної безпеки України, запропоновано шляхи активізації іноземного інвестування в Україні.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА763351

Енциклопедія для банкіра: у 2 т. – Т. 1. Теоретична та історична частини / Т.С.Смолженко, Г.Я.Стеблій, О.В.Горбачевська, Н.В.Тувакова, М.І.Хмельярчук; ред.: Т.С.Смолженко, Г.Я.Стеблій, З.Е.Скринник. – К., 2012. – 483 с. – Бібліогр.: С. 348–350. – укр.

Узагальнено традиції української економічної школи щодо формування термінології грошового обігу, кредиту і банківництва. Розглянуто світові досягнення лауреатів Нобелівської премії в цій галузі з урахуванням еволюційного розвитку економічної науки. Визначено поняття, терміни, категорії макро- та мікроекономіки і фондового ринку як важливого елементу монетарної економіки на основі єдиного методологічного підходу сучасної економічної теорії. Висвітлено історичний розвиток грошей, грошово-кредитної системи та банківської справи в Україні. Увагу приділено вагомим постанням в історії вітчизняного банківництва.

Шифр зберігання в НБУВ: В354209/1

Кірієнко О. Е. Банківські ризики та методи їх вимірювання [Текст]: навч.-метод. посіб. / О.Е.Кірієнко; МОНМС України, Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк: Технопарк, 2012. – 153 с. – Бібліогр.: С. 108–112. – укр.

Висвітлено сутність різних видів банківських ризиків, методів їх аналізу, вимірювання й управління ними. Обґрунтовано набуття навичок практичної роботи у сфері оцінки й управління основними видами банківських ризиків: кредитного, відсоткового, валютного, ризику ліквідності, операційно-технологічного.

Шифр зберігання в НБУВ: ВА763118

Підготувала Тетяна Зінькова,

провідний бібліограф відділу реферування наукової інформації
Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2013 року

Структура кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2013 р. (в розрізі інструментів)

Показники	Відсотки	
	2013 р.	У тому числі за травень
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	11.47	8.51
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	9.11	3.72
– операції прямого РЕПО	74.03	83.91
– інші короткострокові кредити	–	–
– стабілізаційні кредити	5.39	3.86
– інші довгострокові кредити	–	–

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2013 р.

Показники	Відсотки річні	
	2013 р.	У тому числі за травень
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	7.85	7.79
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	8.92	8.70
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	7.50	7.50
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	7.61	7.63
– за іншими короткостроковими кредитами	–	–
– стабілізаційними кредитами	9.50	9.50
– іншими довгостроковими кредитами	–	–

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у травні 2013 р. *

Показники	Відсотки річні	
	Травень 2013 р.	
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам**	3.98	
за депозитами, розміщеними в інших банках	7.13	
Фізичним та юридичним особам:		
за кредитами**	15.57	
за депозитами	10.21	

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у травні 2013 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2013 р.		01.02.2013 р.		01.03.2013 р.		01.04.2013 р.		01.05.2013 р.		01.06.2013 р.	
	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками												
M0, до початку року	105.5	10 580.2	97.4	–5 271.6	99.1	–1 808.9	101.4	2 831.4	105.5	11 228.1	105.3	10 674.3
M0 + переказані кошти в національній валюті												
M1, до початку року	103.9	12 178.7	101.0	3 270.4	102.0	6 609.0	104.4	14 236.0	108.1	26 198.3	109.0	29 027.2
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти												
M2, до початку року	113.1	89 325.4	100.9	6 774.6	101.9	14 396.1	103.5	27 237.5	105.8	44 462.0	106.2	48 153.7
M2 + цінні папери власного боргу банків												
M3, до початку року	112.8	87 684.1	100.9	6 910.9	101.9	14 906.9	103.6	27 709.7	105.8	44 779.7	106.3	48 520.8

Примітка. Облікова ставка Національного банку України у травні 2013 року не змінювалася і, починаючи з 23.03.2012 р., становила 7.5% річних. Згідно з Постановою Правління Національного банку України від 6 червня 2013 р. № 209 "Про регулювання грошово-кредитного ринку" з 10 червня 2013 р. облікову ставку встановлено у розмірі 7.0% річних.

Відповідно до постанови Правління НБУ від 19.06.2012 р. № 248 з 30 червня 2012 року встановлено такий порядок формування обов'язкових резервів банками України: – на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 "Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками" – у розмірі 50% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування;

– на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України – залишок суми обов'язкових резервів, сформованих згідно з установленними нормативами на відповідний період.

Обсяг обов'язкових резервів, який має зберігатися щоденно на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, повинен становити не менш як 50% від суми обов'язкових резервів, що сформовані за попередній звітний період резервування.

Крім того, встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів:

строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; короткострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 9; довгострокові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті – 3; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 0; кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті на вимогу і кошти на поточних рахунках – 10; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у національній валюті – 0; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів в іноземній валюті (крім російських рублів) – 3; кошти, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів у російських рублях – 0.

Водночас банкам дозволено зараховувати для покриття обов'язкових резервів, що формуються на окремому рахунку в Національному банку України № 3203 "Кошти обов'язкових резервів, що перераховані банками", придбані ними:

цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 50% від їхньої номінальної вартості; облігації внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті, у розмірі 10% від їхньої номінальної вартості в гривневому еквіваленті, розрахованому з огляду на офіційний курс гривні до іноземних валют, установлений Національним банком України на перше число місяця після закінчення попереднього звітного періоду резервування.

З 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки Національного банку України за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів (постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567).

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у травні 2013 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих у національній валюті, у травні 2013 року

Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення			Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Загальна сума розміщення ОВДП, тис. грн.		
86	08.05.2013 р.	-	1 000	-	30.10.2013 р.	-	-	-	-
87	08.05.2013 р.	-	1 000	-	02.05.2018 р.	-	-	-	-
88	08.05.2013 р.	-	1 000	-	08.04.2020 р.	-	-	-	-
89	15.05.2013 р.	40 000	1 000	-	30.10.2013 р.	40 000	38 622.40	7.75	7.75
90	15.05.2013 р.	-	1 000	-	07.05.2014 р.	-	-	-	-
91	15.05.2013 р.	111 000	1 000	71.25	02.05.2018 р.	111 000	111 294.15	14.25	14.25
92	15.05.2013 р.	-	1 000	-	08.04.2020 р.	-	-	-	-
93	15.05.2013 р.	400 000	1 000	71.25	18.04.2018 р.	400 000	403 188.00	14.25	14.25
94	15.05.2013 р.	-	1 000	-	06.05.2020 р.	-	-	-	-
95	22.05.2013 р.	10 000	1 000	-	30.10.2013 р.	10 000	9 669.50	7.75	7.75
96	22.05.2013 р.	-	1 000	-	07.05.2014 р.	-	-	-	-
97	22.05.2013 р.	810 507	1 000	71.25	02.05.2018 р.	810 507	814 810.79	14.25	14.25
98	22.05.2013 р.	510 000	1 000	-	08.04.2020 р.	510 000	516 818.70	14.30	14.30
101	29.05.2013 р.	-	1 000	-	28.05.2014 р.	-	-	-	-
102	29.05.2013 р.	1 333 000	1 000	71.25	02.05.2018 р.	1 333 000	1 343 624.01	14.25	14.25
103	29.05.2013 р.	10 200	1 000	-	06.05.2020 р.	10 200	10 254.37	14.30	14.30
104	29.05.2013 р.	-	1 000	-	18.05.2016 р.	-	-	-	-
Разом						3 224 707	3 248 261.92		

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик, номінованих в іноземній валюті (долари США), у травні 2013 року

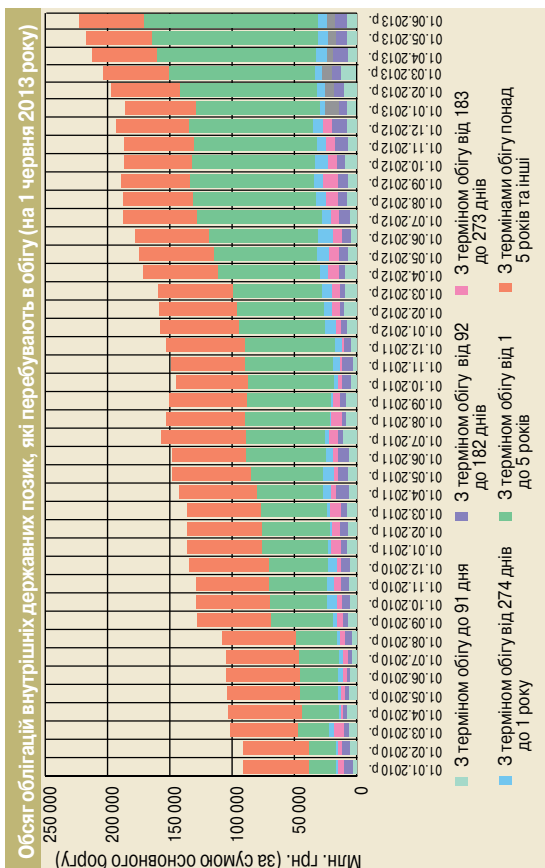
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Результати розміщення			Встановлений рівень доходності облігацій, %	Середньозважений рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальну кількість розміщення облігацій, шт.	Номинал облігацій, дол.	Розмір купона на одну облігацію, дол.	Термін погашення облігацій	Кількість розміщених облігацій, шт.	Загальна сума розміщення облігацій, тис. дол. США		
99	22.05.2013 р.	137 000	1 000	38.75	18.03.2015 р.	137 000	138 844.02	7.75	7.75
100	22.05.2013 р.	26 685	1 000	40.00	23.03.2016 р.	26 685	27 014.83	8.00	8.00
105	29.05.2013 р.	94 600	1 000	38.75	06.05.2015 р.	94 600	95 036.11	7.75	7.75
106	29.05.2013 р.	20 750	1 000	40.00	25.05.2016 р.	20 750	20 754.57	8.00	8.00
107	29.05.2013 р.	325 000	1 000	-	17.05.2017 р.	325 000	325 523.25	7.45	7.45
108	30.05.2013 р.	-	1 000	-	06.05.2015 р.	-	-	-	-
109	31.05.2013 р.	172 000	1 000	38.75	06.05.2015 р.	172 000	172 865.16	7.75	7.75
Разом						776 035	780 037.93		

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик у 2013 році*

Період	Результати розміщення ОВДП, номінованих у гривні			Результати розміщення ОВДП, номінованих в іноземній валюті (долари США)		
	Кількість розміщених облігацій, тис. грн.	Обсяг розміщених облігацій, тис. грн.	Залучено коштів до державного бюджету, тис. грн.	Кількість розміщених облігацій, тис. дол. США	Обсяг розміщених облігацій, тис. дол. США	Залучено коштів до державного бюджету, тис. дол. США
Счень	4 333 373	4 403 374.04	1 903 374.04	927 492	929 657.89	929 657.89
Лютий	3 707 236	3 710 451.13	2 104 511.13	663 916	667 485.06	667 485.06
Березень	7 430 130	7 418 834.84	5 418 834.84	846 837	847 754.99	847 754.99
I квартал	15 530 739	15 532 660.02	7 532 660.02	2 438 245	2 444 897.94	2 444 897.94
Квітень	8 593 953	8 570 358.20	8 570 358.20	0	0	0
Травень	3 224 707	3 248 261.92	3 248 261.92	776 035	780 037.93	780 037.93
Червень	11 818 660	11 818 640.12	11 818 640.12	776 035	780 037.93	780 037.93
II квартал	27 349 399	27 351 300.13	19 351 300.13	3 214 280	3 224 935.87	3 224 935.87
Листопад						
Серепень						
Вересень						
III квартал						
Жовтень						
Листопад						
Грудень						
IV квартал						
Усього за початок року	27 349 399	27 351 300.13	19 351 300.13	3 214 280	3 224 935.87	3 224 935.87

*За станом на 01.06.2013 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками Генерального департаменту грошово-кредитної політики Національного банку України.

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, які перебувають в обігу (на 1 червня 2013 року)

Хроніка найважливіших подій і рішень

Травень 2013 року

15 травня

Призначено нового члена Правління Національного банку України. Відповідно до наказу ним став директор департаменту з управління валютним резервом та здійснення операцій на відкритому ринку Національного банку України Олександр Дубихвіст.

Олександр Дубихвіст працює у банківській системі з 1998 року. У Національному банку України працює із січня 2011 року на посаді директора департаменту з управління валютним резервом та здійснення операцій на відкритому ринку.

18 травня

Правління Національного банку України прийняло постанову від 18.05.2013 р. № 179, якою вносяться зміни до Технічного порядку проведення операцій з надання Національним банком України стабілізаційних кредитів.

Відповідно до змін з метою підтримки ліквідності у разі реальної загрози стабільності роботи банків України вважатиметься прийнятним забезпеченням заборгованість за кредитами I, II та III категорії якості. Заборгованість за кредитами враховуватиметься таким чином:

за I категорією якості – з коригуючим коефіцієнтом для майнових прав за наданими банком кредитами, класифікованими як “стандартні”;

за II категорією якості – з коригуючим коефіцієнтом для майнових прав за наданими банком кредитами, класифікованими як “під контролем”;

за III категорією якості – з коригуючим коефіцієнтом для майнових прав за наданими банком кредитами, класифікованими як “субстандартні”.

20 травня

Набули чинності Постанова Правління Національного банку України “Про зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів і запровадження обов’язкового продажу надходжень в іноземній валюті” від 14.05.2013 р. № 163 та Постанова “Про встановлення розміру обов’язкового продажу надходжень в іноземній валюті” від 14.05.2013 р. № 164.

Постанови встановлюють вимоги щодо обов’язкового продажу частини експортної виручки та скорочення термінів розрахунків за експортно-імпортними операціями. Розмір надходжень в іноземній валюті у вигляді валютної виручки резидентів від продажу товарів за зовнішньоекономічними договорами, що підлягають обов’язковому продажу на міжбанківському валютному ринку України, встановлено на рівні 50%. Строк розрахунків за операціями з експорту й імпорту товарів зменшено зі 180 до 90 календарних днів.

20 травня

Відбулося урочисте нагородження переможців та номінантів II Всеукраїнського конкурсу дитячих малюнків на тему “Національний банк майбутнього”. Конкурс запроваджено Національним банком України у 2012 році з метою підвищення рівня знань дітей про центральний банк України, його функції та завдання, а також виявлення творчих здібностей дітей.

Художні роботи переможців та номінантів конкурсу також експонуватимуться на пересувній виставці у кожному територіальному управлінні Національного банку України. Відібрані конкурсною комісією малюнки увійдуть до альбому та календарів Національного банку України на 2014 рік.

28 травня

Упродовж 28 та 29 травня 2013 року у м. Києві Національний банк України провів Міжнародну конференцію “Платіжний форум”. Участь у ній взяли представники іноземних центральних банків, а також фахівці ринку платіжних систем України та інших країн

Конференцію проведено з метою обміну думками та досвідом із представниками центральних банків інших країн щодо регулювання платіжної інфраструктури, пошуку нових підходів, спрямованих на спрощення та збільшення обсягів безготівкових розрахунків в Україні.

30 травня

Офіційна делегація України на чолі з Головою Національного банку України І.Соркіним взяла участь у засіданні регіональної групи країн-членів МВФ та Світового банку на чолі з Королівством Нідерланди, яке проходило 30 травня – 2 червня 2013 року в м. Тбілісі (Грузія).

У рамках засідання українська делегація провела ряд двосторонніх зустрічей, зокрема з Головою Національного банку Грузії, директором Європейського департаменту МВФ та з міністром фінансів Королівства Нідерланди.

Під час переговорів сторони обмінювалися інформацією щодо розвитку банківських систем, ділилися досвідом здійснення реформ. Голова Національного банку України поінформував представників МВФ про соціально-економічну ситуацію в Україні та про вжиті заходи, спрямовані на дерегуляцію економіки, вдосконалення монетарної політики та зміну структури платіжного балансу.

Наступне виїзне засідання регіональної групи країн-членів МВФ відбудеться в Україні у травні – червні 2014 року.

На замовлення “Вісника НБУ” огляд підготовлено департаментом офіційних публікацій та інформаційного забезпечення Національного банку України.